

ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СТАРОСЄЛЬЦЕВА ОКСАНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 347.73

ДИСЕРТАЦІЯ

ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

12.00.07 «Адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право»
Юридичні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.В. Старосельцева

Науковий керівник – доктор
юридичних наук, професор,
Гетманець Ольга Петрівна

Кривий Ріг – 2018

АНОТАЦІЯ

Старосельцева О.В. Фінансово-правове регулювання державного соціального страхування в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – 2018.

У дисертації розглянута сутність фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні і сформульовано низку нових наукових положень, висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих удосконалення фінансової діяльності держави в сфері обов'язкового соціального страхування.

Визначено, що сутність та значення державного соціального страхування в системі фінансового права зумовлені публічним характером страхових відносин, які підлягають фінансово-правовому регулюванню на ринку страхових послуг.

Охарактеризовано фінансово-правове регулювання державного соціального страхування, як форма впливу фінансового права на публічні страхові відносини, які реалізуються за допомогою фінансово-правових норм, що встановлюють фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування, спрямований на організацію, контроль і упорядкування суспільних відносин, що виникають у сфері державного соціального страхування України, з метою соціального захисту громадян та недопущення соціальної дискримінації.

Встановлено, що державне соціальне страхування, як фінансово-правовий інститут є складним, оскільки поєднує норми матеріального та процесуального права

Визначено сутність фінансово-правових відносин у механізмі правового впливу на сферу відносин з обов'язкового державного соціального

страхування, принципи та функції фінансово-правового регулювання державного соціального страхування.

З'ясовано, що сутнісну характеристику фінансово-правового режиму державного соціального страхування в Україні, під яким визначено встановлений нормами фінансового права механізм формування (джерела та порядок накопичення страхових коштів), розподілу й використання страхових коштів, призначених для досягнення завдань встановлених законом видів державного соціального страхування;

Проаналізовано джерел формування доходів за видами державного соціального страхування і надана їх класифікація за наступними критеріями: за суб'єктами надходження страхових внесків; за формами походження та за видами формування доходів,

На підставі аналізу сучасного стану фінансового забезпечення державного соціального страхування встановлені напрями побудови сучасної концепції фінансово-правового режиму соціального страхування в Україні на підставі: по-перше, правового забезпечення страхової діяльності вимогам європейської інтеграції; по-друге, зменшення навантаження на Державний бюджет України щодо видатків на соціальне страхування; по-третє, підвищення розміру мінімальної заробітної плати як фінансової бази нарахування Єдиного соціального внеску; по-четверте, введення диференціації страхових виплат за напрямами страхових випадків; по-п'яте, зменшення витрат на адміністрування діяльності страхових фондів.

Аргументовано, що Фонд соціального страхування в Україні посідає особливе місце в системі соціального страхування, оскільки має досить широкий і вичерпний перелік адміністративних прав та обов'язків, що визначає його монопольне становище на ринку страхових послуг і є позитивним моментом, адже: по-перше, надає змогу уникнути порушення фінансової стабільності системи обов'язкового соціального страхування; по-друге, сприяє підвищенню ефективності використання фінансових та

людських ресурсів.

Набуло подальшого розвитку доктринальні положення щодо особливостей фінансово-правового режиму Пенсійного фонду України, для якого характерно таке: залежність пенсійного страхування від додаткових бюджетних коштів; стримування нової моделі пенсійного страхування, що запропоновано урядом; слабе впровадження нових форм накопичення страхових коштів (недержавного пенсійного забезпечення); низький рівень доходів населення як бази стягнення єдиного соціального внеску, а також правові позиції щодо вдосконалення фінансового забезпечення видів державного соціального страхування шляхом диференціації розподілу консолідованого єдиного соціального внеску за різними видами страхування залежно від страхового стажу платника (пенсійне страхування), виду страхового випадку за соціальним страхуванням від нещасного випадку або за соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності

Доведено, що вдосконалення фінансового забезпечення видів державного соціального страхування доцільно здійснити шляхом диференціації розподілу консолідованого єдиного соціального внеску за різними видами страхування залежно від страхового стажу платника (пенсійне страхування), виду страхового випадку за соціальним страхуванням від нещасного випадку або за соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;

Підтримана позиція науковців щодо створення окремого Фонду медичного страхування як одного з державно-владних суб'єктів у системі державного соціального страхування.

Розгляд зарубіжного досвіду організації державного соціального страхування країн Західної Європи, Сполучених Штатів Америки, Чилі та Японії свідчить про ефективність таких фінансово-правових елементів системи державного соціального страхування: обов'язковий характер державної фінансової підтримки основних видів соціального страхування;

частковий принцип участі працівників і роботодавців у фінансуванні соціального страхування за додаткової участі держави; акумулювання страхових внесків у спеціальних фондах, які мають публічний фінансовий характер і перебувають у розпорядженні страховиків; інвестування надлишкових коштів, що надходять від страхових внесків, з метою отримання додаткових доходів. Світова практика побудови систем соціального забезпечення показує, що найбільш ефективними є системи, коли держава присутня в системі відносин соціального страхування населення як особа, яка забезпечує певний рівень соціальних гарантій, контроль та регулювання відповідних відносин.

Досвід розглянутих країн з організації соціального страхування свідчить, що кінцевим результатом змін державного соціального страхування в Україні повинно стати створення трирівневої системи соціального захисту населення, де перший рівень передбачає забезпечення мінімального обсягу соціального захисту для всіх верств населення; другий повинен базуватися на основних принципах, що нині закладені в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування; третій – повинен базуватися виключно на принципах накопичувального страхування та, крім соціальної функції, виконувати й економічну – сприяти розвитку економіки держави завдяки інвестиційній діяльності.

Удосконалені наукові та законодавчі положення щодо сутності державного фінансового контролю у сфері державного соціального страхування, роль якого полягає в перевірці діяльності з формування й розподілу фондів страхових коштів, з метою забезпечення фінансових потреб усіх суб'єктів соціального страхування за умови виконання інформаційної, аналітичної, діагностичної, координаційної, стимулюючої та превентивної функцій.

Надані пропозиції щодо вдосконалення фінансово-правового регулювання державного соціального страхування шляхом використання як

обов'язкових, так і добровільних платежів для формування коштів страхових фондів, їх розподілу на умовах упровадження права на господарську діяльність Фондів соціального страхування й використання на принципах диференціації за видами та підвидами страхових випадків, а також пропорційності страхових виплат накопиченим страховим коштам.

Запропоновано внести зміни та доповнення щодо видів державного соціального страхування в Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 1105-ІУ від 03.10.2017 та Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 16-98 від 20.01.2018.

Ключові слова: державне соціальне страхування, фінансово-правове регулювання, адміністрування державного соціального страхування, Фонд соціального страхування, Пенсійний фонд України, фінансово-правовий режим державного соціального страхування, форми соціального захисту, державний фінансовий контроль.

SUMMARY

Staroseltseva O.V. Financial and Legal Regulation of State Social Insurance in Ukraine. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; informational law. – 2018.

The author of the dissertation has studied the essence of financial and legal regulation of state social insurance in Ukraine and has formulated a number of new scientific provisions, conclusions, propositions and recommendations aimed at improving the financial activity of the state in the field of compulsory social insurance.

It has been determined that the essence and importance of state social insurance within the system of financial law are stipulated by the public nature of

insurance relations, which are subject to financial and legal regulation at the insurance market.

The author has characterized financial and legal regulation of state social insurance as a form of influence of financial law on public insurance relations, which are realized with the help of financial and legal norms establishing the financial and legal regime of the types of state social insurance, aimed at the organization, control and regulation of social relations, which arise in the sphere of state social insurance of Ukraine, with the purpose of social protection of citizens and prevention of social discrimination.

It has been established that state social insurance as a financial and legal institution is comprehensive, since it combines the norms of material and procedural law.

The author has determined the essence of financial and legal relations within the mechanism of legal influence on the sphere of relations on compulsory state social insurance, principles and functions of financial and legal regulation of state social insurance.

It has been found out that the essential characteristic of financial and legal regime of state social insurance in Ukraine, is defined as the mechanism of formation established by the norms of financial law (sources and procedure of accumulation of insurance funds), distribution and use of insurance funds intended for the achievement of tasks set by the law of the types of state social insurance.

The sources of income generation according to the types of state social insurance have been analyzed; and their classification has been provided according to the following criteria: in accordance with the subjects of insurance premiums; by the forms of origin and by types of income generation.

Based on the analysis of the current state of financial provision of state social insurance, the author has established directions of constructing a modern concept of financial and legal regime of social insurance in Ukraine based on: first, the legal provision of insurance activity to the requirements of European

integration; secondly, reduction of the burden on the State Budget of Ukraine on social insurance expenditures; thirdly, increasing the size of the minimum wage as the financial base for the calculation of the Single Social Contribution; fourth, the introduction of differentiation of insurance payments in accordance with the directions of insurance cases; fifth, the reduction of the costs for administering the activities of insurance funds.

It has been argued that the Social Insurance Fund in Ukraine occupies a special place in the social insurance system, since it has a very wide and exhaustive list of administrative rights and obligations determining its monopoly position at the insurance services market and is a positive moment because: first, makes it possible to avoid the violation of the financial stability of the compulsory social insurance system; secondly, it contributes to increasing the efficient use of financial and human resources.

The doctrinal provisions on the peculiarities of the financial and legal regime of the Pension Fund of Ukraine have achieved the further development, which is characterized by the following: the dependence of pension insurance from additional budget funds; restraining the new pension insurance model offered by the government; slow introduction of new forms of accumulation of insurance funds (non-state pension provision); low level of income of the population as the basis for collecting a single social contribution, as well as legal positions on improving the financial provision of the types of state social insurance by differentiating the distribution of the consolidated single social contribution in accordance with different types of insurance depending on the pension insurance record of a taxpayer (pension insurance), the type of the social insurance case from the accident or social insurance because of the temporary incapacity.

It has been proved that improvement of financial provision of the types of state social insurance is expedient to carry out by differentiating the distribution of the consolidated single social contribution in accordance with different types of insurance depending on the type of the pension insurance record of a taxpayer

(pension insurance), the type of the accident insurance case according to social insurance from the accident or social insurance because of the temporary incapacity.

The author has supported the position of scholars to establish a separate Fund for medical insurance as one of the state authoritative subjects within the system of state social insurance.

Consideration of international experience of the organization of state social insurance of the countries of Western Europe, the United States, Chile and Japan demonstrates the effectiveness of such financial and legal elements of the system of state social insurance as: the mandatory nature of state financial support for major types of social insurance; a partial principle of participation of employees and employers in financing social insurance with the additional participation of the state; accumulation of insurance premiums in special funds that have a public financial nature and are at the disposal of insurers; investing surplus funds from insurance premiums in order to obtain additional income. The world practice of building social provision systems demonstrates that the most effective are systems, when the state is present in the system of social insurance relations of population as a person providing a certain level of social guarantees, control and regulation of the relevant relations.

The experience of the studied countries in the organization of social insurance shows that the ultimate result of changes in state social insurance in Ukraine should be the creation of a three-leveled system of social protection of the population, where the first level provides the provision of a minimum level of social protection for all layers of the population; the second should be based on the main principles that are now laid down in the system of compulsory state social insurance; the third one – should be solely based on the principles of accumulation insurance and, apart from the social function, carry out economic one – to contribute to the development of the state's economy due to investment activity.

The author has improved scientific and legislative provisions on the essence

of state financial control in the field of state social insurance, which role is to verify the activity on the formation and distribution of insurance funds, in order to ensure the financial needs of all social insurance subjects, in terms of fulfilling information, analytical, diagnostic, coordination, stimulating and preventive functions.

The author has provided propositions on improving the financial and legal regulation of state social insurance by using both compulsory and voluntary payments for the formation of insurance funds, their distribution on the conditions of introduction of the right to economic activity of Social Insurance Funds and the use by the principles of differentiation in accordance with the types and subspecies of insurance cases, as well as the proportionality of insurance payments to accrued insurance funds.

It has been offered to make amendments and alterations regarding the types of state social insurance to the Law of Ukraine “On Compulsory State Social Insurance” No. 1105-IV dated from October 3, 2017 and the Law of Ukraine “Fundamentals of Ukrainian Legislation on Compulsory State Social Insurance” No. 16-98 dated from January 20, 2018.

Key words: state social insurance, financial and legal regulation, administration of state social insurance, Social Insurance Fund, Pension Fund of Ukraine, financial and legal regime of state social insurance, forms of social protection, state financial control.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	12
Розділ 1 Теоретико-методологічні засади фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні.....	22
1.1. Сутність та значення державного соціального страхування в системі фінансового права.....	22
1.2. Принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні.....	46
1.3. Правовий статус суб'єктів державного соціального страхування в Україні.....	63
Висновки до розділу 1.....	81
Розділ 2 Фінансово-правовий механізм адміністрування державного соціального страхування в Україні.....	87
2.1. Функція та повноваження Фонду соціального страхування в Україні, як суб'єкта адміністрування державного соціального страхування..	87
2.2. Фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування в Україні.....	107
2.3. Правові форми захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування.....	127
Висновки до розділу 2.....	150
Розділ 3 Напрями удосконалення фінансово-правових засад державного соціального страхування в Україні.....	156
3.1. Закордонний досвід фінансово-правового регулювання державного соціального страхування та шляхи його використання в Україні.....	156
3.2. Державний фінансовий контроль, як засіб удосконалення державного соціального страхування в Україні.....	173
Висновки до розділу 3.....	186
Висновки.....	190
Список використаних джерел.....	198

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Фонди грошових коштів, які утворюються внаслідок страхової діяльності, є важливою частиною фінансової системи країни. На сьогодні існує потреба в створенні правових умов для розвитку страхування з метою фінансового забезпечення соціального захисту громадян відповідно до вимог Конституції України та європейських стандартів.

Встановлення правового порядку організації й контролю за страховою діяльністю, визначення сучасних фінансових інструментів регулювання публічних страхових відносин, недопущення фактів порушень соціальних інтересів громадян, зростання соціальної напруги в суспільстві та нерівності в розподілі соціальних послуг під час розвитку ринкових умов господарювання, зокрема, формування ринку страхових послуг, вимагають пошуку сучасних фінансово-правових механізмів регулювання відносин з обов'язкового державного соціального страхування в Україні, що визначає актуальність теми дослідження.

Страхові відносини неоднорідні через бурхливий розвиток законодавства, що регулює фінансові відносини, і розвиток недержавних форм соціального захисту населення, тому питання вдосконалення фінансово-правового регулювання публічних страхових відносин щодо обов'язкового державного соціального страхування постають дуже гостро. Вирішення проблеми ускладнюється розбіжностями в чинному законодавстві щодо видів обов'язкового державного соціального страхування, прав і обов'язків страховиків, повноважень щодо формування джерел страхових фондів і розподілу страхових внесків. Авторська позиція спирається на аналіз публічних страхових відносин як особливого інституту фінансового права.

Окремі проблеми правового регулювання страхування вивчали такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Е. О. Алісов, К. С. Бельський, Л. К. Воронова, О. П. Гетманець, О. М. Горбунова, О. Ю. Грачова,

Е. С. Дмитренко, О. О. Дмитрик, Л. М. Касьяненко, О. М. Козирин,
 І. Є. Криницький, Ю. О. Крохіна, М. П. Кучерявенко, Т. А. Латковська,
 А. О. Монаєнко, О. А. Музика-Стефанчук, А. А. Нечай, С. О. Ніщимна,
 О. П. Орлюк, М. І. Піскотін, О. В. Покатаєва, Н. Ю. Пришва,
 Ю. А. Ровінський, Л. І. Рейтман, Л. А. Савченко, О. О. Семчик,
 О. В. Солдатенко, Н. І. Хімичева, Л. К. Царьова, В. Д. Чернадчук,
 Н. Я. Якімчук, А. А. Ялбулганов та ін.

Важливе значення в дослідженні правових і фінансових питань адміністрування та контролю, зокрема у сфері страхування, мають праці вчених-юристів: В. Б. Авер'янова, С. С. Алексеєва, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, О. І. Безпалової, Ю. П. Битяка, М. І. Боднарука, В. М. Гаращука, С. М. Гусарова, С. Ф. Денисюка, Г. О. Дичко, М. Л. Захарова, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюка, А. М. Куца, М. І. Миколенко, О. М. Музичука, С. О. Наконечного, О. Є. Синявської, Н. В. Синюгіної, В. В. Сокурєнка, С. Г. Стеценко, а також економістів: Р. Й. Бачо, О. А. Бурбело, С. С. Осадець, А. А. Мамедова, Л. А. Мотильова, І. Б. Стефаніка, В. В. Шахова, Г. Ф. Шершеневича та ін. Однак ученими дуже мало уваги приділено проблемам фінансово-правового регулювання публічного страхування, зокрема в такій його специфічній сфері, як загальнообов'язкове державне соціальне страхування в сучасних умовах розвитку господарювання в Україні. Крім того, окреслена проблема недостатньо законодавчо врегульована, що й зумовило вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
 Дисертаційна робота виконана відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016 – 2020 роки, ухвалених Національною академією правових наук України (рішення від 03 березня 2016 року); Пріоритетних напрямів розвитку науки

та техніки на період до 2020 р., встановлених на підставі Закону України від 11 липня 2001 р. № 2623-III «Про пріоритетні напрями розвитку науки та техніки». Дисертація виконана в межах науково-дослідної теми Донецького юридичного інституту МВС України «Теоретико-прикладні проблеми наукового забезпечення діяльності МВС України» (0115U007082)».

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є визначення сутності фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні та розробка наукових і практичних пропозицій щодо його вдосконалення.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- розкрити сутність та значення державного соціального страхування в системі фінансового права;
- визначити принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні;
- охарактеризувати правовий статус суб'єктів державного соціального страхування в Україні;
- з'ясувати функції та повноваження Фонду соціального страхування в Україні як суб'єкта адміністрування державного соціального страхування;
- дослідити фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування в Україні;
- розкрити правові форми захисту прав застрахованих осіб у системі державного соціального страхування;
- розглянути зарубіжний досвід фінансово-правового регулювання державного соціального страхування та шляхи його використання в Україні;
- визначити державний фінансовий контроль за соціальним страхуванням як засіб удосконалення обов'язкового державного соціального страхування в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у процесі фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в

Україні.

Предмет дослідження – фінансово-правове регулювання державного соціального страхування в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стала сукупність загальнонаукових і спеціальних методів та прийомів наукового пізнання, які надали змогу сформулювати цілісне й комплексне уявлення про фінансово-правове регулювання державного соціального страхування в Україні. За допомогою логіко-семантичного, дедуктивного та методів абстрагування й узагальнення поглиблено понятійний апарат – визначено поняття «фінансово-правове регулювання державного соціального страхування», «соціальне страхування», «правовий статус суб'єкта державного соціального страхування», «принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування», «страхові кошти» (підрозділи 1.1–1.3), «фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування» (підрозділ 2.2.). Формально-логічний метод використано під час визначення особливостей правового статусу Фонду соціального страхування України, Пенсійного фонду України, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, їх функцій та повноважень (підрозділи 2.1–2.2). Метод абстрагування й узагальнення застосовано для обґрунтування сформульованого в дисертації авторського поняття «фінансово-правове регулювання державного соціального страхування» (розділ 1) і встановлення сучасних форм захисту застрахованих (підрозділ 2.3). Структурно-функціональний метод сприяв визначенню сутності фінансово-контрольних відносин у системі державного соціального страхування (підрозділ 3.2). Індукцію, дедукцію та синтез застосовано під час визначення основних принципів і функцій державного соціального страхування, організації проведення державного фінансового контролю за страхуванням і видів фінансово-правових режимів державного соціального страхування, а також

адміністративних засобів захисту прав застрахованих осіб (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 3.2). Метод системного аналізу використано для виявлення зв'язку між страховиками та застрахованими особами під час стягнення обов'язкових платежів і розподілу страхових внесків (розділ 2). Порівняльно-правовий метод застосовано під час аналізу правового статусу суб'єктів страхування в розвинених країнах світу і в Україні (підрозділ 3.1) та встановлення напрямів удосконалення фінансово-правового регулювання державного соціального страхування (підрозділ 3.2). Теоретико-прогностичний метод надав змогу сформулювати пропозиції щодо змін у законодавстві України стосовно організації та контролю за соціальним страхуванням у сучасних умовах розвитку ринку страхових послуг (розділ 3).

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження є праці українських і зарубіжних учених, фахівців у галузях філософії, загальної теорії держави та права, фінансового й адміністративного права, права соціального забезпечення, економічної теорії та теорії фінансів. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють фінансові відносини у сфері публічного страхування в Україні, а також законодавства окремих іноземних держав, досвід яких у фінансово-правовому регулюванні страхових відносин може бути застосований в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні наукові положення, що мають елементи наукової новизни, полягають у такому:

вперше:

– науково обґрунтовано та визначено, що фінансово-правове регулювання державного соціального страхування – це форми впливу фінансового права на публічні страхові відносини, які реалізуються за допомогою фінансово-правових норм, що встановлюють фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування, спрямований на організацію, контроль і упорядкування суспільних відносин, що виникають у

сфері державного соціального страхування України, з метою соціального захисту громадян та недопущення соціальної дискримінації;

– визначено, що державне соціальне страхування як фінансово-правовий інститут є складним, оскільки поєднує норми матеріального (встановлюють види державного соціального страхування, обсяги страхових коштів, які утворюють відповідні страхові фонди, джерела доходів цих фондів і види страхових випадків, що будуть профінансовані за рахунок цих коштів, правовий статус суб'єктів державного соціального страхування) та процесуального права (процедуру діяльності страховиків, тобто державних страхових фондів з мобілізації страхових коштів, процесуальні права їх розподілу й використання, організацію проведення фінансового контролю) і реалізується в діяльності держави з приводу формування, розподілу та використання страхових платежів і контролю за цією діяльністю з метою організації державного соціального страхування як напряму фінансової діяльності держави на ринку страхових послуг;

– встановлено сутність фінансово-правових відносин у механізмі правового впливу на сферу відносин з обов'язкового державного соціального страхування, що реалізується в трьох функціях: по-перше, у виконанні страховиками – Фондами державного соціального страхування наданих повноважень з формування та використання страхових фондів коштів за видами обов'язкового державного соціального страхування, що потребує узгодження нормативно-правових актів із соціального страхування шляхом внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 03.10.2017; по-друге, у виконанні застрахованими особами обов'язків щодо сплати як обов'язкових страхових платежів, так і добровільних накопичувальних внесків; по-третє, у правовому забезпеченні державою форм захисту прав застрахованих осіб;

удосконалено:

– категоріальний апарат науки фінансового права щодо основних

принципів фінансово-правового регулювання державного соціального страхування, що складаються із загальних принципів, які відображають ключові засади такого регулювання (верховенства права, законності, гласності, ефективності), і спеціальних, які характеризують специфіку такої діяльності (пріоритетності публічних інтересів у правовому регулюванні страхової діяльності, соціального захисту, плановості, цільового використання грошових коштів фондів соціального страхування, соціальної спрямованості фінансово-правового регулювання суб'єктів державного соціального страхування);

– теоретичні підходи до визначення основної та обслуговуючих функцій Фонду соціального страхування України, а саме: основної, що спрямовує діяльність фонду на організацію фінансового забезпечення допомоги громадянам, які її потребують, унаслідок певних визначених законом обставин, та обслуговуючих (організаційно-виконавчої, управлінська-розпорядчої, контролюючої, превентивно-профілактичної та аналітично-прогностичної), розгляд яких доводить перевалювання адміністративних повноважень щодо забезпечення діяльності установ фонду над завданням із забезпечення профілактичної та аналітичної діяльності у сфері соціального страхування;

– сутнісну характеристику фінансово-правового режиму державного соціального страхування в Україні, під яким розуміють встановлений нормами фінансового права механізм формування (джерела та порядок накопичення страхових коштів), розподілу й використання страхових коштів, призначених для досягнення завдань встановлених законом видів державного соціального страхування;

– підходи до класифікації джерел формування доходів за видами державного соціального страхування за певними критеріями: *за суб'єктами надходження страхових внесків* (кошти фондів, кошти страхувальників, кошти застрахованих осіб, кошти роботодавців), *за формами походження*

(кошти від страхувальників та застрахованих осіб, від фінансових санкцій, бюджетні кошти, кошти, які отримані Фондами за рахунок розміщення тимчасово вільних коштів, тобто від господарської діяльності, і добровільні внески інших суб'єктів); *за видами формування доходів* (власні та бюджетні надходження);

– підходи до побудови сучасної концепції фінансово-правового режиму соціального страхування в Україні на підставі: по-перше, правового забезпечення страхової діяльності вимогам європейської інтеграції; по-друге, зменшення навантаження на Державний бюджет України щодо видатків на соціальне страхування; по-третє, підвищення розміру мінімальної заробітної плати як фінансової бази нарахування ЄСВ; по-четверте, введення диференціації страхових виплат за напрямками страхових випадків; по-п'яте, зменшення витрат на адміністрування діяльності страхових фондів;

набуло подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо юрисдикційної та неюрисдикційної форм захисту прав застрахованих осіб у системі державного соціального страхування, до яких належать адміністративно-правова, фінансова, судова, нотаріальна, громадська й самозахисна;

– доктринальні положення щодо особливостей фінансово-правового режиму Пенсійного фонду України, для якого характерно таке: залежність пенсійного страхування від додаткових бюджетних коштів; стримування нової моделі пенсійного страхування, що запропоновано урядом; слабе впровадження нових форм накопичення страхових коштів (недержавного пенсійного забезпечення); низький рівень доходів населення як бази стягнення єдиного соціального внеску;

– правові позиції щодо вдосконалення фінансового забезпечення видів державного соціального страхування шляхом диференціації розподілу консолідованого єдиного соціального внеску за різними видами страхування залежно від страхового стажу платника (пенсійне страхування), виду

страхового випадку за соціальним страхуванням від нещасного випадку або за соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;

– позиції науковців щодо створення окремого Фонду медичного страхування як одного з державно-владних суб'єктів у системі державного соціального страхування, на якого покладено обов'язки щодо фінансування медичних послуг та організації діяльності з охорони здоров'я населення;

– наукові та законодавчі положення щодо сутності державного фінансового контролю у сфері державного соціального страхування, роль якого полягає в перевірці діяльності з формування й розподілу фондів страхових коштів, з метою забезпечення фінансових потреб усіх суб'єктів соціального страхування за умови виконання інформаційної, аналітичної, діагностичної, координаційної, стимулюючої та превентивної функцій;

– пропозиції щодо вдосконалення фінансово-правового регулювання державного соціального страхування шляхом використання як обов'язкових, так і добровільних платежів для формування коштів страхових фондів, їх розподілу на умовах упровадження права на господарську діяльність Фондів соціального страхування й використання на принципах диференціації за видами та підвидами страхових випадків, а також пропорційності страхових виплат накопиченим страховим коштам.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони мають науково-теоретичний і практичний інтерес та можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого вивчення теоретико-правових питань удосконалення фінансово-правового регулювання державного соціального страхування;

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення фінансового законодавства України у сфері державного соціального страхування;

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення повноважень суб'єктів державного соціального страхування стосовно формування,

розподілу, використання та контролю за страховими коштами, а також судового захисту прав застрахованих осіб (акт упровадження в практичну діяльність ТОВ «ООО Техноград» від 08.02.2018) та у діяльності Територіального управління Державної судової адміністрації України у Харківській області (довідка № 25/9-2 від 07.09.2018 р.)

– *навчальному процесі* – для підготовки матеріалів лекцій та проведення семінарських і практичних занять з дисциплін: «Фінансове право», «Право соціального забезпечення», «Бюджетне право». Окремі положення дисертаційного дослідження вже впроваджено в навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ (акт про впровадження від 21.02.2018 р., № 142).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення та висновки було оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпро, 2018 р.); «Сучасна юриспруденція Європейського Союзу: взаємодія права, нормотворчості та практики» (м. Люблін, Республіка Польща, 2018 р.); «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (м. Дніпро, 2018 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 8 друкованих працях, з них: 4 – статті в наукових фахових виданнях України, 1 – стаття в зарубіжному виданні, 3 – матеріали конференцій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність та значення державного соціального страхування в системі фінансового права

Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість функціонування держави, яка в свою чергу відповідає перед людиною за свою діяльність. Саме тому, обов'язком будь-якої соціально спрямованої країни є створити такі умови, за яких людина може не лише відчувати захищеність з боку країни, а й мати можливість захистити себе від непередбачуваних обставин, настання яких може зашкодити людині, її життю та здоров'ю, а також її матеріальному благополуччю. Для досягнення цього в Україні існує система державного соціального страхування. Інститут соціального страхування є результатом усвідомленого застосування страхових відносин з метою державного регулювання дії соціальних ризиків. У процесі розвитку соціальне страхування оформилося в самостійну систему, відмінну як від суто страхової, так і від системи, заснованої на принципах соціальної допомоги [1].

Варто зазначити, що в юридичній літературі точиться досить жвава дискусія стосовно того, норми якої галузі права регулюють правовідносини у сфері державного соціального страхування. Одні науковці доводять, що соціальне страхування відноситься виключно до права соціального забезпечення, яке є підгалуззю трудового права, інші ж відносять його виключно до фінансового права. Ми ж в свою чергу схильні підтримати позицію тих науковців, які говорять про те, що вказаний інститут необхідно

відносити до декількох галузей права. Однак, на нашу думку, в сучасних соціально-економічних умовах, особливого значення набувають саме норми фінансового права у регулюванні відповідних правовідносин. Фінансове право України становить комплекс фінансово-правових інститутів, покликаних забезпечити рух державних коштів у фінансовій системі держави, так як фінансове право - це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів країни загалом та фондів територіальних громад (сукупність взаємозалежних та взаємодіючих фінансово-правових інститутів) і формує фінансову систему України [2, с.29].

Як і будь-яка інша галузь права, фінансове право має свою систему. Система права - це науково організована сукупність правових норм, розподілених за групами - правовими інститутами, зведеними у підгалузі, які у свою чергу утворюють галузі - цілісні нормативні утворення.

Характерними ознаками системи права, як вказується в науковій літературі, є:

по перше, обумовленість реально існуючою системою суспільних відносин. Вона не може створюватися на суб'єктивний розсуд людей існує об'єктивно;

по друге, органічна цілісність, єдність і взаємозв'язок правових норм, а не їх випадковий набір. Норми права, з яких складається система права, не можуть функціонувати ізольованою оскільки вони взаємно узгоджені та цілеспрямовані;

по третє, структурна багатоманітність. Це означає, що система права складається з неоднакових за змістом й обсягом структурних елементів, які логічно об'єднують, розташовують нормативний матеріал у певній функціональній спрямованості [3, с.239].

Отже, система фінансового права, на думку науковців, це об'єктивно

обумовлена внутрішня організація фінансового права, що полягає в єдності й узгодженості фінансово-правових норм та їх згрупуванні у фінансово-правові інститути й підгалузі [4; 262, с.77; 263, с. 43]. Основними структурними елементами системи фінансового права є: 1) фінансово-правова норма як базовий структурний елемент; 2) фінансово-правовий інститут; 3) підгалузь фінансового права, як об'єднання інститутів фінансового права, що регулюють окремий вид фінансових правовідносин (наприклад, бюджетне право) [4].

На нашу думку, в контексті представленої наукової праці окрему увагу варто приділити такому структурному елементу системи фінансового права, як фінансово-правовий інститут. Так, на переконання С.А. Комарова, правовий інститут являє собою основний елемент галузі права, первинний самостійний структурний підрозділ галузі, де правові норми групуються по їхньому юридичному змісті. Юридичні норми утворюють галузь не безпосередньо, а через правові інститути. Правовий інститут — це частина галузі права, що регулює самостійний вид однорідних суспільних відносин [5, с. 235]. В.В.Лазарєв відзначає, що правовий інститут – це основний елемент системи права, поданий сукупністю правових норм, регулюючих однорідну групу суспільних відносин. Він являє собою уособлений блок галузі права, якому властиві: а) однорідність фактичного змісту – кожний інститут призначений для регулювання самостійної, відносно уособленої групи відносин або окремих вчинків людей; б) юридична єдність правових норм. Норми, які входять в правовий інститут, утворюють єдиний комплекс, виявляються в загальних положеннях, правових принципах, специфічних правових поняттях, що створює особливий, притаманний даному виду відносин, правовий режим регулювання; в) нормативна уособленість, тобто уособлення утворюючих правовий інститут норм в главах, розділах, частинах, інших структурних складових закону або іншого нормативно-правового акта; г) повнота

регульованих відносин. Інститут права охоплює такий набір норм (дефінітивних, уповноважуючих, забороняючих), який покликаний забезпечувати безпрогальність регульованих ним відносин. В силу цих властивостей усякий інститут права виконує притаманну лише йому регулятивну задачу і не входить в колізію з іншими структурними елементами системи права [6, с.200].

Переходячи безпосередньо до розгляду окремих інститутів фінансового права варто вказати, що в юридичній літературі не існує єдиного підходу щодо їх конкретного переліку, як і до складових системи фінансового права.

Так, С.І. Лучковська визначає фінансово-правовий інститут як сукупність фінансово-правових норм, які регулюють певну групу однорідних фінансово-правових відносин. Інститути фінансового права, на переконання вченої, можна класифікувати: за функціональною роллю: регулятивні (наприклад, Інститут місцевих податків і зборів) та охоронні (наприклад, інститут фінансової відповідальності); за змістом: матеріальні (наприклад, інститут бюджетного устрою) та процесуальні (наприклад, Інститут бюджетного процесу) [4]. Така класифікація вченої звісно заслуговує на увагу та має право на існування. Однак, С.І. Лучковська у своїй праці не називає конкретних інститутів фінансового права.

Досить широкий перелік цих інститутів надається в праці В.П. Нагребельного та В.Д.Черначука, де доводиться, що фінансове право, як галузь права включає в себе такі інститути: інститут бюджетного права; інститут правового регулювання державних доходів; інститут правового регулювання державних видатків і бюджетного фінансування; інститут правового регулювання фінансів підприємств, організацій і галузей народного господарства; інститут державного майна і особистого страхування; інститут державного соціального страхування; інститут правових основ грошового обігу, валютного регулювання та валютного контролю [7]. Існують різні підходи до визначення місця соціального

страхування в економічних і правових відносинах [261, с. 375-377]. Проте, незважаючи на снування різноманітності поглядів щодо інститутів фінансового права і місця в них страхових відносин, вчені доходять до єдиної думки, яку ми поділяємо, що державне соціальне страхування є важливим його інститутом, складовою системи фінансового права, про що свідчить дискусія щодо публічності страхових правовідносин.

Перш ніж перейти до визначення сутності та значення державного соціального страхування в системі фінансового права України, необхідно визначитись із змістом основних понять. Так, відповідно до Господарського кодексу України, страхування - це діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язана з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів [8, ст.352]. Однак, крім законодавчого визначення існує багато доктринальних підходів щодо тлумачення досліджуваного терміну.

В радянських наукових джерелах страхування — це сукупність фінансових та економічних відносин, за допомогою яких перерозподіляється частина національного доходу в інтересах зміцнення економіки суспільного виробництва і матеріального добробуту працівників. Робилося це особливим методом утворення частини страхового фонду грошових внесків підприємств і організацій, а також населення для строго цільового їх використання — відшкодування учасникам створеного фонду збитків у зв'язку зі стихійним лихом, нещасним випадком і т. ін. та надання додаткової допомоги громадянам (або членам сімей) з настанням певних подій, пов'язаних з їхніми життям і здоров'ям [9, с.5]. С.С. Осадець сформулював наступне визначення терміну «страхування» — це економічні відносини, за яких страхувальник сплатою грошового внеску забезпечує собі чи третій особі у

разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати страховиком, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, здійснює превентивні заходи щодо зменшення ризику, у разі необхідності перестраховує частину останнього [10, с. 22-23].

Обов'язково слід вказати точку зору Ю.О. Крохіної, яка зазначає, що страхування – це один із видів публічної фінансової діяльності, обумовленої необхідністю втручання держави в процес перерозподілу витрат, які падають на окремі категорії фізичних, юридичних осіб або на саму державу. Через страхування ризику окремих осіб лягають на групу осіб, діючих у цій же сфері виробництва, а тому особливість страхування полягає у безпосередній фінансовій вигоді, яка виникає від створення на солідарній основі загального фонду, з метою покриття непередбачених втрат. Ю.О. Крохіна, розглядає страхування в економічному, матеріальному і юридичному аспектах [11, с.587; 12]. Як економічна категорія, продовжує автор, страхування представляє собою відносини по формуванню цільових грошових фондів за рахунок страхових внесків та їх використання на відшкодування непередбачених втрат. В матеріальному аспекті страхування полягає в наявності грошових фондів, створених за рахунок страхових внесків і призначених для фінансування непередбачених явищ різного роду. Страхування як юридична категорія – це врегульовані нормами права відносини по захисту майнових і пов'язаних з ними немайнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні певних страхових випадків за рахунок грошових фондів, які формуються із оплачуваних ними страхових внесків (страхових премій) [11, с. 588].

Отже, виходячи із зазначеного вище, можемо із впевненістю стверджувати, що страхування є важливою економічною категорією, яка має суттєве не лише економічне, а й соціальне призначення. Варто відмітити, що важливим видом страхування є державне соціальне страхування. У

загальному розумінні, соціальне - це те, що спрямовано на благо кожної людини зокрема, та всього суспільства взагалі. Автори одного з американських соціологічних словників Девід Джері і Юлія Джері наводять три значення, в яких вживається поняття «соціальне»: 1) якість певних комах, а також певних видів тварин, включаючи людиноподібних, що живуть разом організованими колоніями або групами; 2) якість, що належить людському суспільству і/чи людським взаємодіям в організаціях і групах; 3) стурбованість і відповідальність за різні зв'язки і добробут індивідуальностей (наприклад, соціального працівника) [12; 13, с.101; 14]. На думку В.Л. Петрушенко, соціальне – це особливий рівень проявів процесів буття, що характеризується: участю в ньому людей, наділених свідомістю, розумінням, творчою активністю; існуванням особливої сфери речей та явищ, що не створюються прямим стихійним ходом природних процесів, а постають величезною сукупністю артефактів штучних речей і засобів людської діяльності; особливими механізмами збереження свого статусу та наслідуванням його в часі (соціальна історія); оскільки соціальне та соціальні якості не передаються генетично, основним способом такого збереження та передавання постає культура; особливим типом детермінації та регламентації свого реального функціонування, що здійснюється через спеціальні інститути, сфери соціального нормування, програми соціальної діяльності; особливим типом міжіндивідуальної комунікації, яка покликана забезпечувати обмін здобутими навичками соціальної діяльності, залучати індивідів у суспільно життєві дії, узгоджувати ці дії між собою [15, с. 195].

Таким чином, не можна не звернути увагу полісемантичне значення поняття «соціальне». Так, Р.О. Додонов і В.І. Додонова узагальнюють наступні визначення досліджуваного терміну: по-перше, соціальне – це складний системний рівень організації структурних елементів поміж собою, що має універсальний характер; по-друге, поряд із «соціальним» у такому широкому значенні існує поняття «соціальна форма руху матерії». У цьому

сенсі «соціальне» виступає синонімом понять «людське, суспільне»; по-третє, в межах соціальної форми руху матерії виділяють власне соціальну сферу життя, яка має власну специфіку і відрізняється від економічної, політичної і духовної сфер. Поряд із соціальним до цього ж понятійного рівня відноситься також термін «громадянський», «громадянське суспільство»; зовсім вузьке значення поняття «соціальне», що пов'язане із задоволенням різних людських потреб. У цьому сенсі вживається словосполучення «соціальна політика», «соціальна робота», «соціальне забезпечення». На Заході використовується також поняття «гуманітарне» («гуманітарні потреби», «гуманітарна допомога») [16]. Отже, визначившись із змістом ключових понять, можемо перейти безпосередньо до розгляду сутності поняття «соціальне страхування».

Так, К.С. Батигін вважає, що соціальне страхування – це встановлена державою і врегульована нормами права система матеріального забезпечення трудящих у разі хвороби, втрати годувальника та в інших випадках, яка здійснюється за рахунок особливих фондів, що утворюються через сплату обов'язкових внесків підприємств, установ, колгоспів і дотацій з державного бюджету на матеріальне забезпечення робітників і службовців [17, с.30]. Л.Є. Карамішева доводить, що соціальне страхування в класичному розумінні – це система послаблення соціального ризику від відомої безпеки, яка фінансується спільно учасниками процесу суспільного виробництва. Інституційними характеристиками соціального страхування, продовжує автор, є передусім: ресурси соціального страхування, які складаються з частини зарезервованої заробітної плати, котра повинна бути достатньо великою за обсягом, що сплачується працівнику та формується з урахуванням видів соціальних ризиків та періодів виплат по ним, а також рівня заміщення (розміру пенсій та допомоги до заробітної плати), який знаходиться у діапазоні 50-70% від середньої заробітної плати кваліфікованих працівників; пропорції розподілу страхового навантаження

між роботодавцями та працівниками, для яких типовим є співвідношення: 2/3 її обсягу покладається на роботодавця та 1/3 – на працівника; в окремих країнах держава надає дотації деяким видам соціального страхування; імперативні вимоги ефективного функціонування соціального страхування – автономність бюджетів фондів соціального страхування від державних бюджетів всіх рівнів; щільний зв'язок розмірів страхових виплат (пенсій, допомоги) з розмірами заробітної плати та страхових тарифів, а також страховим періодом [18, с.130].

Ш. Бланкарт у праці «Державні фінанси в умовах демократії» пропонує специфічний підхід до трактування соціального страхування, наголошуючи, що «соціальне страхування – це невід'ємна частина політики держави в соціальній сфері. Щодо цього, соціальне страхування – одна з передумов забезпечення соціальної справедливості в суспільстві, створення і підтримки політичної стабільності» [19, с.105]. З правової точки зору, зазначає В.В. Юровська, соціальне страхування є встановленою державою і врегульованою нормами права системою соціального захисту працездатних і непрацездатних громадян при настанні страхових випадків, передбачених законодавством. Більш широке визначення соціального страхування, що пов'язане із соціальним забезпеченням прав людини можна розглядати як складову механізму реалізації соціальної справедливості, як відповідь на виклики соціальних ризиків, основне джерело й одну із форм матеріального забезпечення соціально-економічних прав людини і громадянина шляхом перерозподілу коштів від працездатних – непрацездатним, побудоване на принципі солідарності поколінь і нерозривно пов'язане з трудовою діяльністю людини в народногосподарському комплексі держави [20, с. 13].

Обов'язково слід вказати думку В.Д. Роїк, який наголошує на тому, що сутність соціального страхування проявляється в наступному:
а) фінансування даного явища здійснюється шляхом обов'язкових страхових внесків, які солідарно сплачують роботодавці і працівники при можливій

участі держави у формі додаткових страхових внесків або дотацій за рахунок загальних податків; б) обов'язкова участь усіх громадян (за деяким винятком); в) акумуляція страхових внесків у спеціальних фондах, за рахунок яких і виплачуються допомоги і здійснюється підтримка; г) забезпечення працівників у всіх випадках втрати ними працездатності втрати заробітку в разі безробіття шляхом соціального страхування; д) інвестування не використаних на сплату допомоги надлишків у фонді обов'язкового соціального страхування для розвитку економіки й одержання додаткового доходу; е) гарантування визначених законодавством особистих прав на соціальне забезпечення й отримання допомоги наявністю обліку страхових внесків без перевірки доходів або потреби застрахованої особи; є) залежність розмірів внесків і допомоги від того, скільки застрахований працівник заробляє або заробляв; ж) фінансування страхування від трудового каліцтва, професійного захворювання цілком за рахунок роботодавця при можливій участі держави з податків; з) здійснення управління системою обов'язкового соціального страхування на підставі соціального партнерства; і) надання підвищених соціальних гарантій застрахованим особам у системі соціального страхування [21, с. 106-107].

Державне соціальне страхування, зазначає В.П. Кудряшов – це система гарантій, які надаються з метою впровадження соціального захисту громадян за рахунок державних страхових коштів. Такий захист, зокрема, передбачає організацію матеріального забезпечення громадян у разі хвороби, втрати працездатності (повної, часткової або тимчасової), втрати годувальника, безробіття, у старості, народження дитини, необхідності догляду за малолітньою дитиною, хворими членами сім'ї, У випадках смерті громадянина та ін. З метою фінансового забезпечення соціального захисту населення створено цільові державні страхові фонди, на які покладаються задачі надання матеріальної допомоги громадянам [22]. На переконання Б. Надточого, під державним соціальним страхуванням необхідно розуміти

встановлену державою систему права щодо надання соціальних послуг і матеріального забезпечення громадян у разі настання хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від громадянина причин, старості і в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових коштів, що формуються шляхом сплати внесків працедавцями і найнятими робітниками, а так само бюджетних асигнувань у випадках, встановлених законодавством» [23, с.20].

Отже, найчастіше під соціальним страхуванням в наукових працях використовується визначення, яке встановлює Конституція України: «загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яке передбачає надання соціального захисту у вигляді матеріального забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом» [24, с.5].

Враховуючи наведені думки науковців та інші, варто додати, що ми їх поділяємо, оскільки до характерних ознак відносин з соціального страхування, як фінансово-правових належать наступні: а) примусовий характер, адже відносини з державного соціального страхування здійснюються у процесі формування, розподілу та використання публічних фінансових ресурсів, шляхом стягнення обов'язкових платежів; б) фінансово-правове регулювання діяльності з організації державного соціального страхування; в) об'єкт цих відносин - страхові кошти, що знаходяться в розпорядженні держави; г) особливий суб'єктний склад цих відносин, оскільки обов'язковим учасником є – держава в особі

уповноважених фондів загальнообов'язкового соціального страхування, які діють від імені держави. Наявність ринкових відносин господарювання в сучасній Україні, зокрема ринку страхових послуг не відмінняє діяльності з державного соціального страхування.

Проблемою створення надійного національного страхового ринку, як складової частини фінансового ринку України займається держава і страховий ринок потребує сучасної правової бази. Асоціація «Українська федерація убезпечення» (УФУ), яка об'єднує провідні компанії класичного страхового ринку країни розробила Стратегію розвитку страхового ринку України на 2012-2021 роки, в якій міститься ряд пропозицій по удосконаленню страхової діяльності, яка як відзначається в документі не забезпечує потреб суспільства в сучасних страхових послугах [25, с. 4]. В Стратегії відзначається, що розвиток страхового ринку гальмує застаріле законодавство, неефективні, непрозорі, непередбачувані та вибіркові правила державного регулювання і нагляду. Вказується що потрібна розбудова ефективного, прозорого, недискримінаційного, інституційне спроможного, передбачуваного державного нагляду за страховим ринком, зокрема шляхом забезпечення інституційної спроможності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Орган нагляду) на підставі: політичної незалежності, підвищення заробітної плати її працівників, впровадження електронної звітності, забезпечення необхідними джерелами фінансування, зокрема шляхом впровадження платежів нагляду і прозорості. Стратегія передбачає поширення контрольних повноважень Органу нагляду за страховиками шляхом впровадження системи пруденційного нагляду і права застосування заходів фінансової та адміністративної відповідальності до систематичних порушників законодавства [25, с. 6-7].

Таким чином, можемо констатувати, що переважна більшість науковців розглядає державне соціальне страхування саме із соціальної точки

зору, як публічне утворення. Однак вчені практично не приділяли увагу правовому аспекту цього інституту, що на нашу думку, є не вірним. Соціальне страхування - вид публічного страхування, який охоплює фінансово-правові відносини з формування, розподілу та використання страхових фондів з метою державного забезпечення соціального захисту громадян та юридичних осіб.

Соціальне страхування, як вид публічного страхування, що складається, як державна форма страхування поряд з ринковою формою, на ринку фінансових послуг, є інститутом фінансового права з властивими лише йому притаманними особливостями, метою, завданнями, принципами і функціями.

Форми та методи стягнення страхових внесків за соціальним страхуванням, а також напрями їх використання, які забезпечують важливіші соціальні потреби населення складають фінансово-правові вимоги інституту соціального страхування.

Для того, щоб більш змістовно розкрити сутність та визначити значення державного соціального страхування в системі фінансового права необхідно визначитись із його метою завданнями та функціями.

В етимологічному плані «мета» – це те, до чого прагнуть, чого треба досягти. У філософії вона інтерпретується як ідеально намічена модель, уявний образ результату, який припускається. Дослідження діалектики мети, засобів і результату як окремого випадку діалектики матеріального й ідеального дозволило розглянути її як ідеальне передбачення результату діяльності, а саму діяльність – як складний процес постановки і здійснення мети Категорія мети у вигляді логічної моделі фіксує бажане, до чого людина прагне, що є для неї взірцем у певному виді діяльності, а отже, є активним чинником людської свідомості. Мета тісно пов'язана з засобами її дослідження і має винятково важливе значення для спрямування, організації діяльності, постановки конкретних завдань [26, с.459,461]. В філософському

словнику Л.А. Карпенка мета – це ідеальне передбачення в свідомості результату, на досягнення якого спрямовані дії. В загальному розумінні під завданням розуміють задану в певних умовах ціль діяльності, яку повинно бути досягнуто перетворенням цих умов у відповідності до певної процедури [27, с. 99; 27]. Мета, доводить В.М. Протасов, – це той результат, стан, якого має досягнути система у процесі свого функціонування. Метою може бути як певний стан системи, так і результат, продукт її функціонування. Тільки відносно своєї мети об'єкт виступає як система. Обрана мета зумовлює, детермінує відповідні функції, а через них – і структуру системи, адже без структури сукупність необхідних елементів є тільки складом системи, а при наявності структури з'являються і зв'язки між елементами [28, с. 17]. На думку Є.М. Короткова, мета - ідеальний образ бажаного, можливого і необхідного стану керованої системи [29, с. 64].

Таким чином, узагальнюючи наведені вище точки зору, нами було визначено, що мета соціального страхування – це той кінцевий, бажаний результат, якого прагне досягти держава (в особі уповноважених органів та їх посадових осіб), здійснюючи відповідну діяльність. Проаналізувавши положення чинного законодавства України, ми дійшли до висновку, що ключовою метою державного соціального страхування є акумулювання необхідної кількості грошових коштів, за допомогою яких було б можливо послабити соціальні ризики для населення України та забезпечити здійснення виплат та надання соціальних послуг громадянам.

Відомо, що досягненню кінцевої мети має передувати вирішення конкретних завдань. У «Новому тлумачному словнику української мови» вказано, що «завдання» - це: 1) визначений, запланований для виконання обсяг роботи; 2) мета, замисел» [30]. За енциклопедичними джерелами, завдання – це наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справи і т. ін.; мета до якої прагнуть, – те, що хочуть здійснити. Задача визначається як проблема, що підлягає аналізу і

розв'язанню [31, с.1588]. Американські вчені Г.Кунц та С.О'Доннел зазначають, що завдання – це кінцеві цілі, на які спрямована діяльність, а мета також по суті є завданням, але має кількісні та якісні показники, самі ж терміни, як вважають автори, є взаємозамінними [32, с.193].

Завдання, зауважує О.М. Литвинов під час визначення теоретичних і практичних засад соціально-правового механізму протидії злочинності, визначаються цілями, що витікають з них. Мета формує конкретні завдання соціального суб'єкта в реалізації його інтересів. Зміст поняття «завдання», що є правильно теоретично розтлумаченим і практично сприйнятним, включає можливість з'ясування причин недосягнення мети. Зазначена вище умова, наголошує науковець, необхідна для того, щоб органи та посадовці, уповноважені суспільством (державою) здійснювати відповідну діяльність, орієнтувалися у відповідних процесах і процедурах, а в окремих випадках могли обґрунтовано відмовитися від реалізації певних повноважень. Підсумовуючи, вчений звертає увагу на те, що вищенаведене може відбутися в тому випадку, якщо немає об'єктивної можливості погоджувати ідеальну модель майбутнього результату з реальною можливістю його досягнення або повернути для реалізації завдань необхідні та достатні засоби та ресурси [33, с. 34-35; 34]. Отже, завдання – це своєрідні мікроцілі, вирішення яких є необхідним на шляху до досягнення кінцевої мети. Таким чином, проаналізувавши положення чинного законодавства України та думки вчених нами було визначено наступні завдання державного соціального страхування в системі фінансового права:

- здійснення контролю за сплатою роботодавцями та застрахованими особами обов'язкових платежів до Фондів соціального страхування;
- здійснення аналізу та прогнозування надходження грошових коштів до Фондів соціального страхування;
- створення резервів для забезпечення виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам;

- відшкодування матеріальної та моральної шкоди застрахованим і членам їх сімей.

- забезпечення реалізації прав громадян України на державне соціальне страхування;

- проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаним умовами праці.

Завдання державного соціального страхування пов'язані з обігом грошових коштів, які складають вагомую частину публічних фінансів і в організації страхової діяльності є об'єктом фінансово-правового регулювання державного соціального страхування. В чинному законодавстві поняття «страхові кошти» визначається по різному. У законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» страхові кошти визначаються, як акумульовані страхові внески, суми від фінансових санкцій та інші надходження відповідно до законодавства для здійснення матеріального забезпечення, страхових виплат та надання соціальних послуг згідно з цим Законом(п.12. ст.1) [114], а в законі України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» міститься визначення «страхові кошти - кошти, які формуються за рахунок сплати єдиного внеску та надходжень від фінансових санкцій (штрафів та пені), що застосовуються відповідно до закону» (п.9. ст.1) [163]. Оскільки страхові кошти складаються не тільки від сплати єдиного внеску і фінансових санкцій, а і інших надходжень, потребує уточнення вказане поняття і його уніфікація у чинному законодавстві.

Вважаємо за потрібне уточнити у законодавстві визначення «страхові кошти». Страхові кошти - це акумульовані страхові внески, що складаються від сплати єдиного внеску, суми від фінансових санкцій та інших надходжень відповідно до законодавства для здійснення матеріального забезпечення,

страхових виплат та надання соціальних послуг згідно з законом. Доцільно ввести відповідні зміни до вказаних законів. Враховуючи завдання державного соціального страхування та сутність страхових коштів страхова діяльність реалізується у фінансових правовідносинах. Специфікою публічної страхової діяльності, що реалізується у фінансово-правових відносинах з державного соціального страхування є об'єкт цих відносин, тобто страхові кошти.

У фінансово-правовій науці поширеною є точка зору науковців на публічний характер централізованих та децентралізованих фондів коштів необхідних для функціонування держави та органів місцевого самоврядування та інших утворень визнаних державою необхідними [126, с.15]. Публічні фінанси визначаються як «суспільні відносини, які 1) пов'язані із задоволенням усіх видів публічного інтересу і виникають у процесі утворення, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів та здійснення контролю за цим процесом; 2) регулюються шляхом встановлення владних приписів держави або органів місцевого самоврядування» [127, с. 21]. З цих позицій поширеною є думка науковців, яку ми підтримуємо, щодо коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, які є новим видом публічних фондів, ні державною, ні комунальною власністю, ні власністю домогосподарств, що використовуються для соціального захисту громадян [127 с. 21; 128]. Отже, страхові кошти, які акумулюються у цих фондах виступають складовими фінансової системи держави, а у відносинах щодо їх формування, розподілу та використання – об'єктом страхових правовідносин.

Із категорією «завдання» тісно пов'язаний такий термін як «функції». У «Тлумачному словнику української мови» А.О. Івченка зазначено, що «функція» – це: 1. Явище, яке залежить від іншого, основного явища і є формою його вияву, здійснення. 2. Завдання, обов'язки, зв'язані з діяльністю, посадою людини. Крім того, автор словника зазначає латинське (від

«functio») походження цього слова, що, на його думку, означає «виконання» [35, с.505]. З філософської точки зору функція – це відношення двох (групи) об'єктів, в якому зміні одного з них супроводжує зміну іншого. Функція може розглядатися з точки зору наслідків (сприятливих, несприятливих – дисфункціональних або нейтральних – афункціональних), що викликаються зміною одного параметра в інших параметрах об'єкта (функціональність), або з точки зору взаємозв'язку окремих частин в рамках деякого цілого (функціонування). Поняття функція введено в науковий обіг Лейбніцем. Надалі в філософії інтерес до функції як однієї з фундаментальних категорій зростав у міру поширення в різних галузях науки функціональних методів дослідження. У найбільш розгорнутій формі функціональний підхід до теорії пізнання був реалізований Кассирером, який вважав, що рух пізнання спрямований не на вивчення субстанції ізольованих об'єктів, а вивчення взаємин між об'єктами, тобто на встановлення залежностей (функцій), що дозволяють здійснювати закономірний перехід в ряду об'єктів від одного до іншого. Вивчення функціональних (а також структурних, генетичних тощо) відносин пов'язано з більш широкою, ніж у класичній науці, трактуванням детермінізму. При такому підході досліджуються проблеми обґрунтованості, прийнятності та доказовості функціональних висловлювань і пояснень, широко використовуваних в біологічних, психологічних та суспільних науках, особливо в зв'язку з вивченням цілеспрямованих систем [36, с. 719].

Із зазначеного можна зробити висновок, що саме у функціях знаходить своє об'єктивне відображення сутність державного соціального страхування. Так, проаналізувавши наукові погляди вчених та норми чинного законодавства України, нами було визначено наступні функції державного соціального страхування, як фінансово-правового інституту:

- формування грошових фондів, за рахунок яких покриваються затрати, пов'язані з утриманням осіб що потребують відповідної допомоги.

Формування фінансових ресурсів соціального страхування має певну особливість, яка полягає у тому, що воно здійснюється шляхом використання такого інструменту, як внески (відрахування). Що стосується суті такого виду обов'язкового платежу, то слід вказати, що його головною особливістю визначено насамперед цільове призначення. Інакше кажучи, ці внески надходять у спеціально визначені і створені для цього фонди, їх використовувати не за призначенням не дозволяється, а змінити цільове призначення можна тільки у законодавчому порядку. Відрахування й внески доцільно розглядати як своєрідні цільові податки [37, с. 137]. Отже стягнення страхових внесків це реалізація імперативу держави у страхових відносинах.

Джерелом сплати внесків на соціальне страхування стають різні форми доходу: заробітна плата для найманих осіб (з якої ці внески утримуються) та виручка від реалізації продукції юридичних осіб (на яку внески нараховуються), зокрема така її частина, як собівартість. Використання таких ресурсів відбувається на стадії вторинного розподілу ВВП шляхом здійснення виплат різних видів соціальної допомоги, пенсії тощо фізичним особам, які їх потребують [38, с.472];

- перерозподілу фінансових ресурсів. У фінансовій науці чимало уваги приділено обґрунтуванню механізму перерозподілу ресурсів за допомогою елементів суспільних фінансів. Метою перерозподілу фінансових ресурсів, зокрема, за допомогою інструментів державного соціального страхування, є досягнення поступу у забезпеченні соціальної справедливості у країні. Попри різноманітне трактування терміну «справедливість» у фінансовій науці, у контексті політики перерозподілу доходів, його часто вживають як рівність або як рівність можливостей [39, с.97]. Крім того, слід зазначити, що грошові кошти фондів соціального страхування перерозподіляються на користь менш фінансово забезпечених членів спільноти через систему солідарної поруки.

Ця особливість відрізняє соціальне страхування від добровільного страхування. Якщо у випадку добровільного страхування розмір страхових

внесків кожного застрахованого розраховується індивідуально, відповідно до ймовірності страхового ризику, то при соціальному страхуванні ймовірність настання страхового випадку не впливає на розрахунок розміру страхових внесків. Соціальний захист і соціальна справедливість забезпечуються тим, що громадяни мають вільний доступ до системи соціального страхування (на відміну від добровільного страхування), незалежно від наявності у них соціальних ризиків (похилий вік, хронічна хвороба, інвалідність тощо) і ступеня ймовірності цих ризиків. Це надає соціальному страхуванню суспільної значимості й обумовлює обов'язковість участі громадян у системі соціального страхування [40];

- компенсаційна функція. Компенсаційна функція властива різним галузям права, оскільки виконує важливу роль в регулюванні відносин між громадянами і юридичними особами, виступає необхідним інститутом гармонізації інтересів суб'єктів права, стабільності суспільних відносин. Це важливий напрям дії права, оскільки саме у ньому закладена досить важлива його особливість як інструмента соціальної справедливості. Компенсаційна функція дуже тісно пов'язана з поновлюючою [40]. У юридичній літературі, зазначають О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко, їх часто ототожнюють. Проте, продовжують автори, це не тотожні поняття. Відмінності між ними полягають перш за все у формах, методах і правових наслідках реалізації. Різноманітні також і правові підстави цих напрямів впливу, хоча в окремих випадках вони бувають обумовлені одними і тими ж причинами. Наприклад, у разі незаконного звільнення (причина) спостерігається одночасна реалізація поновлення на посаді і компенсація за вимушений прогул. Різниця між компенсаційною і поновлюючою функціями є достатньо помітна у цивільному законодавстві, коли поновлення становища, яке існувало до порушення права, часто не пов'язується з компенсацією збитків [41]. Отже, в контексті представленого наукового дослідження, компенсаційна функція полягає у відшкодуванні збитку з втрати працездатності і збитку здоров'я за

допомогою матеріального відшкодування втрати заробітку, а також оплати послуг у зв'язку з лікуванням і реабілітацією [42, с.466];

- контрольна функція. У загальному розумінні контроль – це контроль це діяльність із спостереження та перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта прийнятим управлінським рішенням – законам, нормам, стандартам та ін. Тобто контроль це діяльність з виявлення результатів дії суб'єкта на об'єкт, з виявлення відхилень від вимог управлінських рішень. Виявивши відхилення виявляються причини та шляхи коригування організації суб'єкта управління, усунення перешкод на шляху оптимального функціонування системи [43, с.125]. Сутність контролю як суспільного явища полягає в перевірці відповідності діяльності учасників суспільних відносин встановленим у суспільстві приписам, у межах яких вони мають діяти. Мета контрольної діяльності, а отже, й взагалі контролю, як визначав В.Г. Афанасьєв, полягає у виявленні результатів впливу суб'єктів на об'єкт, допущених відхилень від прийнятих вимог, діючих принципів організації і регулювання, а також визначенні причин цих відхилень і шляхів подолання наявних перешкод для ефективного функціонування всієї системи [44, с. 112]. На думку В.Я. Малиновського, контроль – це процес забезпечення досягнення організацією своєї мети, що складається з установлення критеріїв, визначення фактично досягнутих результатів і запровадження корективів у тому випадку, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від установлених критеріїв [45]. Г.Г. Зуйков досить розгорнуто доводить, що контроль - це своєрідна форма своєрідного зв'язку, що дозволяє встановити, наскільки точно дотримуються завдані системі параметри. За його допомогою вирішуються наступні управлінські завдання: забезпечення неухильного виконання законів і нормативних актів, регламентуючих діяльність державних органів та інших об'єктів управління; досягнення своєрідності і якості виконання прийнятих рішень; підвищення виконавської дисципліни, відповідальності за доручену справу; своєчасне

прийняття заходів до усунення виявлених в процесі контролю недоліків; виявлення передового досвіду і впровадження його в практику роботи; сприяння правильному підбору й розстановці кадрів, своєчасне попередження їх від помилок; здійснення необхідної допомоги підпорядкованим апаратам та працівникам [46, с.155-156]. Таким чином, контрольна функція державного соціального страхування в контексті представленої наукової праці, дозволяє забезпечити належний рух грошових коштів, який повинен відбуватись із дотриманням цільового утворення і використання всіх коштів у страхових фондах. Контроль функція соціального страхування також дозволяє виявити слабкі місця у системі соціального страхування та забезпечити прийняття відповідного управлінського рішення, спрямованого на вирішення цих проблем;

- стабілізаційна функція. Термін «стабільність» (лат. *stabilis*) запозичений з природничих наук, де він означає стійкий стан, здатність до тривалого існування, збереження в часі. Стабільність асоціюється з порядком, незмінністю, рівновагою, стійким функціонуванням тощо [47]. Очевидно, що термін «стабільність» характеризують через категорії «надійності» та «стійкості» і навпаки. Основними характеристиками стабільності є частота прояву певного явища, стійкості – рівновага, надійності – безпомилковість. У комплексі надійність, стійкість та стабільність є взаємозалежними категоріями, що спроможні забезпечити ефективність функціонування певного об'єкта [48]. Стабільність, підкреслює М.І. Горлач, проявляється також і в суворому дотриманні і виконанні законів та інших регулюючих нормативних актів, використаних стосовно мирних, ненасильницьких форм політичної боротьби. Об'єктивною стабілізацією та її складовою частиною є відсутність політичного напруження в суспільстві. Стабільність виступає оцінкою стану політичного життя всередині держави, а також у системі міжнародних відносин [49]. На практиці точність його визначення досягається завдяки виділенню різних окремих видів

стабільності. Отже, зазначена нами функція соціального страхування має важливе значення, адже її реалізація передбачає забезпечення:

1) економічної стабільності. У сучасних умовах економічна стабільність є не лише одним із головних факторів забезпечення функціонування державної влади, але й гарантією її стабільності та легітимності [50, с.15]. Таким чином, соціальне страхування дозволяє підвищити рівень матеріального благополуччя людей, які через ті чи інші обставини потребують відповідної допомоги від держави. Зазначене в свою чергу впливає на їх платоспроможність, що беззаперечно позитивним чином відображається і на всій економіці країни.

2) соціальної стабільності в країні. Соціальна стабільність – це сталий стан соціальної системи, який дозволяє їй ефективно функціонувати й розвиватися в умовах зовнішніх і внутрішніх впливів, зберігаючи свою структуру. Для досягнення вказаної мети важливою умовою є порядок у суспільстві. Адже тільки так можна забезпечити стійкість і передбачуваність, керованість індивідуальної поведінки громадян, дотримання соціальних обмежень, порушення яких знижує соціальну стабільність. Зовнішніми соціальними проявами такого стану є зменшення динамізму системи, виникнення застійних процесів або збільшення кількості й масштабу соціальних конфліктів, різкий спад соціальної задоволеності населення, зростання кількості антигромадських явищ, посилення аномії [51, с. 386-387].

3) політичної стабільності. Політична стабільність, на думку політологів Заходу, - одна з форм соціальної стабільності, стан співвідношення соціальних спільностей, груп та політичних сил, неспроможних істотно змінити політичну систему у своїх інтересах, тобто забезпечується їх статус-кво, передбачається стан відносної рівноваги, збалансованості соціальних спільностей, груп та політичних інститутів – суб'єктів владних відносин [49];

- захисна функція соціального страхування. Варто підкреслити, що в

контексті представленої це остання з переліку, але не остання за зазначенням функція соціального страхування. Вважаємо, що варто використовувати саме термін «захист», а не «охорона». Це пояснюється тим, що захист - це комплексна система заходів, які застосовуються для забезпечення вільної та належної реалізації суб'єктивних прав і виконання функціональних обов'язків [52]. Отже, зміст вказаної функції полягає у реалізації системи заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок безробіття, хвороби, у випадку втрати працездатності, щодо підтримки материнства і дитинства, а також з охорони здоров'я членів суспільства в умовах безоплатної медицини [20, с.16]. Отже, механізм соціального страхування повинен не тільки забезпечувати дотримання соціальних стандартів життя громадян країни, які встановлюються Конституцією України, а і захищати соціальні інтереси.

Таким чином, на підставі норм чинного законодавства та поглядів науковців щодо мети, завдань та функцій державного соціального страхування, варто відзначити виключно важливу роль фінансів соціального страхування, як інституту фінансової системи країни і публічних страхових правовідносин, як інституту фінансового права. Така теза пояснюється тим, що: по-перше, відносини, що складаються в процесі організації і контролю страхової діяльності мають публічно-правовий характер і відповідно імперативний метод правового регулювання; по-друге, публічні страхові відносини регламентується державою і реалізується за участю державних установ; по третє, фонди державного соціального страхування акумулюють в собі велику кількість грошової маси і організація збирання, розподілу, витрачення та контролю державних страхових коштів націлена на покращення соціально-економічного положення населення, тобто на задоволення публічних фінансових інтересів і як результат, на розвиток економіки країни. Страхові кошти виступають своєрідною ознакою фінансово-правих відносин з державного соціального страхування.

Варто підкреслити, що організація державного соціального страхування не можлива без регулювання відповідних правовідносин нормами фінансового права, від реалізації яких напряму залежить вся соціальна політики нашої держави. А відтак, першочерговим завданням українського законодавця є організація та налагодження дієвого фінансово-правового механізму адміністрування державного соціального страхування, що був би спрямований на недопущення соціальної напруги в країні і сприяв реалізації соціальних інтересів населення.

1.2. Принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні

У попередньому підрозділі дисертаційного дослідження нами було наголошено на важливості здійснення правового регулювання державного соціального страхування в Україні. В свою чергу таке регулювання має здійснюватися на основі та у відповідності до певних принципів. В.В. Лазарев слушно відмічає, що право існує остільки, оскільки воно впливає на учасників правового спілкування, виявляє активність в суспільному середовищі, правове регулювання є частиною (аспектом) дії права, яка характеризує спеціально-юридичний вплив права на поведінку й діяльність його адресатів, але безпосередньо з ними ще не пов'язана. Внаслідок правової регуляції формується юридична основа, визначаються фіксовані в правових величинах орієнтири для організації діяльності учасників регулятивних відносин та досягнення фактичних цілей права [6, с.121]. Правовим регулюванням, – наголошує В. Селіванов, – охоплюються все більш різноманітні сторони суспільного життя, а юридичної форми набувають основні та найважливіші комплекси суспільних відносин у різних сферах людської діяльності, які потребують не просто законодавчої форми, а

її змістовної правової наповненості. У цьому плані спеціальні юридичні знання про особливості та прояви права, правового регулювання, що досягаються правознавством, дозволяють свідомо і точніше розібратися у тих соціальних процесах, які піддаються юридичному впливу з боку держави і вимагають свого юридичного оформлення з одночасним наповненням його правовим змістом [53, с.14].

Варто зазначити, що в юридичній літературі не існує єдиного підходу щодо розуміння поняття «правове регулювання», що в свою чергу обумовлює велику кількість точок зору щодо його тлумачення. Так, М.М. Рассолов, В.О. Лучін та Б.С. Ебзєєв позначають, що термін регулювання означає упорядкування, налагодження, приведення чого-небудь у відповідність з чим-небудь. Правове регулювання суспільних відносин здійснюється як за допомогою жорсткого, владного їх нормування державою, законом, так і нормами права, які конкретизуються у відповідних правовідносинах. Без ефективного правового регулювання, підкреслюють науковці, неможливою стає державність [54, с.333]. У науковій праці Ю.А. Тихомирова правове регулювання розглядається через застосування наступних критеріїв закону як регулятора: а) адекватне віддзеркалення об'єктивних потреб, виявлення залежностей між загальними завданнями управління; б) визначення метода правового регулювання та його співвідношення з іншими видами впливу для вирішення завдань управління; в) вибір правового акту згідно з характером регулюємих обґрунтованих відносин; г) усунення «проблемності» в системі правового регулювання, що виникла в процесі суспільного розвитку; д) заміна форми правового регулювання (наприклад, видання закону замість існуючої раніше урядової постанови, прийняття кодифікованого акту замість фрагментарних нормативних актів) [55, с.26]. Відповідно до цих критеріїв можна дійти високої міри правового впливу на суспільні процеси. Поряд з цим змістовність й ефективність правового регулювання визначається і фактором

часу.

Видатна українська вчена О.Ф. Скакун, досить повно розкриває сутність і значення правового регулювання. На її переконання, правове регулювання – це здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток. Загальними ознаками правового регулювання є: а) різновид соціального регулювання; б) за допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, яка має споконвічно державно-владний характер, тобто в юридичних нормах держава вказує міру можливої та належної поведінки; в) має конкретний характер, тому що завжди пов'язане з реальними відносинами; г) має цілеспрямований характер, спрямоване на задоволення законних інтересів суб'єктів права; д) здійснюється за допомогою правових засобів, які забезпечують його ефективність; е) гарантує доведення норм права до їх виконання [3, с. 488, 489].

Наведені ознаки правового регулювання, слушно зазначає у своїй дисертаційній роботі О.С. Гільченко, були конкретизовані і доповнені М.В. Цвіком. Фахівець зазначає, що: по-перше, правове регулювання є прийнятним тільки для вольових суспільних відносин, учасники яких спроможні свідомо обирати та реалізовувати певні варіанти власної поведінки. По-друге, специфіка цього виду соціальної регуляції не дозволяє застосовувати його до тих сторін суспільного буття, що не піддаються зовнішньому контролю. Право не здатне (і не повинне) спеціально визначати думки людини, її внутрішню позицію з будь-яких питань. По-третє, оскільки правове регулювання базується здебільшого на нормативній основі, воно є найбільш ефективним для достатньо сталих, повторюваних і типових суспільних відносин, ознаки яких в узагальненому вигляді можуть бути зафіксовані у правових приписах. По-четверте, правове регулювання повинне застосовуватися лише до тих соціальних відносин, що мають певну суспільну

значущість та(або) не можуть без цього нормально розвиватися і функціонувати. У зв'язку з цим недоцільно поширювати юридичну регламентацію на відносини, належна упорядкованість і розвиток яких забезпечується за рахунок інших соціальних регуляторів (звичаїв, моральних, корпоративних, релігійних норм) [56, с. 409; 57].

С.О. Комаров досліджуючи правове регулювання та механізм його реалізації, стверджував, що правове регулювання являє собою тривалий процес, який розпадається на стадії, на кожній з яких працюють особливі юридичні засоби, які у сукупності і складають механізм правового регулювання. З точки зору вченого, воно охоплює наступні стадії: 1) прийняття норми права та її загальний вплив; 2) виникнення суб'єктивних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків; 3) реалізація суб'єктивних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків, втілення їх у конкретній практичній поведінці учасників суспільних відносин; 4) застосування права [58, с.383–384].

Заслуговує на увагу точка зору І.М. Шопіної, яка вбачає сутність правового регулювання в єдності наступних аспектів: 1) інструментального: правове регулювання є складовою, елементом правового (нормативно-організаційного) впливу з боку держави на суспільні відносини через специфічні правові засоби (правовідносини, норми права, акти реалізації права) та інших правових явищ (правосвідомість, правова культура, принципи права тощо) із метою закріплення й упорядкування, розвитку та охорони відносин у суспільстві; 2) інституційного: правове регулювання є процесом, наслідком якого є цілеспрямований правовий вплив держави на суспільні відносини; 3) нормативно-юридичного: правове регулювання є здійснюваним через спеціальні юридичні засоби упорядкуванням відносин у суспільстві, яке передбачає їх юридичне закріплення, контроль за їх стабільністю, охорону й відновлення у випадку їх порушень; 4) діяльнісного: правове регулювання є особливою діяльністю держави в особі

уповноважених державних органів, громадських організацій, їх посадових осіб, яка полягає у встановленні обов'язкових юридичних норм поведінки суб'єктів права, їх здійсненні в конкретних відносинах та застосуванні державного примусу щодо правопорушників для забезпечення стабільності суспільного правопорядку [59, с.1060; 60].

Таким чином, під правовим регулюванням у вузькому розумінні слід розуміти цілеспрямований вплив держави на суспільні відносини, що складаються між учасниками цих відносин за допомогою норм права. В широкому ж розумінні, під правовим регулюванням необхідно розуміти сукупність правових засобів, визначених у правових нормах, що знаходять своє об'єктивне відображення у відповідних нормативно-правових актах, які в свою чергу, використовує держава для упорядкування правовідносин, що виникають у різних сферах суспільних правовідносин і визначають правовий статус задіяних суб'єктів цих правовідносин.

Переходячи безпосередньо до розгляду сутності фінансово-правового регулювання, варто зазначити, що в юридичній літературі це питання є недостатньо дослідженим, що підтверджується відносно малою кількістю підходів щодо його тлумачення. Так, досить розповсюдженим є визначення, яке було запропоновано О.І. Зоріною. Вчена відмічає, що під фінансово-правовим регулюванням варто визначити процес впливу держави на суспільні відносини, що виникають у результаті здійснення останньою фінансової діяльності (мобілізація, розподіл, перерозподіл і використання фондів коштів) за допомогою фінансово-правових норм [61]. Фінансово-правове регулювання як один з видів правового регулювання, доводить Д.А. Бекерська, – це управління поведінкою суб'єктів фінансових правовідносин за допомогою норм фінансового права з метою організації, впорядкування цих відносин. Воно є одним з елементів державного управління, управлінською за своєю суттю діяльністю [62, с. 5].

Ю.А. Ровинський вказував на те, що фінансово-правове регулювання є

засобом впливу на певну групу суспільних відносин. Той факт, що ці відносини пов'язані з фінансовою діяльністю держави, надає фінансово-правовій нормі імперативний характер, який виражається в категоричній формі та не допускає зміни умов і приписів, що містяться в нормі, самими учасниками фінансових правовідносин [63]. М.П. Кучерявенко справедливо наголошує, що фінансово-правове регулювання визначається: з одного боку, майновим характером особливого роду, який визначається тим, що власником майна є держава і існує це майно у специфічній формі централізованих і децентралізованих грошових фондів коштів; з іншого боку, владним характером, який визначається тим, що реалізація владних повноважень здійснюється самим власником грошових коштів. Саме єдність владно-майнових начал і дозволяє відокремити фінансово-правові відносини, виділити їхню єдність і на підставі подібного підходу відокремити однорідні відносини, що є предметом регулювання фінансового права [64, с.16-17].

Отже, узагальнюючи все наведене вище, вважаємо, що під фінансово-правовим регулюванням державного соціального страхування необхідно розуміти сукупність фінансово-правових інструментів, які визначені в нормах фінансового права, та спрямовані на організацію і упорядкування суспільних відносин, що виникають у сфері державного соціального страхування України. Ключовою особливістю такого регулювання є те, що воно спрямовано вузький спектр правовідносин, які носять фінансовий характер. Як ми вже відзначали раніше, таке регулювання здійснюється на відповідних засадах, ідеях, які зазвичай прийнято називати принципами.

З філософського погляду принципи – це 1) первоначало, те, що лежить в основі повної сукупності фактів, теорії, науки; 2) внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різноманітних сферах діяльності [65, с. 525]. Заслуговує на увагу позиція С.В. Прийми, відповідно до якої, як філософську категорію «принцип» слід розуміти у двох значеннях: по-перше, як підставу, з якої слід

виходити та якою необхідно керуватися у науковому пізнанні чи практичній діяльності; по-друге, як внутрішнє переконання людини, яке визначає її ставлення до дійсності, норми поведінки і діяльності [66]. З позиції Ю.Д. Кунева, принципи – це об'єктивно зумовлені нормативні начала, що є своєрідним відображенням законів і закономірностей соціального суспільного розвитку, соціальних потреб, цінностей, законів і закономірностей управління, які в основному закріплені в юридичних актах у вигляді керівних правил і норм поведінки, що відповідають цілям діяльності системи управління та визначають вимоги до системи, структури, організації і процесу управління [261, с. 12].

Я.Ф. Аскін вказує, що принцип – це загальна підстава, причому, принципи можуть характеризувати як буття, об'єктивний світ, виступаючи в цьому випадку підставою стосовно інших характеристик матеріальних речей, процесів, станів, властивостей, зв'язків, так і мати значення підстави для здійснення певної пізнавальної та іншої діяльності, для побудови системи знань, викладу того чи іншого вчення [67, с.11; 68]. В.Я. Малиновський зазначає, що принципи - це специфічне поняття, змістом якого є не стільки сама закономірність, відносини, взаємозв'язок, скільки наше знання про них. Він є результатом наукового пізнання, при цьому слід враховувати, що не всі закономірності, відносини і взаємозв'язки державного управління сьогодні досліджені та сформульовані у вигляді принципів [69]. І. Сторожук наголошує, що принципи не є довільними за своїм характером, основами чи вихідними положеннями, що пронизують норми. Вони об'єктивно зумовлені економічним, соціально-політичним ладом самого суспільства, основними принципами побудови і функціонування політичної системи взагалі [70, с. 51]. М.О. Беляєв дійшов до висновку, що принципи – це основні положення, які визначають поведінку людей у тій чи іншій галузі їхньої діяльності, так як у цьому випадку мова йде вже не про форму, а про зміст діяльності суб'єктів у конкретних суспільних відносинах [71, с.61].

Отже, незважаючи на те, що в науковій літературі існує велика кількість підходів щодо розуміння поняття «принцип», втім, практично всі науковці відзначають, що принцип є ключовою засадою, ідеєю, яка лежить в основі будь-якої діяльності. Зазначений термін широко використовується у багатьох сферах суспільного життя, однак особливо дослідженим він є у праві. В Україні перше комплексне наукове дослідження принципів права провів А.М.Колодій. Автор пише: «Спочатку зміст принципів права спонтанно випливає з самого життя, із суспільних соціальних відносин, що складаються в реальності і пізніше отримують регламентацію і захист з боку держави в комплексах суб'єктивних прав учасників правовідносин. Виникнення принципів права є загально-соціальною необхідною умовою наступного їх закріплення у вигляді юридичних принципів і норм. Це свідчить про актуальність їх для суспільства і необхідність їх юридичного оформлення. При цьому головна роль у виявленні та конструюванні таких принципів належить не правотворчості, а саме плавоутворенню, а більш конкретно – юридичній практиці, яка за своєю природою покликана оперативна реагувати на зміни, що відбуваються в сфері права» [72, с.11]. Отже, на думку А.М. Колодія, принципи права – це такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ряду; спрямовують і надають синхронності усьому механізму правового регулювання суспільних відносин, досконаліше інших розкривають місце права у суспільному житті і його розвитку; є критерієм законності й правомірності дій громадян і посадових осіб, адміністративного апарату і органів юстиції [72, с. 26-27; 73].

Пізніше зазначений термін був удосконалений та розглядався низкою фахівців різних з різних галузей права. Так, на думку авторського колективу

підручника «Теорія держави і права», під принципами права слід розуміти основні вихідні, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується діяльність суб'єктів права, забезпечуються права та свободи людини і громадянина, нормальне функціонування громадянського суспільства та держави [74, с. 94]. Вчені зазначають, що на основі теорії природного права можна виділити такі характерні риси принципів права: 1) вони формуються з метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина і нормального функціонування громадянського суспільства та держави; 2) встановлюють керівні засади-настанови, що визначають найважливіші правила, за якими здійснюється та організується діяльність суб'єктів права; 3) характеризуються прогресивністю, засвідчують ідеальні для умов сучасності основоположні засади поведінки суб'єктів права, але які є реально досяжними [74, с. 94]. В.В. Копейчиков пише, що принципи права – це закріплені у праві вихідні нормативно-керівні положення, що характеризують його зміст, основи, зазначені в ньому закономірності суспільного життя. Принципи права як керівні юридичні вимоги відображають особливості та специфіку юридичного права, мають нормативний, регулятивний характер, визначають і скеровують правомірну поведінку людей [75, с.114-115].

Досить розгорнуте визначення досліджуваного терміну було надано російським вченим В.В. Лазарєвим, який пропонує розуміти принципи права як загальнообов'язкові вихідні нормативно-юридичні положення, що відрізняються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю, що визначають зміст правового регулювання і виступаючі критерієм правомірності поведінки і діяльності учасників регульованих правом відносин [6, с.72; 75]. Принципи права за своєю сутністю є узагальненим відображенням об'єктивних закономірностей розвитку суспільства. Притаманні принципам права властивості універсальної і абстрактної основи соціальної дійсності обумовлюють їх особливість в

структурі правової системи, механізмі правового регулювання, правосвідомості і т.д. Принципи права є синтезуючими положеннями, об'єднуючими зв'язками, ідеологічною основою походження, виникнення, становлення і функціонування правових явищ [6, с.72; 75]. Принципи у сфері права, відмічає В.В. Лазарева, визначають нормотворчу і правозастосовну діяльність, координують функціонування механізму правового регулювання, є критеріями оцінки правомірності (правової природи) рішень органів держави і дій громадян, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему права. Призначення принципів права полягає в тому, що вони забезпечують однакове формулювання норм права, а також їх вплив на суспільні відносини у формі правового регулювання та інших форм правового впливу (інформаційного, ціннісно-орієнтаційної, психологічного, системо-утворюючого тощо) [6, с.72; 75].

Отже, поділяючи точку зору В.Д. Первалова та В.І. Леушина, відзначимо, що принципи права – це керівні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – являють собою найбільш загальні норми, що діють у всій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів. Принципи права визначають шляхи удосконалювання правових норм, виступаючи як керівні ідеї для законодавця [77, с. 242]. Із зазначеного слідує, що принципи правового регулювання – це такі керівні ідеї (засади), що «білою ниткою» пронизують правове регулювання будь-яких суспільних відносин.

Таким чином, під принципами фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні слід розуміти керівні, непорушні засади (ідеї), які лежать в основі здійснення правового регулювання у зазначеній сфері. Проведений вище аналіз дає змогу стверджувати, що саме в принципах відображаються найбільш важливі аспекти такого регулювання, в них знаходять своє об'єктивне відображення

найсуттєвіші риси комплексу правових норм у конкретній сфері суспільних відносин. Розглянувши наукову літературу та положення норм чинного законодавства України, нами було визначено, що принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні найбільш доцільно поділити на дві великі групи: загальні та спеціальні.

За своєю природою, зазначає Н.А. Гураленко, загальні принципи – це правила, які є ідейною основою права; це система положень директивного характеру, яким підпорядковані всі наступні процедури. Якщо досягнути їхній зміст, то можна зрозуміти одиничні, конкретні явища, які в сукупності позначаються цими принципами. На основі принципів оцінюється рівень й ефективність функціонування системи джерел права. Вони сприяють консолідуванню всіх форм права, виконанню функції регулювання, їх розглядають як вищу оцінку правомірності вчинків людей [78, с.99]. В.Н. Хропанюк відмічає, що загальні принципи представляють собою основні начала, які визначають найбільш суттєві риси права у цілому, його зміст і особливості як регулятора усієї сукупності суспільних відносин. Вони поширюються на всі правові норми і з однаковою силою діють у всіх галузях права незалежно від характеру та специфіки регульованих ними суспільних відносин [79, с.216-218]. Варто вказати точку зору І.П. Сторожук, яка у своєму дисертаційному дослідженні дійшла до висновку, що загальні принципи – це об'єктивні закономірності, що відображають та розкривають соціальну природу місцевого управління, його детермінованість і зумовленість суспільством [80, с.39]. Отже, в контексті представленої наукової роботи під загальними принципами слід розуміти такі відправні начала та ідеї, які лежать в основі здійснення правового регулювання будь-яких правовідносин, в тому числі і у досліджуваній сфері. Проаналізувавши положення чинного законодавства України нами було виділено наступні загальні принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні:

- принцип верховенства права. Основи класичного бачення верховенства права було закладено англійським правознавцем А. В. Дайсі у 1885 р. Він розглядав верховенство права насамперед як обмеження влади держави щодо індивідів, виокремлюючи три його головні вимоги. По-перше, ніхто не може бути покараним інакше, ніж за порушення закону, для чого сам закон має бути визначеним та орієнтованим на майбутнє. По-друге, жодна особа не може бути вище закону і всі повинні підпорядковуватися закону рівною мірою. По-третє, норми конституційного права є не джерелом, а наслідками прав індивідів, які визначені та захищені судами [81].

О. Олійник визначає, що принцип верховенства права – це принцип, в якому публічна адміністрація при здійсненні адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності визнає такі цінності природного права, як справедливість, гуманність, забезпечення права і свобод людини і громадянина, і ці надбання перебувають на найвищому ієрархічному щаблі в структурованій системі [82, с. 7; 83]. А. Самбор і Н. Смілик доповнюють його, зазначаючи, що як би там не було, але впровадження та утвердження верховенства права, принципу, який поєднує верховенство прав і свобод людини із принципом законності в діяльності органів держави та окремих їх посадових осіб, має бути визначальне для країни, і жодним чином значущість цього принципу не можна применшувати [84, с. 60, 83]. Досить розгорнуте визначення сутності вказаного принципу надає професор П.М. Рабінович, який під верховенством права розуміє «визначальну роль права у стосунках між усіма учасниками суспільного життя, у життєдіяльності державних і недержавних організацій, соціальних спільностей, груп, об'єднань, усіх людей». Автор доводить, що принцип верховенства права має самостійний характер лише у випадку, коли саме право інтерпретується як явище, що виникає й існує незалежно від держави, від діяльності її законодавчих та інших органів [85, с.211]. Вчений вважає, що верховенство права може бути інтерпретоване як пріоритетність у суспільстві, насамперед, прав людини та

проявляється головним чином у таких рисах державного і громадського життя, як: закріплення у конституційному та інших законах держави основних прав людини (закони, які суперечать правам і свободам людини, є неправовими законами); панування у суспільному і державному житті таких законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюючи при цьому загальнолюдські цінності та ідеали, насамперед, права і свободи людини; врегулювання відносин між особою і державою на основі загально-дозволеного принципу: «особі дозволено чинити все, що прямо не заборонено законом»; взаємна відповідальність особи і держави [85, с.211]. Таким чином, принцип верховенства права, беззаперечно можна вважати одним із провідних принципів, він є ключовим, базовим, відповідно до нього побудовані всі інші засади правового регулювання. В контексті ж представленої наукової праці зміст принципу верховенства права означає, що в основі фінансово-правового регулювання державного соціального страхування повинні лежати не лише закони, а й інші соціально-економічні регулятори, як то: ідея соціальної справедливості, свободи, рівності, гуманізму, тощо.

- наступний принцип, який найбільш тісно пов'язаний із верховенством права, є законність. У сучасному розумінні законність - це режим громадського життя, метод державного управління, що полягає в організації суспільних відносин шляхом видання і неухильного здійснення законів та інших правових актів. Законність - загальний принцип організації сучасної демократичної держави, забезпечення прав особи, підтримання правопорядку в країні [86, с.69]. І.Л. Неврозов зазначає, що законність – це насамперед основна (провідна) правова ідея, покладена в основу всього права в цілому, ідея, яка за допомогою держави втілюється в певних незаперечних вимогах та стає загальнообов'язковою для всіх. Її вимоги мають абстрактний характер і не є прямими вказівками до дії. На думку автора, законність здійснює ідейний, інформаційно-виховний вплив загального характеру на

правозастосувача [87, с.11]. О.В. Петришин вказує, що відповідно до принципу законності усі суб'єкти, в тому числі суб'єкти публічної влади, мають додержуватися, виконувати і правильно застосовувати закони і підзаконні нормативно-правові акти. Зміст принципу законності відображається через конкретні вимоги: вищу юридичну силу закону в системі нормативно-правових актів; обов'язковість законів та інших нормативно-правових актів для всіх, на кого вони поширюються; однаковість вимог закону до всіх суб'єктів права; неприпустимість протиставлення законності і доцільності в діяльності державних органів; невідворотність покарання за вчинення правопорушення [81]. Отже, принцип законності передбачає, що фінансово-правове регулювання державного соціального страхування повинно відбуватись виключно на засадах, визначених чинним законодавством України.

- принцип гласності. У загальному розумінні, гласність – це один з найважливіших проявів демократичності держави, основа демократії, її фундамент, оскільки тільки інформованість громадян надає їм можливість із знанням справи брати участь в управлінні державою. Вона виступає як гарант права на свободу слова, на свободу переконань і вільне їх вираження [88, с.5]. Аналіз довідкової літератури свідчить про широкий спектр різного трактування поняття гласності. Проте термінологічні відмінності у визначенні цього терміну не містять у собі суперечностей і, по суті, відображають єдину за своєю природою категорію гласності. Залежно від різновиду практичної діяльності в кожному конкретному випадку важливо вживання тієї термінології, яка в найбільшій мірі відповідає змісту здійснюваної діяльності [89, с.101]. Таким чином, продовжує М.В. Джафарова, гласність – це один з найважливіших проявів демократичності держави, підґрунтя демократії, оскільки лише інформованість громадян надає їм можливість із знанням справи брати участь в управлінні державою. Крім того, вчена відмічає, що гласність

означає: відкритість діяльності державних органів, громадських організацій і посадових осіб; надання громадянам та їх об'єднанням інформації, необхідної для участі в обговоренні і вирішенні питань державного і громадського життя, а також питань, що торкаються їхніх прав, обов'язків або законних інтересів; доступність організацій, установ і посадових осіб для приймання громадян; можливість безперешкодного звернення до них з пропозиціями і заявами; виявлення, вивчення і врахування громадської думки при розробці і прийнятті рішень; оприлюднення прийнятих рішень і доведення їх до відома громадян інформованість, доступність, врахування громадської думки, оприлюднення прийнятих рішень [90, с.101]. Отже, гласність є невід'ємним атрибутом фінансово-правового регулювання державного соціального страхування, вона передбачає відвертість діяльності фінансових органів, доступність кожного громадянина до інформації.

- принцип ефективності. В самому загальному уявленні ефективність – це ступінь досягнення мети або відношення досягнутого результату до поставленої мети. Нерідко поняття «ефективність пов'язується, а іноді й ототожнюється, із поняттям оптимальність». Останнє, однак, характеризує насамперед шлях досягнення мети, тобто показує якою ціною досягнуто того чи іншого результату, чи не завеликі витрати, побічні наслідки вибраного способу розв'язання проблеми [90]. Ефективність правового регулювання є одним із визначальних показників його якості поряд з цінністю (задоволення потреб, інтересів, розвитку людини, соціальних груп, суспільства) і економністю (адекватність обсягу соціальних витрат результатам правового регулювання суспільних відносин). Ефективність правового регулювання означає оптимальний захід цілеспрямованого впливу права на суспільні відносини, тобто досягнення мети - одержання передбачуваних і бажаних для творця правових норм результатів їх здійснення. Мета, якщо її зміст становлять юридичні наслідки, є найкращим задоволенням двох основних конфліктуючих потреб людини та суспільства: справедливості (свободи)!

безпеки (порядку). У нормотворчого органу можуть бути й інші цілі (економічні, екологічні, політичні, соціально-культурні), крім юридичних. У такому разі ефективність правового регулювання визначається досягненням усіх цілей [97].

Таким чином, загальні принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування хоча і відображають ключові засади такого регулювання, втім вони не охоплюють всю специфіку такої діяльності у сфері державного соціального страхування. А відтак, особливої уваги заслуговують спеціальні принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування, які є найбільш характерними саме для відповідної сфери суспільних відносин. Отже, проаналізувавши положення чинного законодавства України та наукові погляди вчених нами було виділено наступні спеціальні принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні:

- принцип пріоритетності публічних інтересів у правовому регулюванні. Публічні інтереси — це об'єктивно існуючі в сфері економіки інтереси держави і суспільства, що формуються під впливом законів функціонування ринкової економіки [92, с.18]. Публічні інтереси, доводить О.М. Вінник, — це відображені в праві гармонізовані, збалансовані певним чином інтереси держави як організації політичної влади, інтереси всього суспільства, а також значної його частини, що захищаються чи можуть захищатися за ініціативою держави в особі її компетентних органів та прокурора з метою відновлення порушеного правопорядку, попередження кризових явищ та забезпечення оптимальних умов для функціонування державно-організованого суспільства [93]. Отже, зміст вказаного принципу полягає у під час фінансово-правового регулювання використовувались лише ті інститути, які б виходили із загальнозначущих завдань суспільства. А саме регулювання повинно бути спрямоване лише на благо суспільства.

- принцип плановості. Взагалі, принцип плановості є найбільш

характерним для сфери управління. Так, принцип плановості управління, на думку Осовської Г.В. та Осовського О.А. зв'язаний із програмно-цільовим управлінням і передбачає складання програми дій та її реалізацію, яка як вважають вчені на практиці додає планову організацію всій системі управління [93, с. 45]. Отже, плановість – це об'єктивна закономірність цілеспрямованого та ефективного регулювання життєдіяльності всього суспільства. Особливе значення даного принципу у фінансово-правовому регулюванні виявляється у зв'язку з необхідністю забезпечення функціонування системи державного соціального страхування і її подальшого вдосконалення.

- принцип цільового використання грошових коштів фондів соціального страхування. У тлумачних словниках термін «цільове» трактується, як: 1) спрямований на здійснення, досягнення якої-небудь мети; 2) призначений для певної мети; який не може бути використаний для інших потреб. Таким чином, зазначає І.Ю. Хомич, принцип цільового використання коштів соціальних фондів передбачає наявність виключної мети (цілі), на яку ці кошти мають бути витрачені [96]. Для практичної реалізації цього принципу необхідний постійний контроль та моніторинг за витрачанням коштів соціальних фондів. Такий контроль також здійснюється за співвідношенням надходжень та витрат відповідного фонду. Разом із тим, слід відзначити, що зміст вказаного принципу також витікає із того, що фінансово-правове регулювання повинно буду побудовано так, щоб забезпечити використання грошових коштів лише на визначені положеннями чинного законодавства цілі.

- принцип соціальної спрямованості фінансово-правового регулювання. Соціальна спрямованість фінансової діяльності витікає з положень Конституції, що характеризує Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава

відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Зміст вказаного принципу, на нашу думку, полягає у тому, щоб створити всі необхідні умови для охорони праці і здоров'я людей, встановлення гарантованого мінімуму оплати праці, забезпечення державної підтримки сім'ї, материнства, батьківства і дитинства, інвалідів та немолодих громадян, розвиток соціальних служб, встановлення державних пенсій, допомоги та інших гарантій соціального захисту.

Звершуючи розгляд даного підрозділу дисертаційного дослідження необхідно відзначити, що наведений перелік принципів фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні не претендує на вичерпність. Однак, на нашу думку, саме вказані засади складають основу відповідного регулювання. Крім того, відмітимо, що принципи за своєю природою є динамічними, на їх сутність та зміст можуть впливати цілий ряд факторів, проте незмінним є той факт, що вони в жодному разі не можуть суперечити Конституції України та обмежувати права і свободи, порушувати інтереси громадян України.

1.3. Правовий статус суб'єктів державного соціального страхування в Україні

Повне та всебічне дослідження фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні є неможливим без розгляду суб'єктів державного соціального страхування та їх правового статусу, адже саме від них залежить якість та ефективність реалізації державної політики у зазначеній сфері суспільних відносин. Термі «статус» походить від латинського слова «status», яке означає становище. У сучасних словниках української мови статус характеризується як становище особи або групи осіб щодо іншої особи або групи осіб у соціальній системі [97, с.715]. Авторський

колектив Філософського енциклопедичного словника зазначає, що статус – це соціальний, співвідносний стан (позиція) індивідуума або групи в соціальній системі, що визначається по ряду ознак, специфічних для даної системи (економічних, професійних, етичних і інших). Люди, що володіють одним і тим же статусом, виявляють ряд подібних особистих рис, що позначаються як «соціальний тип» особистості. В залежності від того, яку займає людина позицію завдяки природним ознакам (раса, соціальне походження) чи завдяки власним зусиллям (освіта, заслуги), розрізняють відповідно «приписаний» і «досягнутий» статус. Кожен статус може порівнюватися з іншим по тій чи іншій ознаці, співвідносній з переважаючою системою цінностей, набуваючи, таким чином, певний соціальний престиж [98, с.815].

Найбільш дослідженим поняття «статусу» є в соціології. Так, В.В. Вербець, О.А Субот, Т.А. Христюк пишуть, що соціальний статус – це положення соціального суб'єкта в суспільстві, що передбачає для нього певні специфічні права і обов'язки, правила поведінки. Таким чином, соціальний статус визначає становище індивіда або соціальної групи стосовно інших індивідів і груп, яке визначається за соціально значущими для даної соціальної системи критеріями (економічними, політичними, соціально-правовими, професійно-кваліфікаційними тощо) [99]. Під соціальним статусом Є.А. Ануфрієв розуміє поняття, що визначає місце особистості в системі суспільних відносин, її права і свободи, зафіксовані в Конституції (правовий статус), можливості для всебічного розвитку і застосування своїх здібностей, основні функції особистості як суб'єкта суспільних відносин, розкриває її діяльність в основних сферах життя і, нарешті, дає оцінку її діяльності з боку суспільства в кількісних і якісних показниках (заробітна плата, премії, нагороди, звання, привілеї), а також самооцінку, що може збігатися або не збігатися з оцінкою суспільства [100, с.178]. А.М. Михненко та Е.М. Макаренко розуміють соціальний статус як сукупність прав,

привілеїв, моральних норм і обов'язків індивіда або соціальної групи, пов'язаний з виконанням первинної соціальної ролі, яка виявляється у формі поведінки, очікуваної відповідно до становища у суспільстві. Дослідники підкреслюють, що розробка і використання поняття соціального статусу робить можливим краще розуміння життєвого шляху людини і соціальної структури суспільства, сприяє ефективності соціального управління, виховних та освітніх процесі [101, с.675].

Варто зазначати, що правознавці, надаючи визначення поняттю «статус» з юридичної точки зору, беруть за основу саме соціологічний аспект, а тому правовий статус розглядають, зазвичай, як різновид соціального статусу. Так, А.В. Панчишиним охарактеризував правовий статус як складну категорію, якій притаманні системність, універсальність та комплексність. Правовий статус відіграє надзвичайно важливу роль в організації суспільних відносин, оскільки, шляхом встановлення прав, обов'язків, а також гарантій їх реалізації, визначає основоположні принципи взаємодії суб'єктів правовідносин та визначає місце конкретного суб'єкта в суспільстві [102, с.97]. В.С. Нерсесянц вважає, що правовий статус – це одна з найважливіших політико-юридичних категорій, яка нерозривно пов'язана з соціальною структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності. За своїм змістом правовий статус – система прав і обов'язків, що законодавчо закріплюється державами в конституціях, міжнародно-правових актах про права людини та інших нормативно-юридичних актах [103, с.225].

Вчені Ю.С. Шемшученко та В.П. Горбатенко визначають правовий статус як сукупність прав і обов'язків, що визначають юридичний стан особи, державного органу чи міжнародної організації; комплексний показник становища певного прошарку, групи чи індивідів в соціальній системі, один з найважливіших параметрів соціальної стратифікації [104, с.225]. Р.А. Ромашов вважає, що «правовий статус – сукупність прав та обов'язків, які персоніфікують особу в якості учасника юридично значимих відносин»;

«правове становище – сукупність факторів, визначаючих місце особи в правотворчому і право-реалізаційному процесі; в якості складових елементів включає правовий статус, а також зв'язки і взаємодію особи, що характеризують його розташування в механізмі правового регулювання» [105, с.3].

Правовий статус, доводить О.Ф. Скакун, - це юридично закріплене становище особи в суспільстві, відповідно до якого фізична особа як суб'єкт права вступає у правовідносини, координує свою діяльність і поведінку в суспільстві [91]. Ознаками правового статусу, на думку вченої, є такі: 1) залежить від сутності соціального ладу, в умовах якого він складається і функціонує; зазнає впливу безлічі чинників, основними з яких є праця і власність як основа формування громадянського суспільства; 2) виступає як юридична міра соціальної свободи суб'єкта права; 3) встановлюється спеціально уповноваженими органами держави, його зміст змінюється з волі законодавця, а не окремих суб'єктів права, на яких він поширюється; 4) відображається у правових нормах і принципах, формально закріплених у приписах нормативно-правових актів, нормативно-правових договорів та в інших джерелах (формах) права; 5) має визначену структуру, ядро якої становлять суб'єктивні права, законні інтереси, обов'язки, що є однаковими для всіх його носіїв одного виду; 6) встановлює межі, за які не повинні виходити діяльність і поведінка людини в суспільстві [91].

Таким чином, переважна більшість науковців сходяться на тому, що правовий статус представляє собою сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єкта. Суб'єктивні права, вважає В.Б. Авер'янов, - це ті юридичні можливості конкретної людини, що безпосередньо впливають із загальних правил поведінки, встановлених законодавством [106, с.163]. Характерні ознаки суб'єктивного права, на думку науковця, полягають у тому, що воно: належить суб'єкту (особі); засноване на нормах об'єктивного права; являє собою забезпечену державою

та правом можливість певної поведінки суб'єкта; спрямоване на досягнення того чи іншого соціального блага; забезпечується загальними (економічними, політичними, ідеологічними, організаційними) та спеціальними (юридичними) гарантіями; здійснюється в інтересах носія суб'єктивного права; реалізація суб'єктивного права забезпечується та гарантується законом; охороняється і захищається в судовому, адміністративному або іншому встановленому законом порядку [106, с.163].

Цікавою видається позиція М.І. Матузова, який переконливо доводить, що суб'єктивні права — це реальні цінності особи, цілком визначені право положення щодо користування матеріальними і духовними багатствами, задоволення своїх потреб і інтересів. Будь-які права належать всім і кожному, кореспондують обов'язкам відповідних органів, посадових осіб і громадян. Такий підхід деякою мірою гарантує здійснення громадянами відповідних соціально-правових можливостей, інтересів, задоволення потреб, зміцнює їх юридичний статус, переконаність в недоторканості своїх прав і свого становища в суспільстві і державі [107].

В рамках нашого дослідження заслуговує на увагу точка зору Ю.О. Костенко, який доводить, що суб'єктивні права – це належна фінансовому органу для забезпечення виконання його (тобто, держави, від імені якої він виступає) функцій та завдань міра дозволеної (можливої) поведінки, забезпечена юридичними обов'язками іншої сторони відносин (наприклад, платником податків) [108]. Таким чином, суб'єктивні права представляють собою міру можливої поведінки суб'єкта, яка визначається нормами чинного законодавства України та надає йому можливість належним чином реалізувати свої функції.

Що ж стосується юридичного обов'язку, то під вказаним терміном, зазвичай розуміють забезпечену законом необхідність певної поведінки особи, яка спрямована на здійснення відповідного суб'єктивного права [109, с.167]. На думку В.В. Копейчикова, юридичний обов'язок – це

покладена на зобов'язану особу і забезпечена можливістю застосування засобів державного примусу міра необхідної поведінки, яку вона повинна здійснювати в інтересах уповноваженої особи. Фактичний зміст правовідносин – це реально здійснювані учасниками правовідносин дії, спрямовані на реалізацію їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [110, с.190-191]. На переконання К.Г. Волинки, юридичний обов'язок – це вид і міра належної (необхідної) поведінки суб'єкта правовідносин, що передбачені правовими нормами та забезпечуються державою [111, с.156]. Подібна позиція і у інших дослідників [112; 113]. Як вірно наголошується у науковій літературі, юридичний обов'язок налічує чотири основні компоненти: необхідність здійснювати певні дії або утримуватись від них; необхідність відреагувати на законні вимоги уповноваженого суб'єкта; необхідність нести відповідальність за невиконання цих вимог; необхідність не перешкоджати уповноваженому суб'єкту користуватись тим благом, щодо якого він має право [111, с.156; 112]. Таким чином, на відміну від суб'єктивних прав, юридичний обов'язок представляє міру належної поведінки, якої мають дотримуватись суб'єкти відповідних правовідносин.

Отже, узагальнюючи всі наведені вище точки зору, можемо дійти до висновку, що говорячи про правовий статус суб'єктів державного соціального страхування в Україні ми будемо мати на увазі сукупність їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. В юридичній літературі з посилкою на чинне законодавство, зазначається, що основними суб'єктами державного соціального страхування в Україні є:

- 1) застраховані громадяни, а в окремих випадках — члени їх сімей та інші особи;
- 2) страхувальники;
- 3) страховики [10].

Так, застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється

загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Відповідно до норм чинного законодавства України, загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню підлягають: 1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту): а) на підприємствах, в організаціях, установах незалежно від їх форм власності та господарювання; б) у фізичних осіб; 2) особи, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадяни — суб'єкти підприємницької діяльності [113]. Перелік, доповнення та уточнення кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, а також конкретних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, до яких належать особи, визначаються законами України з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування [114-118].

Що ж стосується переліку прав та обов'язків застрахованих осіб, то в залежності від виду загальнообов'язкового державного соціального страхування вони можуть змінюватись та трансформуватись. Ми в свою чергу, узагальнивши положення нормативно-правових актів, виділили наступні права застрахованих осіб: 1) безоплатне отримання інформації про порядок витрачання страхових коштів Фонду та роз'яснення з питань соціального страхування; 2) отримання у разі настання страхового випадку матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг; 3) приймати участь у розслідуванні страхового випадку, у тому числі за участі представника профспілкового органу або своєї довіреної особи; 4) послуги медичної реабілітації; 5) послуги професійної реабілітації, включаючи збереження робочого місця, навчання або перекваліфікацію, якщо загальна тривалість професійної реабілітації не перевищує двох років; 6) відшкодування витрат; 7) послуги соціальної реабілітації, що надаються відповідно до законодавства; 8) оскарження дії страховика, страхувальника-роботодавця щодо надання матеріального забезпечення, страхових виплат та

соціальних послуг; 9) обирати порядок здійснення виплати пенсії; 10) вимагати від страхувальника сплати страхових внесків, у тому числі в судовому порядку; 11) судовий захист своїх прав; тощо [114; 115; 116;117].

В свою чергу до обов'язків застрахованих осіб, необхідно віднести: 1) надавати страхувальнику, страховику достовірні документи, на підставі яких призначається матеріальне забезпечення та надаються соціальні послуги відповідно до законодавства; 2) своєчасно повідомляти страхувальника та страховика про обставини, що впливають на умови або зміни розміру матеріального забезпечення та соціальних послуг; 3) знати та виконувати вимоги законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, що стосуються застрахованого, а також додержуватися зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (угодою, трудовим договором, контрактом) та правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства, установи, організації; 4) застраховані особи зобов'язані у повному обсязі та у встановлені законодавством України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування строки сплачувати внески страховикам, повідомляти страховиків про обставини, що спричиняють зміни розміру матеріального забезпечення із загальнообов'язкового державного соціального страхування та порядку його надання (зміни стану непрацездатності, в складі сім'ї, звільнення з роботи, працевлаштування, виїзд за межі держави тощо) [114; 115; 116].

Таким чином, застрахована особа наділена більш широким колом прав у порівнянні із обов'язками які на них покладено. Зазначене можна пояснити тим, що вся система загальнообов'язкового державного соціального страхування спрямована саме на захист прав застрахованої особи, а також її соціальний захист. Крім того, можна говорити про те, що надання застрахованим особам великої кількості прав у сфері соціального страхування є своєрідною «компенсацією» того, що саме застрахована особа (як правило, це працівник) є найбільш вразливою з точки зору економіки

сторonoю трудових правовідносин.

Наступною групою суб'єктів державного соціального страхування в Україні є страхувальники. Страхувальниками за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням є роботодавці та застраховані особи, якщо інше не передбачено законами України. У свою чергу, роботодавець – це власник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності та виду діяльності або уповноважений ним орган чи фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю [118; 119, с. 325]. Як слідує з вищенаведеного, підкреслює Л.В. Могілевський, поняття «роботодавець» є комплексним, так як включає в себе такі категорії як: власник підприємства; власник установи, власник організації; уповноважений власником орган; уповноважена власником фізична особа; фізична особа, яка використовує найману працю [119, с. 325].

Варто зазначити, що відповідно до «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14.01.1998 № 16/98-ВР до страхувальників належать не лише роботодавці та застраховані особи. В окремих видах соціального страхування страхувальниками визнають: громадян України, які працюють за межами держави та не застраховані в системі соціального страхування країни перебування, за умови сплати страхових внесків у фонди соціального страхування, створені в Україні; самозайнятих осіб, які здійснюють підприємницьку, адвокатську, нотаріальну, творчу й іншу діяльність, пов'язану з отриманням доходу. Вони набувають статусу страхувальника (і застрахованого) добровільно, за винятком загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; фонди соціального страхування, органи соціального захисту населення – в системі пенсійного страхування відносно осіб, які отримують допомогу й інші грошові виплати; фізичних та юридичних осіб, які використовують працю громадян на підставі цивільно-правових договорів – у соціальному страхуванні на випадок безробіття [117].

Що ж стосується прав та обов'язків страхувальників, то найбільш змістовно їх перелік визначено у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999. Отже, відповідно до вказаного нормативно-правового акту, основними правами страхувальника, як суб'єкта державного соціального страхування в Україні: 1) безоплатне отримання в органах Фонду інформації про порядок використання коштів Фонду; 2) отримання інформації про результати проведення перевірки використання коштів Фонду; 3) судовий захист своїх прав [114].

В свою чергу, відповідно до вказаного вище Закону, обов'язками страхувальника є:

1) надавати та оплачувати застрахованим особам у разі настання страхового випадку відповідний вид матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг згідно із чинним законодавством;

2) вести облік коштів соціального страхування і своєчасно надавати Фонду встановлену звітність щодо цих коштів;

3) під час перевірки правильності використання коштів Фонду та достовірності поданих роботодавцем даних надавати посадовим особам Фонду необхідні документи та пояснення з питань, що виникають під час перевірки;

4) подавати в установленому порядку відповідно до законодавства відомості про: розмір заробітної плати та використання робочого часу працівників; річний фактичний обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), кількість нещасних випадків і професійних захворювань на підприємстві за минулий календарний рік; використання коштів Фонду за іншими визначеними цим Законом напрямками в порядку, встановленому правлінням Фонду;

5) інформувати про кожний нещасний випадок або професійне захворювання на підприємстві;

6) безоплатно створювати всі необхідні умови для роботи на

підприємстві представників Фонду;

7) повідомляти працівникам підприємства про адреси та номери телефонів Фонду, а також лікувально-профілактичних закладів та лікарів, які за угодами з Фондом обслуговують підприємство;

8) подавати звітність до Фонду у строки, в порядку та за формою, що встановлені правлінням Фонду;

9) повернути Фонду суму виплаченого матеріального забезпечення та вартість наданих соціальних послуг потерпілому на виробництві у разі невиконання своїх зобов'язань щодо сплати страхових внесків [114].

Отже, страхувальник, на відміну від застрахованої особи наділений більш широким колом обов'язків, в той час як перелік його прав є досить обмеженим. Цікавим також є той факт, що застрахована особа може бути водночас і страхувальником, а відтак вона об'єднує в собі весь перелік відповідних прав та обов'язків та може нести відповідальність за їх порушення.

І останню групу суб'єктів, яким на нашу думку, слід приділити особливу увагу, є страховики, якими в свою чергу є Фонди державного загальнообов'язкового соціального страхування. Страхові фонди – це органи, які керують та управляють окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, проводять збір та акумуляцію страхових внесків, контролюють використання коштів, забезпечують фінансування виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та виконують інші функції згідно з затвердженими статутами. Крім того, страхові фонди — некомерційні самоврядні організації. Цільові страхові фонди не можуть займатися іншою діяльністю, крім тієї, для якої їх створено, та використовувати свої кошти на цілі, не пов'язані з цією діяльністю. Кошти цільових страхових фондів не включаються до складу Державного бюджету України [120]. Отже, страхові фонди, що створює держава, акумулюють державні фінансові ресурси і здійснюють організацію

страхування та контроль за страховою діяльністю, тобто реалізують державний механізм адміністрування соціального страхування по тим видам соціального страхування, які встановлені законом.

На сьогодні в Україні Фонд соціального страхування України - є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно із затвердженим статутом [115]. Варто зазначити, що Фонд соціального страхування (далі - Фонд) було утворено шляхом злиття фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням. Такий крок, на нашу думку, був цілком виправданим та логічним, адже це дозволило: по-перше, скоротити витрати на отримання декількох фондів; по-друге, сприяло акумулюванню коштів в одному фонді, та спростити збір грошових коштів. Зазначена ситуація призвела до значного розширення прав та обов'язків новоствореного фонду.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» основними правами Фонду є: 1) користуватися в установленому порядку відомостями Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, даними електронного реєстру листків непрацездатності, необхідними для забезпечення виконання покладених на нього функцій; 2) одержувати безоплатно від державних органів, підприємств, установ, організацій (у тому числі від органів доходів і зборів, банківських, інших фінансово-кредитних установ) та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності відомості щодо використання страхових коштів; 3) перевіряти достовірність відомостей,

поданих роботодавцем для отримання коштів Фонду, дотримання порядку використання роботодавцем виділених йому коштів Фонду та зупиняти виплати з Фонду в разі відмови або перешкоджання з боку роботодавця у проведенні перевірки, виявлення фактів подання ним Фонду недостовірних відомостей або порушення порядку використання роботодавцем коштів Фонду; 4) отримувати необхідні пояснення (у тому числі в письмовій формі) з питань, що виникають під час перевірки; 5) накладати і стягувати фінансові санкції та адміністративні штрафи, передбачені законом за порушення вимог цього Закону; 6) вимагати від керівників та інших посадових осіб підприємств, установ і організацій, а також від фізичних осіб усунення виявлених фактів порушення законодавства про соціальне страхування; 7) порушувати відповідно до законодавства питання про притягнення посадових осіб до відповідальності за порушення законодавства у сфері соціального страхування, вимагати надання інформації про вжиті заходи; 8) утворювати підприємства, установи, організації для виконання своїх статутних завдань [114].

В свою чергу, ключовими обов'язками Фонду є: 1) забезпечувати фінансування та виплачувати матеріальне забезпечення, страхові виплати і надавати соціальні послуги, передбачені цим Законом; 2) здійснювати контроль за дотриманням порядку використання страхувальником страхових коштів; 3) вживати заходів щодо раціонального використання коштів і забезпечення фінансової стабільності Фонду; 4) контролювати правильність витрат за соціальним страхуванням, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами з питань соціального страхування; 5) стягувати надміру виплачені кошти з юридичних і фізичних осіб у встановленому законом порядку; 6) вести облік і звітність щодо страхових коштів; 7) надавати безоплатно застрахованим особам і страхувальникам консультації з питань застосування законодавства про соціальне страхування; 8) вести облік показників для визначення класу професійного ризику

виробництва; 9) щорічно складати звіт про результати своєї діяльності та після його затвердження правлінням Фонду подавати Кабінету Міністрів України і оприлюднювати; 10) інформувати страхувальників та застрахованих осіб про результати своєї роботи через засоби масової інформації; 11) укладати угоди з лікувально-профілактичними закладами та окремими лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві, а також угоди із санаторно-курортними закладами для обслуговування застрахованих осіб, що направляються безпосередньо із стаціонару лікувального закладу до реабілітаційних відділень [114].

Таким чином, Фонд соціального страхування наділено досить широким та вичерпним перелік прав та обов'язків, що, як ми вже відзначали вище, пов'язано із досить великим переліком видів страхування, які здійснюються фондом. Крім того, необхідно відзначити монопольне становище Фонду соціального страхування, що звісно, є позитивним моментом, адже: по-перше, дозволяє уникнути порушення фінансової стабільності системи обов'язкового соціального страхування; по-друге, сприяє підвищенню ефективності використання фінансових та людських ресурсів. Узагальнюючи все вказане вище можна констатувати, що досліджуваний Фонд займає особливе місце в системі соціального страхування України.

Наступним державним фондом, який є також потужним страховиком є -Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, що здійснює управління страхуванням на випадок безробіття, збором та акумуляцією страхових внесків, контролем за використанням коштів, надає виплати, забезпечення та соціальні послуги, здійснює інші функції відповідно до чинного законодавства [116]. Як відмічається в науковій літературі Фонд є цільовим централізованим страховим фондом і некомерційною самоврядною організацією, а держава виступає гарантом його діяльності у сфері матеріального забезпечення і надання соціальних послуг застрахованим особам [121, с.212].

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» права та обов'язки фонду визначаються у статуті фонду. Однак, в самому Законі містяться найбільш узагальнені права Фонду, зокрема він має право: користуватися в установленому порядку відомостями Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, необхідними для забезпечення виконання покладених на нього функцій; перевіряти достовірність відомостей, поданих роботодавцем для отримання коштів Фонду, дотримання порядку використання роботодавцем виділених йому коштів Фонду та зупиняти виплати з Фонду в разі відмови або перешкоджання з боку роботодавця у проведенні перевірки, виявлення фактів подання ним Фонду недостовірних відомостей або порушення порядку використання роботодавцем коштів Фонду; отримувати необхідні пояснення (у тому числі в письмовій формі) з питань, що виникають під час перевірки; стягувати фінансові санкції та адміністративні штрафи, передбачені законом за порушення вимог цього Закону; стягувати відповідно до закону кошти Фонду, виплачені особам, зареєстрованим як безробітні, у вигляді матеріального забезпечення на випадок безробіття та витрачені на надання соціальних послуг безробітним у разі встановлення факту їх отримання на підставі недостовірних відомостей, поданих особою; стягувати з роботодавця суму страхових коштів та вартість соціальних послуг, наданих безробітному в разі поновлення його на роботі за рішенням суду, а також незаконно виплачені безробітному суми матеріального забезпечення в разі неповідомлення роботодавцем Фонду про прийняття його на роботу; вимагати від керівників та інших посадових осіб підприємств, установ і організацій, а також від фізичних осіб усунення виявлених фактів порушення законодавства про страхування на випадок безробіття [116].

В свою чергу фонд зобов'язаний: виплачувати забезпечення та надавати соціальні послуги, передбачені чинним законодавством; вживати заходів до

раціонального використання коштів і забезпечення фінансової стабільності Фонду; контролювати правильність витрат за страхуванням на випадок безробіття, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами з питань страхування на випадок безробіття, правильність призначення роботодавцем та виплати застрахованим особам допомоги по частковому безробіттю; щорічно складати звіт про результати своєї діяльності та подавати його Кабінету Міністрів України; інформувати застрахованих осіб про результати своєї роботи через засоби масової інформації [116].

Отже, аналіз норм чинного законодавства, що визначає правовий статус Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, дає змогу констатувати що, на відміну від інших фондів соціального страхування, він наділений більшою кількістю прав, аніж обов'язків, що беззаперечно підтверджує його особливе положення в системі державного соціального страхування України. Крім того, варто погодитись із точкою зору В.В. Юровської, відповідно до якої правовий статус Фонду має деякі особливості, які вирізняють його з поміж інших утворених Фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Це новий для національної системи соціального страхування суб'єкт, структура якого поєднала соціально-страхові і державні засоби соціального забезпечення у разі настання безробіття. Фонд є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Враховуючи цільовий характер, кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України. Але держава за законом є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг Фондом [122].

І останній у переліку, але не останній за значенням, є Пенсійний фонд України. Він представляє собою орган державної влади, уповноважений вести облік платників єдиного внеску, забезпечувати збір та ведення обліку страхових коштів, контролювати повноту і своєчасність їх сплати, вести

Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування та виконувати інші функції, передбачені законом. Головним завданням Пенсійного фонду є забезпечення збору єдиного внеску, ведення обліку надходжень від його сплати та здійснення контролю за сплатою єдиного внеску [123, с.190].

Пенсійний фонд України для виконання покладених на нього завдань має право: 1) залучати спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками), вчених, представників інститутів громадянського суспільства (за згодою) до розгляду питань, що належать до його компетенції; 2) отримувати безоплатно від міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування необхідні для виконання покладених на нього завдань інформацію, документи і матеріали, зокрема від органів статистики - статистичні дані; 3) скликати наради, утворювати комісії та робочі групи, проводити наукові конференції, семінари з питань, що належать до його компетенції; 4) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державною системою урядового зв'язку та іншими технічними засобами; 5) проводити планові, а у випадках, передбачених законом, позапланові перевірки у роботодавців та інших осіб бухгалтерських книг, звітів, кошторисів та інших документів щодо достовірності відомостей, поданих до реєстру застрахованих осіб або для призначення пенсій, отримувати необхідні пояснення, довідки і відомості (зокрема письмові) з питань, що виникають під час таких перевірок; 6) видавати приписи щодо усунення порушень, виявлених за результатами перевірки достовірності поданих страхувальником відомостей про застрахованих осіб; 7) вилучати в установленому законом порядку у підприємств, установ, організацій і окремих осіб копії документів, що підтверджують заниження розміру заробітної плати (доходу) та інших виплат, на які нараховуються страхові внески, або порушення порядку

використання коштів Пенсійного фонду України; 8) проводити перевірку цільового використання коштів Пенсійного фонду України в організаціях, що здійснюють виплату і доставку пенсій; 9) порушувати в установленому законом порядку питання про притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні вимог законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; 10) звертатися в установленому законом порядку до відповідних правоохоронних органів у разі виявлення фактів порушення порядку використання коштів Пенсійного фонду України [124].

В свою чергу Пенсійний фонд та його територіальні органи зобов'язані:

- 1) надавати на безоплатній основі інформацію з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру органам доходів і зборів, фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування, органам праці та соціального захисту в порядку, визначеному Пенсійним фондом за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, та фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- 2) забезпечувати своєчасне внесення відомостей до реєстру застрахованих осіб Державного реєстру;
- 3) здійснювати контроль за достовірністю відомостей, поданих до реєстру застрахованих осіб Державного реєстру;
- 4) надавати безоплатно на вимогу застрахованих осіб інформацію, що міститься на їх персональних облікових картках у реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру [115; 125].

Таким чином, широкий перелік прав та обов'язків Пенсійний фонд України (далі – ПФУ) обумовлюється досить широким колом завдань, що на нього покладаються нормами чинного законодавства України, а також його особливим соціально-економічним призначенням. Варто також зазначити, що особливий правовий статус Пенсійного фонду України визначається тим, що на відміну від інших фондів загальнообов'язкового державного соціального

страхування, є центральним органом виконавчої влади, а відповідно його наділено певним перелік владних повноважень, це по-перше, а по-друге, перекриття дефіциту бюджету ПФУ може бути здійснено за рахунок Державного Бюджету України.

Завершуючи огляд суб'єктів державного соціального страхування та їх повноважень варто відзначити наступне: по перше, досить широке коло суб'єктів державного соціального страхування в Україні, який охоплює громадян, членів їх сімей, працюючих, непрацевдатних, пенсіонерів, роботодавців, страховиків; по друге, особливий правовий статус страховиків кожен з яких наділений повноваженнями по управлінню державними фінансовими ресурсами в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Крім того, варто відмітити, що правовий статус не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки суб'єктів державного соціального страхування в Україні, він забезпечує нормальне функціонування системи соціального страхування, а також характеризує реальну взаємодію цих суб'єктів. Для пошуку напрямі удосконалення фінансово-правового регулювання державного соціального страхування потребує детального розгляду правовий механізм адміністрування державного соціального страхування в Україні.

Висновки до Розділу 1.

Дослідивши теоретико-методологічні засади фінансово-правового регулювання державного соціального страхування, сутність та значення державного соціального страхування в системі фінансового права, його принципи, види суб'єктів та їх правовий статус, нами було зроблено певні висновки.

1. Фінансові відносини, що складаються на ринку страхових послуг за участю держави мають примусовий характер, що відбивається при

формуванні страхових фондів і їх реалізації. Суспільні відносини у сфері надання обов'язкових державних страхових послуг є різновидом відносин з публічного страхування. Публічне страхування охоплює контроль і нагляд за комерційним страхуванням, правовий статус та повноваження державних суб'єктів, що діють на ринку страхових послуг, а також відносини з різних видів державного соціального страхування.

2. Незважаючи на те, що страховий ринок в Україні знаходиться у фінансовій кризі, що і призвело до розробки урядом Стратегії розвитку страхового ринку України на 2012-2021 роки, важливим є визначення правових форм регулювання соціального страхування, як напрямку забезпечення соціального захисту населення в сучасних умовах економічного становища України. Під впливом розвитку економічних відносин державна форма страхування, як і ринкова, повинні формуватися та розвиватися по новому, що обумовлює погляд на соціальне страхування, як на вид публічного страхування, яке регулюється фінансово-правовими нормами і складає інститут публічного страхового права, розвиток якого повинен відбуватися в Україні, з метою соціального захисту громадян.

3. Державне соціальне страхування - це цілеспрямована діяльність уповноважених органів державної влад, яка здійснюється з метою акумулювання та накопичення грошових коштів для подальшого їх використання з метою матеріального та грошового забезпечення громадян, які через ті чи інші життєві обставини потребують відповідної соціальної допомоги з боку держави. Страхова діяльність, як соціальне явище складається з суспільних відносин з приводу організації страхової діяльності, її контролю, здійснення страхування і регламентується фінансово-правовими нормами.

4. Мета, завдання та функції публічної страхової діяльності визначають фінансово-правовий характер страхових відносин, оскільки вони складаються у процесі організації діяльності з приводу збору та використання страхових

коштів, її контролю з боку держави, покладаються на спеціальних уповноважених державою суб'єктів – страховиків, і регламентуються нормами фінансового права. Ключовою метою державного соціального страхування є акумулювання необхідної кількості грошових коштів, за допомогою яких держава може послабити соціальні ризики для населення України, захистити громадян та забезпечити здійснення виплат та надання соціальних послуг громадянам. Фінансові ресурси, що знаходяться у розпорядженні державних страхових фондів, тобто страхові кошти, їх формування та використання - об'єкт фінансово-правового регулювання. Сутність страхових коштів потребує уточнення шляхом внесення змін у декларативну норму закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (ст1.п.12).

5. Фінансово-правовий інститут страхових відносин, як система суспільних відносин, що виникають і реалізуються в процесі державної страхової діяльності, пов'язані з акумуляцією, розподілом, використанням та контролем страхових коштів. В системі фінансового права інститут страхових відносин визначається наступними особливостями: 1) страхові кошти - це частина публічних фінансових ресурсів; 2) по суб'єктному складу - це фінансові правовідносини, що виникають між державою, державними страховиками, страхувальниками та застрахованими особами у процесі здійснення страхової діяльності, тобто це публічно-правові відносини, що складаються між широким колом вказаних суб'єктів, практично задіяні всі громадяни України і всі установи; 3) цим відносинам притаманно імперативний метод правового регулювання, тобто метод владних приписів з боку держави в особі Фондів соціального страхування, яким держава делегує повноваження по організації страхування; 4) до складу суб'єктів цих відносин належить держава та уповноважені державою – страховики, як обов'язкові учасники цих відносин; 5) об'єкт - правового регулювання страхові кошти акумулює в собі велику кількість грошової маси, значну частину публічних фінансових ресурсів; 6) реалізація цих відносин націлена на захист публічних фінансових інтересів, і як

результат, покращення соціально-економічного положення населення.

6. Під фінансово-правовим регулюванням державного соціального страхування необхідно розуміти сукупність фінансово-правових інструментів, які визначені нормами фінансового права, та спрямовані на організацію і упорядкування суспільних відносин, що виникають у сфері державного соціального страхування в Україні. Ключовою особливістю такого регулювання є те, що воно спрямовано на особливий спектр правовідносин, які носять публічний фінансовий характер на ринку страхових послуг.

7. Під принципами фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні слід розуміти керівні, непорушні засади (ідеї), які лежать в основі здійснення правового регулювання у зазначеній сфері. На підставі норм чинного законодавства України та наукових думок визначено, що принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування доцільно поділити на дві великі групи: загальні та спеціальні. До загальних принципів фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні належать наступні принципи: верховенства права, законність, гласність, ефективність. До спеціальних принципів фінансово-правового регулювання державного соціального страхування належать принципи: пріоритетності публічних інтересів у правовому регулюванні, плановості, цільового використання грошових коштів фондів соціального страхування, соціальної спрямованості фінансово-правового регулювання.

8. Правовий статус суб'єктів державного соціального страхування в Україні це - сукупність їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків в сфері соціального страхування. Основними суб'єктами державного соціального страхування в Україні є: застраховані громадяни, а в окремих випадках — члени їх сімей та інші особи, страхувальники, страховики. Система загальнообов'язкового державного соціального страхування згідно чинного законодавства спрямована саме на захист прав застрахованої особи, а також її соціальний захист, тому застрахована особа наділена більш широким колом

прав у порівнянні із обов'язками які на них покладено. Страхувальник, на відміну від застрахованої особи наділений більш широким колом обов'язків, в той час як перелік його прав є досить обмеженим. Однак застрахована особа може бути водночас і страхувальником, а відтак вона об'єднує в собі весь перелік відповідних прав та обов'язків та може нести відповідальність за їх порушення.

9. Правовий статус державних страхових фондів, тобто страховиків, реалізується у повноваження з адміністрування видів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Страховики проводять акумуляцію страхових внесків, контролюють використання коштів, забезпечують фінансування виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та виконують інші функції згідно з затвердженими статутами. На сей час до страховиків в Україні належать Фонд соціального страхування, Пенсійний фонд України та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

10. Фонд соціального страхування має особливий правовий статус серед державних страховиків, оскільки наділений досить широким та вичерпним переліком прав та обов'язків, що пов'язано із досить великим переліком видів страхування, які здійснюються фондом, і як наслідок великим обсягом страхових коштів, що є в його розпорядженні, а також, монопольним становищем на рику страхових послуг в Україні.

11. Аналіз норм чинного законодавства щодо правового статусу Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, доводить, що, на відміну від інших фондів соціального страхування, він наділений більшою кількістю прав, ніж обов'язків, що підтверджує його особливе положення в системі державного соціального страхування України, оскільки кошти фонду не включаються до Державного бюджету України,

12. Правовий статус Пенсійного фонду України, як суб'єкта публічного страхування, визначається тим, що на відміну від інших фондів

загальнообов'язкового державного соціального страхування, це - центральний органом виконавчої влади, наділений певним перелік владних повноважень, а також, правом перекриття дефіциту бюджету ПФУ за рахунок Державного Бюджету України.

Розділ 2. Фінансово-правовий механізм адміністрування державного соціального страхування в Україні

2.1. Функції та повноваження Фонду соціального страхування в Україні, як суб'єкта адміністрування державного соціального страхування

Відповідно до статті 14 Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [117] страхові фонди є органами, які здійснюють керівництво та управління за визначеними законом видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, провадять акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечують фінансування виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та здійснюють інші функції згідно з затвердженими статутами.

Як справедливо зазначає І.М. Крекотень [125], до недавнього часу кожен окремий вид соціального страхування (крім медичного, який не був запроваджений в обов'язковому порядку в Україні) мав свій фонд і закон, що регулював його діяльність: Пенсійний фонд України (Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» №1058), Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», №1058), Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» №1105) і Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття (Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» №1533) [114; 115; 116;117;125].

Поставало нагальне питання про необхідність модернізації вітчизняної системи соціального страхування, основними напрямками якого, як

вважається в юридичній літературі[125], мали стати такі, як пропорційна залежність розміру страхових виплат від страхових внесків; скорочення фондів соціального страхування та концентрація в них видів обов'язкового державного соціального страхування; збереження статусу соціальних страхових фондів, як самоврядних організацій; відмежування страхових коштів від Держбюджету; інституційне і функціональне розмежування системи страхування на випадок безробіття та органів, які реалізують політику зайнятості (служби зайнятості); системи пенсійного страхування та системи державних допомог (доплат, надбавок і т.д.); легалізація трудових відносин та зменшення єдиного соціального внеску за умови збереження гарантій із страхових виплат та соціальних послуг застрахованим особам та інші[125].

Проте, цілком поділяючи наведений висновок С. Березіной про необхідність модернізації системи соціального страхування в країні, слід зазначити, що не всі вказані шляхи, на наш погляд виглядають обґрунтованими та доречними на сей час розвитку економіки в країні.

Так, по-перше, встановлення залежності страхових виплат від розміру страхових внесків, хоч і повинно бути у прямій пропорції, проте економічні обставини свідчать про старіння нації і необхідність утримання пенсіонерів за рахунок працездатного населення, що приведе до скорочення обсягу валового внутрішнього продукту і неможливості задоволення соціальних потреб у достатньому обсязі для всіх;

по-друге, частково надані пропозиції вже враховані урядом, зокрема, скорочення державних фондів соціального страхування шляхом створення Фонду соціального страхування України, який є некомерційною, самоврядною організацією, що діє на підставі статуту і кошти, якого не включаються до складу Державного бюджету України і формуються за рахунок страхових внесків страхувальників та застрахованих осіб, а також концентрує види соціального страхування, які раніше були поширені по

іншим фондам;

по-третє, пропозиція щодо інституційного та функціонального розмежування страхування на випадок безробіття та органів, які реалізують політику зайнятості (служби зайнятості), а також, системи пенсійного страхування та системи державних допомог, протирічить тези про необхідність концентрації видів соціального страхування і створення єдиного органу:

по-четверте, легалізація страхових відносин в Україні вже відбулася, і в подальшому, залежить не від розвитку тіньового ринку, а від правового та економічного регулювання міграції працездатного населення, що залежить від створення вітчизняних робочих місць, освіти, середньої заробітної плати та інших чинників, і як наслідок пропозиція С. Березіной щодо зменшення єдиного соціального внеску виглядає економічно не обґрунтованою;

по-п'яте, щодо підготовки інституційної бази для загальнообов'язкового державного медичного страхування, то на сей час прийнято урядом Стратегію розвитку страхового ринку на 2011-2020 роки, яка передбачає розбудову правових засад для впровадження обов'язкового соціального медичного страхування.

З іншими зауваженнями С. Березіной можливо погодитися, оскільки дійсно, оптимізація виплат на утримання робочих органів та контрольні повноваження страховиків потребують правового врегулювання.

В науковій літературі вказується як на позитиві так і негативні наслідки реформування державного соціального страхування шляхом злиття фондів, зокрема були визначені такі негативні наслідки:

1. Порушення принципу тристороннього паритетного управління як самоврядних організацій з метою посилення державного впливу на управління фондом.

2. Скорочення видів та обсягів матеріального забезпечення та соціальних послуг з метою зменшення матеріальних витрат.

3. Залишок коштів певного виду соціального страхування «перекидатиметься» на наявні «діри» інших видів соціального страхування замість того, щоб бути направленими на розвиток конкретного виду страхування [129].

Соціальна реформа, що набрала чинності 01 січня 2015 р., внесла корективи до соціального законодавства. У результаті Законом України №77-19 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» запроваджене наступне:

- Пенсійний фонд і Фонд соціального страхування на випадок безробіття залишаються працювати окремо один від одного, відповідно до законів №1058 і №1533, здійснювати надання страхових послуг і виплат як і раніше;

- Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності і Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань реорганізовано шляхом злиття і утворення нового Фонду соціального страхування.

Отже, з 01.01.2015 р. в Україні функціонує новий Фонд соціального страхування, що діє на підставі Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» №1105. [130; 131]

Таке реформування було спрямоване на зменшення адміністративних витрат на утримання фондів страхування, на удосконалення організації їх роботи, а також на підвищення якості страхових послуг.

Загальні положення, що стосуються Фонду соціального страхування містяться у статті 4 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [114]. Фонд соціального страхування України є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить

акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно із затвердженим статутом.

Фонд є некомерційною самоврядною організацією, що діє на підставі статуту, який затверджується його правлінням. Фонд, якщо інше не передбачено законами України, не може займатися іншою діяльністю, крім тієї, для якої його створено, та використовувати свої кошти на цілі, не пов'язані з цією діяльністю. Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України та використовуються тільки за цільовим призначенням. До коштів Фонду застосовується казначейська форма обслуговування в порядку, передбаченому для обслуговування Державного бюджету України. Бюджет Фонду затверджує Кабінет Міністрів України. Фонд є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, символіку, яка затверджується його правлінням.

В літературі існує певна різноманітність підходів щодо розуміння поняття та сутності Фонду соціального страхування. І.М. Сирота під фондом соціального страхування розуміє певний обсяг коштів, спрямованих державою, підприємствами й організаціями на матеріальне забезпечення і обслуговування громадян. Фонди соціального страхування є виконавчими органами, що здійснюють керівництво і управління окремими видами соціального страхування [132, с. 12]. Як зазначає В. В. Юровська, зведення характеристики Фонду до його фінансових можливостей не може адекватно відобразити всю повноту повноважень, які має цей орган [19, с. 135].

На думку О. І. Кульчицької, соціальний страховий фонд – це особлива організаційно-правова форма, якій притаманні ознаки юридичних осіб і приватного, і публічного права. Пов'язано це з тим, що з одного боку порядок створення та правовий статус юридичних осіб публічного права

визначаються Конституцією України та законом, а соціальні страхові фонди створені як раз на підставі законів, що підтверджує публічний характер, а з другого боку, соціальні страхові фонди діють на підставі статутів, які затверджуються їхніми правліннями, та набувають статусу юридичної особи з дня реєстрації цього статуту у спеціально уповноваженому органі виконавчої влади, що свідчить про наявність у правовому статусі цього органу ознак юридичної особи приватного права [133, с. 137].

С. М. Прилипко, О.М. Ярошенко та інші вчені називають певні риси, що відрізняють Фонд від органів державного управління: він є самостійною юридичною особою, а не автономною частиною державного апарату; діє не від імені держави, а за її дорученням від власного імені; несе самостійну відповідальність, а відповідальність держави за дії Фонду обмежена рамками цивільного законодавства як власника фінансово-кредитних установ; він є підконтрольним державній владі, а не підлеглим їй [134, с. 121].

Таким чином, дослідники підкреслюють особливий статус Фонду соціального страхування, що обумовлений відносною самостійністю Фонду, що відрізняє його від органів державного управління, та специфікою виконуваних ним завдань та функцій. Поперед усім доцільно з'ясувати зміст категорії «функції Фонду соціального страхування» і її співвідношення з категорією «повноваження»

Словник української мови слово «функція» розглядає таким чином: 1) явище, що перебуває у залежності від іншого явища, виступає формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; 2) робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось або чогось [135, с. 653]. Д.А. Керімов поняття «функція» окреслював як діяльність (тобто виконання чи здійснення) у межах певної системи, до якої вона належить [136, с. 190]. В юридичній енциклопедії поняття «функція» розуміється як напрями чи види впливу права на суспільні відносини, за допомогою функцій виражається роль та призначення права в суспільстві і державі, його соціальна цінність і

найважливіші риси [137, с. 604]. На думку М.І. Бондарука, під функціями соціального страхування необхідно розуміти сукупність напрямів діяльності системи соціально-економічних відносин у сфері забезпечення належних соціально-економічних умов для працівників унаслідок настання соціальних ризиків [138]. Таким чином, значенню поняття «функція» властивий певний динамізм, активні дії, що властиві певному суб'єкту чи системі та характеризують їх найважливіші риси, зокрема, призначення.

Отже функції діяльності суб'єкта правовідносин – це активні дії, спрямовані на реалізацію призначення суб'єкта. Призначення ж Фонду соціального страхування полягає в реалізації покладених на нього завдань, зокрема тих, що перелічені Статутом Фонду соціального страхування України у п. 2: реалізація державної політики у сферах соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, медичного страхування, надання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг, профілактика нещасних випадків, здійснення перевірки обґрунтованості видачі та продовження листків непрацездатності застрахованим особам, у тому числі на підставі інформації з електронного реєстру листків непрацездатності, здійснення контролю за використанням роботодавцями та застрахованими особами коштів Фонду, аналіз та прогнозування надходження коштів від сплати єдиного внеску[142].

Відповідно до функцій державного соціального страхування вказані завдання діяльності Фонду соціального страхування України спрямовані на реалізацію мети і завдань публічного страхування у суспільстві. Оскільки діяльність Фонду соціального страхування України безпосередньо пов'язана з організацією страхової діяльності, то перед аналізом завдань та функцій цього Фонду, що визначені чинним законодавством слід вказати, що більшість науковців соціальне страхування визначають як найважливіший

елемент державної соціальної політики у сфері управління фінансовими ризиками, охорони життя і здоров'я населення і визначають функцію соціального захисту і забезпечення фінансування державної соціальної допомоги, як найголовніші у публічному страхуванні [138, с. 47; 139; 140; 141].

Враховуючи аналіз мети, завдань, функцій та принципів державного соціального страхування, як фінансово-правового інституту та підсумовуючи наукові погляди, слід вказати, що до функцій державного соціального страхування, як визначено у підрозділі 1.1. цього дослідження належать наступні: формування страхових коштів; функція перерозподілу страхових коштів, яка пов'язана з розподілом коштів у напрямку матеріальної підтримки непрацюючої частини застрахованих суб'єктів за рахунок працюючої частини відповідних суб'єктів; компенсаційна, що полягає у компенсації матеріальних витрат, обумовлених настанням страхового випадку; стабілізуюча функція, що тісно пов'язана з перерозподільною, оскільки спрямована на стабілізацію матеріального стану соціуму, контрольна функція і захисна, що проявляється у захисті матеріальних потреб застрахованих суб'єктів при настанні страхових випадків.

Перелічені функції мають певним чином ідеалістичну концепцію правового механізму соціального страхування держави та можуть і повинні визначати основні напрями державної політики в сфері соціального страхування. Представляється, що функції соціального страхування у певній мірі впливають на завдання, які стоять перед Фондом соціального страхування України і визначають його повноваження як суб'єкта, що від імені держави займається адмініструванням страхових послуг.

До основних завдань Фонду соціального страхування та його робочих органів, які відповідно визначають й функції Фонду, стаття 9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» відносить:

- реалізація державної політики у сферах соціального страхування від

нешасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, медичного страхування;

- надання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг відповідно до закону;

- профілактика нещасних випадків;

- здійснення перевірки обґрунтованості видачі та продовження листків непрацездатності застрахованим особам, у тому числі на підставі інформації з електронного реєстру листків непрацездатності;

- здійснення контролю за використанням роботодавцями та застрахованими особами коштів Фонду;

- аналіз та прогнозування надходження коштів від сплати єдиного внеску [114].

Фонд та його робочі органи відповідно до покладених на них завдань:

- 1) здійснюють управління та оперативне розпорядження фінансовими ресурсами Фонду в межах бюджету Фонду, затвердженого Кабінетом Міністрів України, управління майном;

- 2) проводять розслідування страхових випадків та обґрунтованості виплати матеріального забезпечення, страхових виплат;

- 3) здійснюють заходи з профілактики страхових випадків;

- 4) забезпечують функціонування інформаційно-аналітичних систем;

- 5) здійснюють обмін інформацією з центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, реалізації державної податкової політики та з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Пенсійним фондом України для виконання Фондом покладених на нього функцій і завдань, визначених законодавством України;

- 6) здійснюють контроль за використанням коштів Фонду, веденням і

достовірністю обліку та звітності щодо їх надходження та використання, застосовують в установленому законодавством порядку фінансові санкції та накладають адміністративні штрафи;

7) беруть участь у проведенні наукових досліджень з питань соціального страхування населення, вивчають міжнародний досвід з метою запровадження інноваційних форм соціального страхування, виступають замовником наукових робіт, досліджень і методичного забезпечення;

8) беруть участь у здійсненні міжнародного співробітництва для розв'язання проблем та обміну досвідом у сфері соціального страхування;

9) здійснюють інші функції, передбачені статутом Фонду [114].

Перелічені положення повністю дублюються Статутом Фонду соціального страхування України [142] у п. 2 «Основні завдання та функції Фонду».

На підставі аналізу зазначених функцій слід погодитися з думкою О.В. Соловйова про те, що Фонду соціального страхування притаманні такі властивості, як цільовий характер діяльності, позабюджетність, некомерційність, самоврядність. У діяльності Фонду О.В. Соловйов виділяє економічний, соціальний та превентивний аспект, які знаходять своє відображення у відповідній компетенції:

1. Економічний аспект. Фонд виступає єдиним страховиком у системі обов'язкового страхування від нещасних випадків на виробництві й профзахворювань, він покликаний шляхом використання страхового механізму компенсувати погіршення матеріального становища працюючих громадян і членів їх родин у зв'язку з реалізацією професійного ризику. Кошти Фонду є матеріальною основою відновлення працездатності потерпілих від нещасних випадків і медичної реабілітації, а страховий механізм сприяє перерозподілу національного доходу для виконання соціальних завдань держави.

2. Соціальний аспект. Фонд своєю діяльністю мінімізує погіршення

соціального стану працюючих громадян і членів їхніх родин внаслідок настання професійного ризику, здійснює соціальну реабілітацію потерпілих, виконуваним ним функції є базисом для розробки й впровадження добровільних видів страхування від нещасних випадків. Фонд є основним контролюючим органом при зниженні виробничого травматизму й професійної захворюваності, дотриманні й жорсткості вимог охорони праці.

3. Превентивний аспект. Фонд здійснює заходи, які спрямовані на запобігання нещасним випадкам, усуненню загрози здоров'ю працівників, викликані умовами праці, шляхом надання страхувальникам необхідних консультацій, сприяння у створенні та реалізації ефективної системи управління охороною праці та ін. [143, с. 181-182]

Як зазначає І.М. Крекотень, основною метою реформи соціального страхування в Україні, що була розпочата з 1 січня 2015 р. є підвищення рівня ефективності функціонування системи соціального страхування в Україні. Здійснення трансформації соціальної відповідальності держави у соціальну відповідальність суспільства вимагає тривалих та складних інституційних перетворень. У короткостроковій перспективі забезпечити мінімальний рівень соціальних гарантій, за сучасних вітчизняних реалій, здатна лише держава. Відповідно, це вимагає формування дієвого механізму державного соціального загальнообов'язкового страхування [125].

Фонд соціального страхування вочевидь має специфічний правовий статус, адже він поєднує функції державного органу та самоврядної юридичної особи, що діє на підставі затвердженого ним статуту. Створення Фонду соціального страхування можна вважати одним з етапів реформи соціального страхування в Україні, метою якої є підвищення рівня ефективності функціонування системи соціального страхування в Україні, що планується здійснити за рахунок запровадження паритетної участі працівників та роботодавців у сплаті страхових внесків, що, як підкреслює І.М. Крекотень, відповідає нормам Концепції реформування заробітної плати

та документам МОП, якими допускається перерозподіл сплати страхових внесків між роботодавцями та найманими працівниками у рівних розмірах, однак, такі заходи можливо проводити лише за умови зростання реальних доходів населення та їх легалізації [125].

Представляється можливим виділити основну та обслуговуючі функції Фонду соціального страхування України, як суб'єкта фінансово-правового регулювання публічних страхових відносин. Основну функцію, що визначає спрямованість діяльності Фонду соціального страхування, можна визначити як організоване державою суспільне забезпечення економічної допомоги громадянам, що її потребують, внаслідок певних, зазначених законом обставин, зокрема: внаслідок нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, хворобою, а також вагітністю та пологами.

Зміст основної функції Фонду соціального страхування розкривається через низку функцій, що спрямовані на обслуговування основної, які можна поділити на декілька груп, зокрема: організаційно-виконавчу, управлінська-розпорядчу, контролюючу, превентивно-профілактичну, аналітично-прогностичну.

Основні повноваження Фонду соціального страхування розкриті у формі його прав, обов'язків та відповідальності, що перелічені у ст.ст.9, 10, 11, 12 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та Статуті Фонду соціального страхування України у пункті 3.1 (окремі повноваження дублюються).

Відповідно до цих нормативно-правових актів до **організаційно-виконавчої функції** Фонду соціального страхування відповідно до Закону України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [126]: слід віднести наступні повноваження:

- право користуватися в установленому порядку відомостями Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального

страхування, даними електронного реєстру листків непрацездатності, необхідними для забезпечення виконання покладених на нього функцій; одержувати безоплатно від державних органів, підприємств, установ, організацій (у тому числі від органів доходів і зборів, банківських, інших фінансово-кредитних установ) та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності відомості щодо використання страхових коштів;

- визнати страховим нещасний випадок, що стався за обставин, не визначених відповідним переліком;

- визнати страховим випадком захворювання, не внесене до переліку професійних захворювань, якщо на момент прийняття рішення медична наука має нові відомості, які дають підстави вважати це захворювання професійним;

- забезпечувати фінансування та виплачувати матеріальне забезпечення, страхові виплати і надавати соціальні послуги, передбачені законодавством;

- розглядати звернення роботодавців і застрахованих осіб.

- приймати разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування спільні акти.

До повноважень Фонду соціального страхування, які характеризують його *управлінська-розпорядчу функцію, відповідно до вказаного закону [126]*, слід віднести:

- право утворювати підприємства, установи, організації для виконання своїх статутних завдань;

- право взаємодіяти з центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування шляхом обміну відповідною інформацією, проведення інших заходів спрямованих на виконання;

- надавати безоплатно застрахованим особам і страхувальникам консультації з питань застосування законодавства про соціальне страхування;

- укладати угоди з лікувально-профілактичними закладами та

окремими лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві, а також угоди із санаторно-курортними закладами для обслуговування застрахованих осіб, що направляються безпосередньо із стаціонару лікувального закладу до реабілітаційних відділень

- видавати у межах своєї компетенції постанови, накази, положення, інструкції, методичні рекомендації з питань, що належать до компетенції Фонду та інші.

Контрольна функція Фонду соціального страхування згідно вказаного закону реалізується шляхом виконання наступних повноважень [126]:

- перевіряти достовірність відомостей, поданих роботодавцем для отримання коштів Фонду, дотримання порядку використання роботодавцем виділених йому коштів Фонду та зупиняти виплати з Фонду в разі відмови або перешкоджання з боку роботодавця у проведенні перевірки, виявлення фактів подання ним Фонду недостовірних відомостей або порушення порядку використання роботодавцем коштів Фонду;

- отримувати необхідні пояснення (у тому числі в письмовій формі) з питань, що виникають під час перевірки;

- накладати і стягувати фінансові санкції та адміністративні штрафи, передбачені законом за порушення вимог закону;

- вимагати від керівників та інших посадових осіб підприємств, установ і організацій, а також від фізичних осіб усунення виявлених фактів порушення законодавства про соціальне страхування;

- порушувати відповідно до законодавства питання про притягнення посадових осіб до відповідальності за порушення законодавства у сфері соціального страхування, вимагати надання інформації про вжиті заходи;

- проводити перевірку правильності нарахування сум страхових виплат роботодавцями та особами, які добровільно застрахувалися у Фонді.

- здійснювати контроль за дотриманням чинного законодавства з питань відбору хворих на лікування в реабілітаційних відділеннях санаторно-

курортних закладів;

- здійснювати контроль за дотриманням порядку використання страхувальником страхових коштів;

- вживати заходів щодо раціонального використання коштів і забезпечення фінансової стабільності Фонду;

- контролювати правильність витрат за соціальним страхуванням;

- стягувати надміру виплачені кошти з юридичних і фізичних осіб у встановленому законом порядку та інші. Отже повноваження Фонду по виконанню організаційно-виконавчої, управлінська-розпорядчої та, контролюючої функції свідчать про суто адміністративні повноваження які держава надає Фонду для організації діяльності з соціального страхування.

Превентивно-профілактична функція Фонду соціального страхування реалізується шляхом виконання наступних повноважень [126]:

- здійснювати заходи, спрямовані на запобігання нещасним випадкам, усунення загрози здоров'ю працівників, викликані умовами праці, у тому числі:

- вивчати стан умов, безпеки, охорони праці та профілактичної роботи на підприємствах, у фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, з метою надання страхувальникам необхідних консультацій у створенні ними та реалізації ефективної системи управління охороною праці;

- брати участь а) у навчанні, підвищенні рівня знань працівників, які вирішують питання охорони праці; б) у здійсненні наукових досліджень у сфері охорони та медицини праці; в) в організації розроблення засобів індивідуального захисту працівників;

- перевіряти стан профілактичної роботи та охорони праці на підприємствах, брати участь у розслідуванні нещасних випадків на виробництві, а також професійних захворювань;

- вести пропаганду безпечних та нешкідливих умов праці,

організувати створення тематичних кінофільмів, радіо- і телепередач, соціальної реклами, видавати та розповсюджувати нормативні акти, підручники, журнали, іншу спеціальну літературу, плакати, пам'ятки тощо з питань соціального страхування від нещасного випадку та охорони праці;

- брати участь у розробленні законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці;

- вивчати та поширювати позитивний досвід створення безпечних та нешкідливих умов виробництва;

- виконувати інші профілактичні роботи.

Аналітично-прогностична функція Фонду соціального страхування реалізується шляхом виконання наступних повноважень[126]:

- вести облік і звітність щодо страхових коштів;
- вести облік показників для визначення класу професійного ризику виробництва;
- щорічно складати звіт про результати своєї діяльності та після його затвердження правлінням Фонду подавати Кабінету Міністрів України і оприлюднювати;
- інформувати страхувальників та застрахованих осіб про результати своєї роботи через засоби масової інформації [126].

Ці повноваження Фонду соціального страхування України не є виключеними. Перелік обслуговуючих функцій Фонду соціального страхування свідчить про превалювання управлінська-розпорядчої функцій та контрольної функцій над організаційно-виробничою, а також про недостатність повноважень по виконану інформаційно-аналітичної роботи та профілактичної у діяльності фонду. Отже в діяльності Фонду превалюють адміністративні повноваження, які забезпечують його роботу, а не інтереси застрахованих осіб.

Вочевидь перелічені права та обов'язки Фонду соціального страхування України розкривають зміст основних напрямків діяльності

Фонду та мають вбирати у себе ті права та обов'язки, що були властиві Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, оскільки Фонд соціального страхування є правонаступником цих Фондів.

Разом з тим автори «Аналізу стану реформування фондів соціального страхування в Україні» зазначають про те, що унікальні функції, які виконувалися Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України (зокрема, завдання з акумуляції страхових внесків та інших коштів, призначених для фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг; часткового фінансування санаторіїв-профілакторіїв підприємств, установ та організацій, надання соціальних послуг у позашкільній роботі з дітьми в порядку, визначеному правлінням Фонду) та Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (щодо сприяння створенню умов для відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків; відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати або відповідної її частини під час виконання трудових обов'язків, надання їм соціальних послуг у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також у разі їх смерті здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей), не зазначені серед повноважень новоствореного Фонду. Тому виникає питання щодо суб'єкта виконання зазначених функцій після остаточного реформування фондів, зважаючи на їх відсутність у статуті новоствореного Фонду соціального страхування. Окрім того, варто зазначити, що більшість функцій Фонду соціального страхування пов'язані з аналізом, розслідуванням і перевіркою відповідності та легітимністю наданих соціальних відшкодувань, але при цьому не зазначаються такі ключові функції, як заходи з відновлення працездатності, фінансування санаторних інституцій, забезпечення створення відповідних

умов праці, окрім того відсутня диференціація страхових випадків, які стосуються тимчасової втрати працездатності, вагітності та пологів, смерті застрахованої особи тощо. Також у вищезазначеній роботі поставлено питання щодо доцільності і напрямів реалізації деяких функцій Фонду соціального страхування України, а саме:

- забезпечення функціонування інформаційно-аналітичних систем (не зрозуміло, які саме системи маються на увазі, окрім того офіційна веб-сторінка Фонду існує тільки в соціальній мережі Facebook);

- вивчення міжнародного досвіду з метою запровадження інноваційних форм соціального страхування (не зрозуміло, як саме проводиться вивчення міжнародного досвіду та які критерії відбору релевантних інноваційних форм соціального страхування з метою їх впровадження і що взагалі мається на увазі під інноваційними формами соціального страхування) [144, с. 11].

Стосовно фінансування санаторно-курортного лікування застрахованих осіб в літературі була висловлена й протилежна думка. І.М. Кречотень вважає відмову від фінансування санаторно-курортного лікування та оздоровлення застрахованих осіб першим з кроків до зменшення витрат, які безпосередньо не пов'язані із страхуванням, адже на його думку, саме у даній сфері традиційно мали місце найбільші зловживання [125]. Представляється, що зменшення обсягу соціального забезпечення громадян України не можна однозначно трактувати як цілковито позитивне явище, однак умови економічної кризи безпосередньо пов'язані з необхідністю скорочення соціальних витрат у державі. Проте, фінансування заходів відновлення здоров'я застрахованих осіб має бути характеризовано насамперед адресним характером такої допомоги, що потребує подальшої нормативно-правової розробки.

Окрема думка в літературі зазначена стосовно здійснення та особливо фінансування профілактичних заходів. Як зазначає О.П. Коваль, з точки зору страхового принципу та здорового глузду, профілактика нещасних випадків

повинна бути предметом турботи, фінансування та відповідальності виключно роботодавця. Фонд може в цьому питанні надавати роботодавцям посильну допомогу по усіх вищенаведених пунктах, але виключно нематеріального характеру. Фінансування вищенаведених заходів за рахунок коштів Фонду слід розцінювати як порушення принципу цільового використання коштів [130, с. 13]. Можна лише частково погодитися з наведеною думкою, представляється за доцільне мінімізувати витрати коштів фонду на проведення профілактичних заходів, а саме: семінарів, випуску агітаційного матеріалу, шляхом покладення основного тягаря витрат на роботодавців – проте повністю уникнути будь-яких витрат, пов'язаних з профілактичною діяльністю, уявляється неможливим.

Фонд несе відповідальність згідно із законом за шкоду, заподіяну з його вини, застрахованим особам внаслідок несвоєчасної або неповної виплати матеріального забезпечення, страхових виплат, ненадання або несвоєчасне надання соціальних послуг, передбачених законодавством.

Таким чином, Фонд соціального страхування є створеним за ініціативи держави органом та юридичною особою, що підпорядкована та підзвітна державі, діє від свого імені, але в інтересах впровадження державної політики загальнообов'язкового соціального страхування, та несе відповідальність за свою діяльність перед застрахованими особами.

Незважаючи на те, що Фонд соціального страхування України є правонаступником Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, його функції та повноваження стосовно обсягу та видів матеріального забезпечення застрахованих осіб є значно вужчим ніж в його попередників. Така ситуація пояснюється прагненням законодавця скоротити можливості поза цільового використання коштів фонду, уникнути корупційних схем, а також неможливістю внаслідок економічної кризи, що склалася в державі, в повній

мірі задовольнити потреби застрахованих осіб, зокрема, у фінансуванні відновлювальних заходів.

Повноваження Фонду соціального страхування, як фінансово-правового регулятора на ринку страхових послуг, можна розподілити на декілька груп:

- По-перше, ті, що пов'язані із фінансовим забезпеченням реалізації державних соціальних програм по виплаті матеріальної допомоги застрахованим особам.

- По-друге, повноваження щодо здійснення контролю за відповідністю законодавству підстав, порядку та розподілу коштів соціальної допомоги застрахованим особам.

- По-третє, облікові та інформативні повноваження, які безпосередньо пов'язані між собою, адже будь-яке надання інформації, у тому числі звітності щодо своєї діяльності, не можливо без ґрунтовного обліку як інформації, що надходить в процесі діяльності, так і результатів діяльності Фонду соціального страхування.

- По-четверте, організаційні повноважені, які є неодмінним елементом функціонування Фонду соціального страхування як юридичної особи, що діє від свого імені в інтересах реалізації державної політики у відповідних сферах соціального страхування. Ці повноваження дозволяють Фонду соціального страхування утворювати юридичні особи для реалізації своїх статутних завдань, укладати угоди з іншими суб'єктами відповідних правовідносин тощо.

- По-п'яте, регулятивні повноваження Фонду соціального страхування України, Правління якого, приймаючи відповідні постанови, провадить реалізацію державної політики в сфері соціального страхування.

- По-шосте, профілактичні повноваження, реалізація яких спрямована на попередження виникнення страхових випадків застрахованих осіб.

- По-сьоме, адміністративні повноваження, пов'язані з усуненням

порушень законодавства у відповідній сфері, притягненням винних до адміністративної відповідальності, застосування фінансових санкцій тощо.

2.2. Фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування в Україні

В літературі виділяють два види обов'язкового соціального страхування: обов'язкове загальне страхування й обов'язкове професійне страхування. Загальне обов'язкове страхування поширюється на всіх осіб, які працюють за трудовим договором або за контрактом. Обов'язкове професійне страхування розповсюджується на осіб, які працюють на місцях, пов'язаних із підвищеним травматизмом, особливо небезпечними та несприятливими умовами праці. Рівень страхових внесків за умови обов'язкового професійного страхування вищий, ніж при обов'язковому загальному страхуванні, але, відповідно і вищий рівень матеріального забезпечення [145, с.45].

Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [117] у статті 4 перераховує такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування, критерієм виділення яких є страховий випадок:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;
- медичне страхування;
- страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- страхування на випадок безробіття;
- інші види страхування, передбачені законами України.

Разом з тим відповідно до статті 1 Закону України «Про

загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [114] видами соціального страхування є такі:

- у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;
- від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (далі - страхування від нещасного випадку);
- медичне.

Вочевидь, що різниця між двома названими законами у визначені кола видів державного соціального страхування, обумовлена тим, що види, які передбачені Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» розкривають зміст загальнообов'язкового державного страхування, яке здійснюється Фондом соціального страхування.

Між іншим. з врахуванням цього можна визначити такі види державного соціального страхування в Україні залежно від Фонду, який забезпечує відповідне соціальне страхування:

- пенсійне страхування;
- страхування на випадок безробіття;
- соціальне страхування, яке безпосередньо пов'язано з певним обмеженням можливості забезпечувати себе трудовими доходами, що обумовлено розладом здоров'я, та забезпечується Фондом соціального страхування.

За ступенем впровадження слід окремо виділити медичне страхування, яке на початок 2018 р. не має достатньої законодавчої бази свого регулювання. Деякими науковцями була висловлена позицію, що створення фонду загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування дасть змогу забезпечити стале фінансування медичної допомоги; створити рівність права громадян у користуванні медичним обслуговуванням; безоплатності медичної допомоги на момент її отримання [146, с. 70]. На думку О.В. Тищенко, створення фонду загальнообов'язкового

державного соціального медичного страхування не є обов'язковим кроком в процесі запровадження страхової медицини, відповідні функції по акумулюванню страхових внесків, цільовим призначенням яких є оплата медичної допомоги, може бути покладено на існуючий в Україні Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Це сприятиме ефективному формуванню структури соціально-забезпечувальних органів, покликаних впроваджувати в життя дієву соціальну політику держави [147, с. 200]. Таким чином, як бачимо, законодавець пішов саме по вказаному шляху; не створюючи новий фонд, призначений для забезпечення медичного страхування, було створено Фонд соціального страхування як правонаступника, у тому числі й Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням.

Як зазначає В.А. Тулянцева, процеси, що відбуваються в Україні, багато в чому складні й неоднозначні, реформування національної фінансової системи тісно пов'язано з інтеграційними процесами, потребує створення ефективних систем управління на всіх рівнях. Фонди завжди формуються за рахунок обов'язкових внесків і відрахувань юридичних і фізичних осіб і призначаються, як правило, для реалізації конституційних прав громадян на пенсійне забезпечення, соціальне страхування, охорону здоров'я, у багатьох країнах – на медичну допомогу. Ці фонди є державною власністю і спрямовані на фінансування соціальних потреб держави [148].

Поперед усім доцільно звернути увагу на визначення поняття фінансово-правовий режим державного соціального страхування. А.Т. Ковальчук визначає, що фінансово-правовий режим – це різновид

правопорядку, що є системним виразом певних принципів, правил і норм, які у своїй сукупності працюють на утвердження ідеї верховенства права [149, с.20]. Однак це визначення має схожість з визначенням правового режиму взагалі, оскільки таке загальне визначення фінансово-правового режиму не містить специфічних, властивих саме фінансово-правовому режиму ознак.

На думку С. В. Мірошника. фінансово-правовий режим – це сукупність норм права, в яких визначаються основні принципи формування та використання грошових коштів, порядок і виконання бюджетів, державних позабюджетних фондів, відповідальність за ухилення від сплати страхових внесків та багато інших питань [150, с. 273].

Як зазначає М.П. Кучерявенко. правовий режим у податковій системі – це певний набір методів, способів дії, специфічний порядок галузевого регулювання [151, с. 63].

І.М. Бондаренко зазначає, що правовий режим оподаткування, закріплений в інститутах особливої частини, відображає специфіку правового регулювання відносин по справляння кожного окремого виду податку, які існують у межах загального правового режиму, встановленого загальною частиною чи загальними положеннями як їх визначив законодавець [152, с. 73]. Узагальнюючи наведені визначення, доцільно зазначити, що науковці під правовим режимом розуміють як сукупність правових норм. так і методи та засоби. якими забезпечується існування певного правопорядку в розглядуваних ними сферах.

Згідно статті 11 Податкового кодексу України [153]. спеціальний податковий режим - система заходів, що визначає особливий порядок оподаткування окремих категорій господарюючих суб'єктів.

Як вважає В.А. Вдовічен, категорія фінансово-правовий режим – правопорядок, встановлений фінансово-правовими нормами щодо формування, розподілу, перерозподілу та використання публічних фондів-коштів, окремих аспектів відповідної діяльності, а також щодо

функціонування державних органів та систем, в яких здійснюється наведена діяльність і полягає в правилах, порядку, повноваженнях щодо здійснення відповідної діяльності, зокрема щодо управління публічними грошовими потоками та їх регулювання [154, с. 339].

Фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування в Україні - це встановлений нормами фінансового права механізм формування (джерела та порядок накопичення коштів), розподілення та використання страхових коштів, що призначені на досягнення завдань державного соціального страхування відповідно до норм законодавства.

До складових фінансово-правового режиму державного соціального страхування можна віднести: по перше, джерела формування (джерела надходжень коштів); по-друге, напрямки розподілення коштів відповідних фондів, що здійснюють види державного соціального страхування; по-третє, використання відповідних коштів, що спрямоване на виконання завдань певного виду державного соціального страхування; по четверте, можна назвати контроль за відповідністю формування, розподілення та використання коштів фондів, що здійснюються за видами державного соціального страхування.

Таким чином, фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування може містити як фінансові, так і адміністративні елементи, як суто організаційно-регулятивного, так і контролюючого характеру. Адміністративні елементи фінансово-правового режиму видів державного соціального страхування мають особливе значення у сфері захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування, а також в сфері публічного фінансового контролю, тому цей елемент фінансово-правового режиму державного соціального страхування представляється більш доцільно розглянути в окремих підрозділах цього дослідження.

Розглянемо основні елементи фінансово-правового режиму

вищезазначених видів державного соціального страхування.

Соціальне страхування, яке безпосередньо пов'язано з певним обмеженням можливості забезпечувати себе трудовими доходами, що обумовлено розладом здоров'я та забезпечується Фондом соціального страхування, вбирає в себе страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності та медичне страхування.

Як зазначає І.М. Серватинська, за дослідженнями експертів Міжнародної організації праці Україна займає одну із найгірших позицій за рівнем смертельного травматизму в Європі: з розрахунку на 100 тис. працівників порівняно з Німеччиною вищий у 2,5 рази, США – у 2 рази, Італією – 1,3 рази. Експерти Міжнародної організації праці вказують на те, що на показник професійного травматизму впливає рівень доходу країни, 86% випадків професійного травматизму припадає на країни з низьким та середнім рівнями доходів, а решта – 14% на країни з високим рівнем доходів [155, с. 183]. З урахуванням належності України до країн з низькими доходами цей вид загальнообов'язкового державного соціального страхування має особливе значення.

Стаття 11 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [114] визначає джерела формування коштів Фонду, якими є:

- 1) страхові внески страхувальників та застрахованих осіб;
- 2) суми фінансових санкцій, застосованих відповідно до цього Закону, інших законів до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб - підприємців за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, штрафів за недотримання законодавства про соціальне страхування, а також суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за такі порушення;

3) суми не прийнятих до зарахування витрат страхувальника за соціальним страхуванням;

4) доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів Фонду;

5) капіталізовані платежі, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

6) доходи від реалізації майна, придбаного за рахунок коштів Фонду;

7) добровільні внески та інші надходження відповідно до закону.

Кошти Фонду використовуються на:

1) виплату матеріального забезпечення, страхових виплат та надання соціальних послуг, фінансування заходів з профілактики страхових випадків, передбачених цим Законом;

2) фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності Фонду, його робочих органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, розвиток та функціонування інформаційно-аналітичних систем Фонду;

3) формування резерву коштів Фонду[114].

З метою забезпечення фінансової стабільності Фонду формується резерв коштів.

Порядок формування та використання резерву коштів Фонду затверджується правлінням Фонду.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» кошти, що надходять до Фонду від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, повинні забезпечувати:

1) виплату застрахованим особам матеріального забезпечення та надання соціальних послуг, передбачених цим Законом;

2) створення резерву коштів Фонду в розмірі суми, необхідної для виплати всіх видів матеріального забезпечення, страхових виплат,

передбачених цим Законом, в розрахунку не менш як на п'ять календарних днів;

3) фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності Фонду, його робочих органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, матеріальне та соціально-побутове забезпечення його працівників; розвиток та функціонування інформаційно-аналітичних систем Фонду;

4) фінансування заходів з профілактики страхових випадків[114].

Особливе місце серед інших видів соціального страхування займає пенсійне страхування, яке зазнає значних змін протягом останніх років. Основною вимогою до пенсійного забезпечення і всіх його інститутів, що забезпечують дієвість пенсійної системи в соціально орієнтованій ринковій економіці, повинна стати реалізація принципу її інтеграції в загальну систему соціального захисту населення, тобто мета пенсійного забезпечення повинна знаходити своє втілення у відповідних інститутах та механізмах [156, с. 89]. Відповідно до Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 р. [157] метою її є забезпечення європейських стандартів функціонування та надання послуг, зміцнення фінансової стабільності, підвищення прозорості діяльності Пенсійного фонду, а також оптимізації адміністративних видатків.

Реалізувати Стратегію можливо шляхом модернізації та розвитку Пенсійного фонду, зокрема з урахуванням новітніх інформаційних та управлінських технологій, єдиних сучасних стандартів якості обслуговування громадян, ефективних організаційних і структурних рішень, впровадження і розвитку ринкових елементів обслуговуючої інфраструктури та механізму громадського контролю.

Відповідно до «Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020», яка схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України №672 від 14.09.2016 р організація роботи Пенсійного

фонду потребує вдосконалення за такими напрямками:

- підвищення продуктивності та якості обслуговування у сфері пенсійного забезпечення;
- вдосконалення системи управління фінансовими ресурсами Пенсійного фонду;
- впровадження новітніх технологій адміністрування в Пенсійному фонді, зміцнення та модернізація його інформаційних ресурсів і технічної бази, підвищення ефективності системи управління, перехід на електронний документообіг;
- підвищення рівня довіри населення до органів Пенсійного фонду[157].

Як зазначає Л.П. Сідельникова, Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003р. №1058-IV та «Про недержавне пенсійне забезпечення» №1057-IV розпочато впровадження з 1 січня 2004р. пенсійної реформи, зміст якої полягає у запровадженні трирівневої пенсійної системи:

- перший рівень – солідарна система, що базується на засадах солідарності й субсидування, а також здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України;
- другий рівень – накопичувальна система державного пенсійного страхування, що передбачає накопичення частини обов'язкових внесків (до 7% заробітної плати працівника) в єдиному Накопичувальному фонді й їх обліку на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян;
- третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян і роботодавців у формуванні пенсійних нагромаджень.

Однак фактичне провадження пенсійної реформи за запропонованим механізмом гальмується насамперед внаслідок сталої недовіри суспільства до недержавних фондів фінансових ресурсів. Тому основне навантаження щодо

фінансового забезпечення пенсійних виплат несе Пенсійний фонд України [158, с. 163].

Відповідно до статті 72 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» джерелами формування коштів Пенсійного фонду є:

1) надходження від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що спрямовуються на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, у розмірах, визначених законом, крім частини страхових внесків, що спрямовується до накопичувальної системи пенсійного страхування;

2) інвестиційний дохід, який отримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;

3) кошти державного бюджету та цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду у випадках, передбачених цим Законом;

3-1) кошти, сплачені виконавчій дирекції Пенсійного фонду за надання послуг з адміністрування Накопичувального фонду та послуг недержавним пенсійним фондам - суб'єктам другого рівня системи пенсійного забезпечення;

4) суми від фінансових санкцій та пені (крім сум пені, сплачених роботодавцем за несвоєчасне перерахування з його вини сум страхових внесків застрахованої особи до накопичувальної системи пенсійного страхування), застосованих відповідно до цього Закону та інших законів до юридичних та фізичних осіб за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків та використання коштів Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за ці порушення;

5) благодійні внески юридичних та фізичних осіб;

б) добровільні внески;

7) інші надходження відповідно до законодавства [115].

О.В. Адамик пропонує усі надходження, які отримують органи Пенсійного фонду, поділити на чотири категорії відповідно до їх сутності: 1) доходи; 2) дотації; 3) компенсації недоотриманих доходів; 4) отримані зобов'язання з виплати (або відшкодування здійснених виплат) пенсій та допомоги [160, с. 23]. Уявляється, що така класифікація на сьогодні не є достатньо повною, оскільки не вбирає в себе благодійні внески юридичних та фізичних осіб, а також добровільні внески. До того ж перелік надходжень до Пенсійного фонду, що передбачений у вищезазначеній статті, не є виключним. Слід погодитися з тим, що більш глибокою є класифікація надходжень до органів Пенсійного фонду за різними ознаками, а саме:

– за джерелами формування (власні кошти, кошти держбюджету, кошти державних цільових фондів);

– за видами надходжень (внески на обов'язкове державне пенсійне страхування, кошти за регресними позовами, збір за додатковими ставками з операцій особливого виду, відрахування частини податків тощо);

– за суб'єктами надходжень (підприємства, установи організації, наймані працівники, приватні підприємці, держбюджет, державні цільові фонди) [161, с. 146].

Стаття 73 того ж Закону визначає напрямки використання коштів Пенсійного фонду:

1) виплата пенсій, передбачених цим Законом;

2) надання соціальних послуг, передбачених цим Законом;

3) фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду;

4) оплата послуг з виплати та доставки пенсій;

5) формування резерву коштів Пенсійного фонду [115].

Названі напрямки використання коштів пенсійного фонду мають

виключний характер. Забороняється використання коштів Пенсійного фонду на цілі, не передбачені цим Законом.

Сучасний стан демографічного та економічного стану країни, а саме високий рівень демографічного навантаження на працююче населення (13,7 млн пенсіонерів на 15,2 млн платників страхових внесків); наявність у значної частини застрахованих осіб пільг щодо сплати страхових внесків (спрощене оподаткування); низька заробітна плата майже у четвертій частині працюючого населення; регулярне підвищення мінімального розміру пенсій до розміру прожиткового мінімуму, не співвіднесене із зростанням середньої заробітної плати та фінансовими можливостями Пенсійного фонду - посилюють незбалансованість солідарної пенсійної системи та негативно впливають на розвиток недержавного пенсійного забезпечення. Демографічні тенденції, зокрема звужене відтворення населення, зумовлюють подальше постаріння населення та зростання навантаження на населення працездатного віку.

У цих умовах виникає необхідність активного пошуку резервів збільшення доходів Пенсійного фонду, передусім – за рахунок зростання надходжень страхових внесків. Це можна зробити шляхом: підвищення розміру пенсійного збору; збільшення кількості застрахованих осіб – платників пенсійних внесків; розширення бази для їх нарахування (тобто заробітної плати та інших доходів, з яких сплачується пенсійний збір). Практика побудови пенсійних систем у країнах із ринковою економікою свідчить про те, що формування їх фінансових ресурсів здійснюється не тільки роботодавцями та державою, а й значною мірою за рахунок доходів самих працівників [162].

Як зазначає І. Ковалів, формування частини доходів Пенсійного фонду за рахунок Державного бюджету України можна оцінити лише негативно [162]. Адже відомо, що основне спрямування видатків з Державного бюджету України в соціальній сфері – забезпечення соціальним

житлом одиноких пенсіонерів, малозабезпечених родин та на інші невідкладні заходи. Оскільки останніми роками спостерігаємо значний дефіцит Пенсійного фонду України (покрити його, безперечно, необхідно), то обмежуються видатки на інші сфери: освіту, культуру, видавничу діяльність тощо. Недостатньо виділяється бюджетних коштів на впровадження нових технологій у виробництво, особливо в агропромисловий комплекс, видобувні галузі промисловості, на підтримку розвитку малого і середнього підприємництва, але саме вони дали б змогу створити нові робочі місця, збільшити обсяги фонду заробітної плати працівників і доходів підприємств як бази для збільшення відрахувань пенсійних платежів у пенсійні органи. Це слугувало б основним чинником зростання власних коштів Пенсійного фонду. Така ситуація зобов'язує проводити докорінні зміни у пенсійному забезпеченні через впровадження нової моделі пенсійної системи, розвиток нових форм пенсійного забезпечення, зокрема накопичувальної системи загальнообов'язкового державного страхування та недержавного пенсійного забезпечення, збільшення доходів населення за рахунок виведення з тіні заробітної плати, створення нових робочих місць. На думку І Ковалів все це допоможе підвищити розмір доходів пенсійного фонду, а відповідно й зменшити його дефіцит [162, с. 141].

Нині до фондів соціального страхування вноситься єдиний внесок, визначення якого надано у п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. [163], відповідно до якого єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального

страхування.

Окремим видом державного соціального страхування є загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття. Відповідно до статті 16 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» джерелами формування коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття є:

- 1) страхові внески страхувальників;
- 2) суми фінансових санкцій, застосованих відповідно до цього Закону та Закону України «Про зайнятість населення» [164], інших законів до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб - підприємців за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за такі порушення;
- 3) кошти державного бюджету, що спрямовуються до Фонду у випадках, установлених законом;
- 4) доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів Фонду;
- 5) благодійні внески підприємств, установ, організацій;
- 6) інші надходження відповідно до законодавства України[116].

Кошти бюджету Фонду використовуються на:

- 1) виплату забезпечення (допомогу по безробіттю, у тому числі одноразову її виплату для організації безробітним підприємницької діяльності, а також допомогу на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні) та надання соціальних послуг (професійну підготовку або перепідготовку, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах державної служби зайнятості, на підприємствах, в

установах, організаціях; профорієнтацію; пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом організації громадських робіт для безробітних у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; надання роботодавцям, які працевлаштовують громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню компенсації; надання роботодавцям - суб'єктам малого підприємництва, які працевлаштовують безробітних, компенсації; надання ваучера для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності; здійснення заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб; інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням), а також фінансування профілактичних заходів, передбачених законом.

2) здійснення заходів відповідно до Закону України «Про зайнятість населення»;

3) відшкодування Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію встановленої законом категорії осіб;

4) фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, його територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, матеріальне та соціально-побутове забезпечення його працівників; організацію роботи правління Фонду, розвиток та функціонування Єдиної інформаційно-аналітичної системи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції;

5) формування резерву коштів Фонду[116].

Таким чином. джерела формування (джерела надходжень коштів) видів державного соціального страхування як складовий елемент фінансово-

правового режиму державного соціального страхування можна класифікувати за певними критеріями: за суб'єктами надходження, за формами надходжень та іншими критеріями. Зокрема, за зв'язком з бюджетом: власні та бюджетні надходження, розвиток першої групи грошових надходжень, безсумнівно, має пріоритет розвитку і може стати єдиним джерелом за наслідками реформування системи державного соціального страхування. За походженням можна виділити: надходження від страхувальників та застрахованих осіб, від фінансових санкцій, від бюджетних коштів, від коштів, отриманих Фондами за рахунок розміщення тимчасово вільних коштів, та від добровільних внесків інших суб'єктів.

Напрямки розподілення коштів відповідних фондів, що здійснюють види державного соціального страхування як складовий елемент фінансово-правового режиму державного соціального страхування, відображають функціональну специфіку кожного з розглядуваних фондів та спрямовані на реалізацію мети відповідних видів державного соціального страхування. Нажаль, на сьогодні українські реалії не можуть в достатньо повній мірі реалізувати завдання державного соціального страхування, тобто забезпечити достатній рівень соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, що обумовлено багатьма факторами, які знайшли відображення в юридичній літературі.

На думку О.П. Коваль, виходячи з економічної сутності соціального страхування, страховий випадок повинен мати наслідком погіршення добробуту громадян, пов'язане з їх життям, здоров'ям та працездатністю. Тому обов'язковими атрибутами страхових виплат мають бути адресний характер та втрата громадянами доходів. Натомість ознаками нестрахових виплат є: безадресний характер і відсутність прямого зв'язку з втратою

громадянином доходів [130, с. 9].

Доцільно погодитися з висловленою думкою, в умовах сучасних реалій економічної та демографічної кризи адресність виплат та їх залежність від доходів конкретної особи має особливе значення для оптимізації соціального страхування та захисту від нецільового використання коштів

Як зауважує І.М. Кречотень, основними джерелами коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування є внески роботодавців і застрахованих осіб. Розмір єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування встановлюється Верховною Радою України. Пропорції розподілу єдиного страхового внеску за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування затверджуються Кабінетом Міністрів України. Сьогодні особа сплачує єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у розмірі 3,6 відсотка. Страхові внески в Україні сплачуються в таких пропорціях: роботодавці – 91,3%, застраховані особи – 8,7%, що є одним з найнижчих показників в порівнянні з країнами Європи. Аналіз досвіду країн із ринковою економікою свідчить, що обов'язкова сплата застрахованою особою страхових внесків є невід'ємним елементом існуючих систем обов'язкового соціального страхування. Але розміри страхових внесків, що сплачують найменші працівники, в різних країнах обумовлені реальними соціально-економічними умовами, рівнем доходів населення, ступенем розвитку систем соціального страхування і мають різну долю до оплати праці. Європейський досвід демонструє, що лише невелика кількість країн використовує верхню межу розподілу, встановлену Конвенцією Міжнародною організацією праці. Здебільшого використовується розподіл, за яким на найманих працівників покладено 20–30% загального розміру страхових внесків. Що стосується навантаження на фонд оплати праці, то особливістю України в порівнянні з іншими європейськими країнами є не стільки загальні високі ставки нарахувань на фонд оплати праці, як інша

пропорція їх розподілу між роботодавцями та застрахованими особами. Загальний розмір страхових внесків в Україні (41,21%) навіть дещо нижчий ніж в Німеччині, Франції, Австрії, Польщі, Угорщині (42–45%). Але у порівнянні з іншими країнами ми маємо досить високу питому вагу розміру страхових внесків, що сплачують роботодавці, в загальному розмірі страхових внесків (91,3%) [125].

Як зазначає В.А. Надрага, паритетна участь працівників та роботодавців у сплаті страхових внесків відповідає нормам Концепції дальшого реформування заробітної плати в Україні [165] та Конвенції МОП щодо соціального забезпечення [166], якими допускається перерозподіл сплати страхових внесків між роботодавцями та найманими працівниками у рівних розмірах. Однак перерозподіл страхових внесків між роботодавцями й найманими працівниками можна здійснювати лише за умови запобігання зменшенню реальних доходів працівників у зв'язку зі збільшенням для них розміру страхових внесків та встановлення розміру мінімальної заробітної плати на рівні прожиткового мінімуму [167].

В незалежній Україні кардинально змінюється сутність соціального страхування в контексті загальноприйнятих європейських засад, разом з тим законодавство про загальнообов'язкове державне соціальне страхування потребує постійного вдосконалення [147, с. 200]. На думку Л.П. Сідельникової, в умовах вітчизняних реалій все більшої актуальності набуває розвиток в Україні недержавного пенсійного страхування [158, с. 164]. Слід погодитися з висловленою тезою про важливість розвитку недержавного пенсійного страхування, разом з тим це можливо за рахунок певних кроків, що має пройти українське суспільство на шляху збільшення довіри до недержавного пенсійного страхування, що є достатньо складним з огляду на кризове становище банківської системи та економічного сектору взагалі.

Справедливою є думка І. Чугунова, який зазначає, що високий рівень соціального забезпечення населення неможливий у бідній країні, тому

єдиною передумовою його підвищення є реалізація стратегії прискореного економічного зростання [168, с. 5].

З метою оптимізації формування ресурсів Пенсійного фонду України й збалансування його бюджету, на думку Л.П. Сідельникової, доцільно вжити такі заходи:

- збільшити рівень оплати праці насамперед внаслідок її легалізації;
- посилити заходи щодо розширення легальної зайнятості населення;
- забезпечити раціональне співвідношення в розмірах оплати праці працівників бюджетної і небюджетної сфер;
- підвищити ефективність моніторингу Пенсійним фондом України адекватності стану сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування фактичному розміру виплаченої заробітної плати;
- сприяти погашенню заборгованості із виплати заробітної плати, яка є причиною зниження обсягів сплати єдиного соціального внеску;
- посилити відповідальність суб'єктів господарювання за виплату тіньової заробітної плати і використання нелегального робочого місця.

Проблема оптимізації мобілізації ресурсів Пенсійного фонду України полягає насамперед у вдосконаленні формування власних надходжень цього державного соціального фонду, основна частка яких акумулюється за допомогою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [158, с. 164-165].

На думку О.А. Шундіної, подальші кроки реформування системи соціального страхування України:

- удосконалення відповідного законодавства;
- забезпечення додаткових надходжень страхових коштів за рахунок розширення бази сплати страхових внесків, виведення заробітної плати з тіньового сектору економіки;
- забезпечення повної прозорості фінансових потоків для суб'єктів системи загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- ефективна взаємодія державних і недержавних форм соціального страхування;
- покращення інформаційно-роз'яснювальної роботи фондів соціального страхування з населенням [169].

Таким чином, більшість вчених робить висновок про об'єктивно існуючу необхідність реформування таких елементів фінансово-правовий режиму видів державного соціального страхування, як: джерела надходження коштів; напрямки їх використання; контроль за цими процесами - в напрямку його посилення, у тому числі й за рахунок забезпечення прозорості всього фінансово-правового механізму державного соціального страхування.

До основних тенденцій формування ефективного фінансово-правового режиму соціального страхування в Україні у сучасний період можна віднести:

по-перше, забезпечення правових основ соціального страхування відповідності вимогам європейської інтеграції;

по-друге, зменшення навантаження на Державний бюджет України щодо видатків на соціальне страхування за рахунок участі застрахованих осіб в напрямку збільшення їх інвестиційної складової у забезпеченні соціального страхування та зменшення адміністративних витрат в діяльності страховиків;

по-третє, одночасне посиленням юридичної відповідальності, що покладається на страхові фонди, як на державних установ на ринку страхових послуг, що забезпечують мету, завдання та функції державного соціального страхування

Впровадження змін у фінансово-правовий механізм регулювання видів державного соціального страхування з метою його вдосконалення неможливо без комплексних змін у суспільстві щодо поліпшення матеріального стану громадян, як суб'єктів цих відносин. Останнє можливо за рахунок комплексних заходів, спрямованих на виведення з тіні найманої праці, заробітної плати, збільшення зайнятості населення на території України.

2.3. Правові форми захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування

Важливою гарантією реалізації прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування є створення належного механізму їх правового захисту. Тлумачний словник поняття «захист» визначає як саму охорону, поняття «охороняти» означає забезпечувати від чогось, захищати від чогось, а поняття «забезпечувати» трактується як захищати, охороняти кого-, або що-небудь від небезпеки [170, с.281,339,692]. Таким чином, автори цього словника ототожнюють поняття «охорона» та «захист», що представляється неточним.

З дискусії, що ведеться науковцями стосовно визначення правової сутності понять «охорона» та «захист» [171, с. 51; 172, с. 13; 173, с. 11-13; [174]], а також понять «адміністративно-правова охорона «адміністративно-правовий захист» [175, с. 247] можливо зробити висновок, що сутність поняття «охорона» охоплює більш широке коло відносин ніж поняття «захист», оскільки захист є складовим елементом охорони прав, свобод, матеріальних цінностей, інтелектуальної власності, фінансових ресурсів тощо.

Враховуючи мету публічного соціального страхування, його завдання, принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування та функції уповноважених державних суб'єктів соціального страхування, а також думки науковців, захист прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування доцільно розуміти як сукупність дій, спрямованих на визнання, поновлення прав застрахованих осіб, усунення протиправних перешкод в реалізації ними своїх прав в сфері державного соціального страхування та притягнення винних у порушенні прав застрахованих осіб до відповідальності.

В літературі висловлюються різноманітні думки стосовно визначення

поняття форм захисту прав. М.О. Рожкова формою захисту називає механізм реалізації охоронних норм цивільного права за допомогою використання певних засобів та способів захисту цивільних прав [176, с. 17]. В.В. Бутнев визначає форми захисту як комплекс внутрішніх взаємоузгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав, що відбуваються в межах єдиного правового режиму [177, с. 16]. Г.А. Осетинська також вкладає у визначення форм захисту наявність певного процедурного та процесуального порядку як сутнісної ознаки форми захисту [178, с. 266].

На думку І.О. Ромашенко, для форми захисту цивільних прав характерна цілісність правового захисту, що передбачає системне поєднання усіх необхідних для захисту прав певним суб'єктом елементів механізму правового регулювання в певному порядку, з певними матеріально-правовими та процесуально-правовими особливостями [179, с. 110].

Під формою захисту авторських прав, О.О. Панасюк визначає сукупність узгоджених спільною метою, волею, або іншими обставинами дій відповідного уповноваженого суб'єкта, які складають її зміст та визначають порядок (процедуру) захисту авторських прав [180, с. 761].

Підсумовуючи наведені визначення форм захисту прав, під формою захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування можна розуміти певний узгоджений механізм процесуально-правових та пов'язаних з ними матеріально-правових засобів захисту порушених чи оспорюваних прав застрахованих осіб.

У дослідженнях пропонуються різноманітні підходи до здійснення класифікації форм захисту прав. Значна кількість досліджень присвячена саме формам захисту цивільних прав. Так, С.В. Курилев форми захисту цивільних прав і законних інтересів класифікував за характером зв'язку юрисдикційного органу зі сторонами спору, виділяючи при цьому: 1) вирішення справи за допомогою юрисдикційного акту однієї зі сторін спірних правовідносин; 2) вирішення справи за допомогою акту органу, що

не є учасником спірних правовідносин, але пов'язаного з одним або обома учасниками спірного правовідношення певними правовими або організаційним зв'язками; 3) вирішення справи органом, що не є учасником спірних правовідносин і не пов'язаний з ними правовими або організаційними відносинами, крім процесуальних [181, с. 183]. А.А. Добровольський і С.А. Іванова вказують на позовну та непозовну форму захисту цивільних прав та інтересів [182, с. 25]. Є.О. Харитонов виділяє судову, адміністративну, нотаріальну, самозахисну та громадську форми захисту залежно від природи юрисдикційного органу, що здійснює захист, відносить до органів захисту також міжнародні інституції [183, с. 183]. Н.В. Безсмертна виділяє дві основні форми: судову та позасудову [184, с. 174]. Поряд з цими двома формами захисту О.П. Загнітко виділяє досудову, в межах якої розглядає такі процедури, як фасилітація, медіація, арбітрування тощо [185, с. 165]. І.В. Венедіктова вирізняє такі форми захисту цивільних інтересів: 1) захист цивільних інтересів судом; 2) захист цивільних інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування; 3) захист цивільних прав нотаріусом; 4) самозахист цивільних прав [186, с. 26–29]. Також форми захисту прав поділяють на юрисдикційну та неюрисдикційну, критерієм поділу виступає суб'єкт здійснення захисту [187, с. 872]. Суть юрисдикційної форми полягає в тому, що особа, право якої порушено, оспорується чи не визнається, звертається за захистом до державного чи іншого компетентного органу, який уповноважений приймати необхідні міри для відновлення порушеного права або припинення правопорушення [188, с. 203]. Тобто юрисдикційна форма захисту прав властива для суб'єктів, що мають певні владні повноваження (іншими словами юрисдикцію), а саме органам влади, органам місцевого самоврядування, судам. Неюрисдикційна форма захисту властива безпосередньо учасникам правовідносин.

Вважаючи поділ форм захисту прав на юрисдикційні та неюрисдикційні не зовсім такими, що повністю узгоджені, зокрема з таким захистом цивільних прав, як нотаріальний захист, що відрізняється від юрисдикційної діяльності органів державної влади, І.О. Ромащенко пропонує поділяти форми захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів на безпосередню та опосередковану, що, на його думку, є виправданим, оскільки відображає сутність самозахисту як такої форми захисту, яка використовується внаслідок самостійних дій потерпілої особи та, відповідно, адекватно характеризує зміст інших форм захисту, за яких потрібне буде звертання потерпілої особи до органів чи осіб, уповноважених на захист цивільних прав [179, с. 111-112].

При визначенні форм захисту прав дослідники зазвичай спираються на положення Цивільного кодексу України [189], який у статтях 16-19 називає основних суб'єктів здійснення захисту прав та законних інтересів осіб. Стаття 16 Цивільного кодексу України визначає право кожної особи звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Стаття 17 Цивільного кодексу України присвячена захисту цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування. У статті 18 того ж Кодексу зазначено, що нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом. Статтею 19 розкривається сутність самозахисту цивільних прав, що проявляється в праві особи на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань шляхом застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства.

На думку Є.В. Краснова, форма захисту являє собою вид юридичної діяльності, в якій протікають охоронні правовідносини. Виділяються

безпосередня, управлінська, судова і міжнародна форми захисту прав громадян. Безпосередня форма захисту характеризується вирішенням спірних питань лише зацікавленими суб'єктами (громадянином і роботодавцем, громадянином і органом або установою, куди він звернувся за встановленням юридичного факту, наданням забезпечення). Управлінська форма захисту прав включає діяльність органів публічної влади (державних органів, органів місцевого самоврядування, Уповноваженого з прав людини тощо). Всі зазначені форми захисту прав громадян можна вважати позасудовою формою на відміну від судової, яка включає діяльність судів загальної юрисдикції, Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини. Міжнародний захист прав громадян здійснюється спеціально створеними міжнародними компетентними органами (Комісією ООН з прав людини (в даний час - Рада ООН з прав людини), Європейським судом з прав людини в Страсбурзі та ін.) [190].

Отже, можна назвати такі форми захисту прав, що зазвичай визнаються в правовій літературі:

- за суб'єктом здійснення: юрисдикційна (опосередкована повноважним представником особи, чиї права підлягають захисту) та неюрисдикційна (безпосередня, яка реалізуються безпосередньо особою, що має намір захистити свої порушені чи оспорювані права);

- за наявністю суду як основного посередника у вирішенні спору: судова та позасудова;

- за рівнем суб'єкта, що здійснює захист права: вітчизняні та міжнародні форми захисту прав;

- за правовим статусом уповноваженого суб'єкта захисту прав: судова, громадська (громадськими організаціями, громадськими об'єднаннями), безпосередня (самозахисна), управлінська (адміністративна) і міжнародна (суб'єктами реалізації якої є компетентні міжнародні органи та організації).

Стосовно форм захисту прав застрахованих осіб в системі державного

соціального страхування, то тут необхідно враховувати як загальні положення щодо захисту прав, передбачені Цивільним кодексом України, так і вимоги адміністративного та фінансового законодавства.

Л.А. Князька вважає, що захист прав в сфері соціального захисту населення включає у себе різні форми захисту (судовий і позасудовий захист), адміністративно-правовий (адміністративне провадження) [191, с. 8].

При встановленні форм захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування необхідно враховувати низку факторів, зокрема. характер прав, наявність спору та інші. Серед цих факторів важливе місце посідає підвідомчість тих чи інших спорів уповноваженим на їх розгляд суб'єктам.

Важливе місце в механізмі захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування посідає контроль та нагляд, який здійснюється з метою виявлення можливих порушень в цій сфері.

Згідно статей 17 та 18 Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [116] державний нагляд у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснює уповноважений Кабінетом Міністрів України центральний орган виконавчої влади (далі - центральний орган виконавчої влади) та інші органи, визначені законом. Контроль за дотриманням страхувальниками та страховиками законів України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, інших нормативно-правових актів, виданих відповідно до них, здійснює центральний орган виконавчої влади. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю за додержанням законодавства про соціальне страхування від нещасного випадку та у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, безперешкодно здійснює перевірки в адміністративних приміщеннях робочих органів виконавчої дирекції Фонду соціального страхування з питань призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг

та інших видів матеріального забезпечення, має право з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб ознайомлюватися під час проведення перевірок з інформацією, документами і матеріалами та одержувати від Фонду необхідні для виконання своїх повноважень копії або витяги з документів. (Більш змістовно фінансовий контроль як засіб удосконалення публічного страхування бути розглянуто у підрозділі 3.2. цього дослідження).

Відповідно до п. 3 Положення про Міністерство соціальної політики України [192] до основних його завдань відноситься забезпечення формування та реалізації державної політики щодо здійснення державного нагляду та контролю за додержанням вимог законодавства про працю, зайнятість населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб. Пунктом 4 вищеназваного Положення перераховано види діяльності Міністерства, зокрема й ті, що безпосередньо стосуються захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування. Так, Міністерство здійснює контроль за діяльністю Пенсійного фонду України з ведення реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування; здійснює державне регулювання та нагляд за дотриманням закону щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній системі та щодо взаємодії Пенсійного фонду України з фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування; здійснює державний нагляд у сферах загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності у частині забезпечення відповідності законодавству рішень правління Фонду загальнообов'язкового державного

соціального страхування на випадок безробіття та Фонду соціального страхування, погоджує структуру органів зазначених фондів, граничну чисельність працівників, схеми їх посадових окладів, видатки на адміністративно-господарські витрати фондів; подає в установленому порядку на затвердження Кабінету Міністрів України проекти бюджетів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття та Фонду соціального страхування; проводить аналіз виконання державних соціальних гарантій, які передбачають надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом.

Відповідно до статті 54 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» державний нагляд у сфері соціального страхування здійснює уповноважений Кабінетом Міністрів України центральний орган виконавчої влади та інші органи, визначені законом. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах трудових відносин, соціального захисту населення серед інших повноважень здійснює державний нагляд у сфері соціального страхування від нещасного випадку та у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності у частині забезпечення відповідності законодавству рішень правління Фонду соціального страхування[114]. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з охорони праці:

- 1) опрацьовує за участю міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Фонду, всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців і професійних спілок проекти загальнодержавної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і контролює її виконання, бере участь у розробленні та виконанні інших державних і галузевих програм;

2) проводить розслідування та веде облік аварій і нещасних випадків, які підлягають спеціальному розслідуванню, аналізує їх причини, готує пропозиції щодо запобігання таким аваріям і випадкам;

3) проводить технічне розслідування обставин та причин виникнення аварій, пов'язаних з використанням газу в побуті;

4) здійснює контроль за своєчасністю та об'єктивністю розслідування нещасних випадків на виробництві, їх документальним оформленням та обліком, виконанням заходів з усунення причин нещасних випадків;

5) бере участь у розслідуванні обставин і причин аварій, розкращання та втрат вибухових матеріалів, приймає за матеріалами зазначеного розслідування у межах своєї компетенції відповідні рішення, спільно з представниками інших органів виконавчої влади бере участь у комісіях з розслідування нещасних випадків на виробництві.

Таким органом є Державна служба України з питань праці.

Відповідно до п. 1 Положення Про Державну службу України з питань праці [193] Державна служба України з питань праці (Держпраці) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики, і який реалізує державну політику у сферах промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, здійснення державного гірничого нагляду, а також з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, на випадок безробіття (далі - загальнообов'язкове державне соціальне страхування) в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій

застрахованих осіб. До основних її завдань відповідно п. 3 названого Положення серед інших відноситься реалізація державної політики з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб.

До основних повноважень Державної служби України з питань праці в сфері захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування відповідно до п. 4 Положення про неї відноситься:

- здійснення контролю за правильністю застосування роботодавцями списків на пільгове пенсійне забезпечення, підготовка пропозиції щодо вдосконалення таких списків;

- здійснення державного контролю за дотриманням підприємствами, установами та організаціями, у тому числі підприємствами, організаціями громадських організацій інвалідів, фізичними особами, які використовують найману працю, законодавства про зайнятість та працевлаштування інвалідів у частині реєстрації у Фонді соціального захисту інвалідів;

- здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб;

- здійснення контролю за своєчасністю та об'єктивністю розслідування нещасних випадків на виробництві, їх документальним оформленням і веденням обліку, виконанням заходів з усунення причин нещасних випадків;

- здійснення в установленому законодавством порядку державного нагляду (контролю) за діяльністю Фонду соціального страхування України;

- видання в установленому порядку роботодавцям, суб'єктам господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні в Україні або за кордоном, здійснюють наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця, фондам загальнообов'язкового державного страхування, виконавчим органам міських рад міст обласного значення, сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад, а також центральним органам виконавчої влади обов'язкові до виконання приписи щодо усунення порушень законодавства з питань, які належать до компетенції Держпраці, та внесення пропозиції щодо накладення дисциплінарних стягнень на посадових осіб, винних у порушенні законодавства;

- складання у випадках, передбачених законом, протоколів про адміністративні правопорушення, розгляд справи про такі правопорушення і накладання адміністративних стягнень;

- накладання у випадках, передбачених законом, штрафів за порушення законодавства, невиконання розпоряджень посадових осіб Держпраці тощо.

Певні контрольно-наглядові повноваження властиві також й Фондам, що здійснюють види державного соціального страхування.

Зокрема Пенсійний фонд України, відповідно до Положення про нього [123] організовує, координує та контролює роботу територіальних органів щодо: забезпечення додержання підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності та громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, вимог актів законодавства про пенсійне забезпечення; здійснення контролю за додержанням вимог законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, правильністю нарахування, обчислення, повнотою і своєчасністю сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (далі - страхові внески) та інших платежів, за достовірністю поданих відомостей про осіб, які

підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, призначенням (перерахунком) і виплатою пенсій, щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці та іншими виплатами, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України, інших джерел, визначених законодавством; стягнення у передбаченому законодавством порядку своєчасно не нарахованих та/або не сплачених сум страхових внесків та інших платежів; застосування фінансових санкцій, передбачених законом; здійснює у межах повноважень, передбачених законом, контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду України. здійснює розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних з діяльністю Пенсійного фонду України, його територіальних органів, а також підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Пенсійного фонду України тощо.

Статутом Фонду державного соціального страхування [142] у пункті 2.2.6. передбачено, що органи Фонду здійснюють контроль за використанням коштів Фонду, веденням і достовірністю обліку та звітності щодо їх надходження та використання, застосовують в установленому законодавством порядку фінансові санкції та накладають адміністративні штрафи.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне страхування на випадок безробіття» [115] у статті 34 Фонд загальнообов'язкового державного страхування України на випадок безробіття наділено такими повноваженнями, у тому числі й щодо захисту прав застрахованих осіб: перевіряти достовірність відомостей, поданих роботодавцем для отримання коштів Фонду, дотримання порядку використання роботодавцем виділених йому коштів Фонду та зупиняти виплати з Фонду в разі відмови або перешкоджання з боку роботодавця у проведенні перевірки, виявлення фактів подання ним Фонду недостовірних відомостей або порушення порядку використання роботодавцем коштів Фонду; вимагати від керівників

та інших посадових осіб підприємств, установ і організацій, а також від фізичних осіб усунення виявлених фактів порушення законодавства про страхування на випадок безробіття, контролювати правильність витрат за страхуванням на випадок безробіття, правильність призначення роботодавцем та виплати застрахованим особам допомоги по частковому безробіттю тощо.

Перелічені напрямки діяльності Фондів, що здійснюють відповідні види соціального страхування, а також Міністерства соціальної політики України та Державної служби України з питань праці можна вважати виразом попереджувальна-превентивного, контрольного та примусового елементів позасудової форми захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування, яка в свою чергу є частиною адміністративно-правового регулювання. Беззаперечно, названі Фонди, а також Міністерство соціальної політики України та Державна служба України з питань праці не вичерпують всю сукупність суб'єктів адміністративно-правового захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування, до таких суб'єктів можна віднести, зокрема, й поліцію, органи місцевого самоврядування та інші. Проте зважаючи на те, що ці органи мають загальну компетенцію в цій сфері, представляється за доцільне, в дослідження зосередити увагу саме на вищеназваних суб'єктах адміністративно-правового захисту прав застрахованих осіб, оскільки вони наділені спеціальною компетенцією з розглядуваних питань.

Як зазначає Л.А. Князька, механізм адміністративно-правового регулювання соціальної діяльності слід розуміти як спосіб організації та функціонування державних органів щодо висування обґрунтованих цілей, створення та розвитку регулюючої системи, направленої на досягнення цілей у соціальній діяльності державних органів. До складових механізму адміністративно-правової реалізації у сфері соціального захисту громадян

можна віднести: адміністративно-правові норми, засоби захисту, адміністративно-правові відносини [191, с. 7].

Таким чином, адміністративно-правова форма захисту являє собою елемент більш широкої конструкції – механізму адміністративно-правової реалізації у сфері соціального захисту громадян. Адміністративно-правовий захист В.В. Галуцько розуміє, як динамічні (активні) дії публічної адміністрації, спрямовані на відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення перешкод щодо їх здійснення засобами адміністративного права з можливістю застосування заходів адміністративного примусу та притягнення винних до адміністративної відповідальності [175, с. 247].

Одним з яскравих проявів адміністративно-правової форми захисту прав застрахованих осіб є вирішення спорів в цій сфері, що безпосередньо пов'язано з визнанням та поновленням прав застрахованих осіб, усуненням протиправних перешкод в реалізації ними своїх прав в сфері державного соціального страхування, а також притягнення винних у порушенні прав застрахованих осіб до відповідальності.

Відповідно до статті 12 Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [117] спори, що виникають із правовідносин за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, вирішуються в судовому порядку, якщо законом не встановлено досудовий порядок їх розгляду. Згідно статті 17 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [114] спори, що виникають із правовідносин за цим Законом, вирішуються в судовому порядку. Спори щодо розміру шкоди та прав на її відшкодування, накладення штрафів та з інших питань вирішуються в судовому порядку. За бажанням заінтересована особа може звернутися з питань вирішення спору до спеціальної комісії Фонду соціального страхування. До складу цієї комісії на громадських і паритетних засадах входять представники держави,

застрахованих осіб і страхувальників. Такі ж комісії на тих самих засадах створюються при робочих органах Фонду із залученням представників місцевих органів виконавчої влади, застрахованих осіб і страхувальників.

Стаття 19 Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [114] передбачає, що якщо страховиком прийнято рішення з порушенням страхового законодавства або страхувальник не виконує вимог цього законодавства, центральний орган виконавчої влади вказує на допущені порушення і встановлює термін для їх усунення. Якщо протягом цього терміну страховик або страхувальник не усуне порушення, незаконне рішення скасовується центральним органом виконавчої влади з наступним відшкодуванням збитків за рахунок страховика або страхувальника. У двотижневий термін страховики або страхувальники можуть оскаржити рішення центрального органу виконавчої влади в суді. За невиконання своїх обов'язків за рішенням центрального органу виконавчої влади члени правління цільового страхового фонду можуть бути позбавлені своїх повноважень. Подібна норма міститься й у статті 54 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [114], згідно з якою якщо Фондом соціального страхування прийнято рішення з порушенням законодавства про соціальне страхування або страхувальник не виконує вимог цього Закону, органи державного нагляду, зазначені у частині першій цієї статті, вказують на допущені порушення та встановлюють строк для їх усунення. Якщо у строк, установлений органами державного нагляду, Фонд або страхувальник не усуне порушення, органи державного нагляду скасовують незаконне рішення з наступним відшкодуванням збитків за рахунок Фонду або страхувальника. Невиконання цієї вимоги тягне за собою встановлену законодавством відповідальність посадових осіб Фонду або страхувальника з подальшим виконанням вимог органів державного нагляду. У двотижневий строк Фонд або страхувальник може оскаржити рішення органів державного нагляду в

суді.

Кодекс України про адміністративні правопорушення [194] у главі 17, присвяченій підвідомчості справ про адміністративні правопорушення, встановлює органи, що уповноважені розглядати адміністративні правопорушення, які посягають на права застрахованих осіб в системі державного соціального страхування.

Зокрема, відповідно до статті 244-10 органи Фонду соціального страхування України розглядають справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (стаття 165-4), про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності (стаття 165-5), а також перешкоджанням уповноваженим особам органів Фонду соціального страхування України у здійсненні перевірок (стаття 188-23). Стаття 230-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначає, що центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, розглядає справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з невиконанням законних вимог посадових осіб цих органів або створенням перешкод для діяльності цих органів (стаття 188-6). Згідно статті 244-9 Кодексу України про адміністративні правопорушення органи Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття розглядають справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття (стаття 165-3) та перешкоджанням уповноваженим особам органів Фонду у проведенні перевірок (стаття 188-23). Відповідно до статті 244-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення органи Пенсійного фонду

України розглядають справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушеннями законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, поданням недостовірних відомостей, що використовуються в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування (стаття 165-1), та з перешкоджанням уповноваженим особам Пенсійного фонду України та його органів у проведенні перевірок (стаття 188-23).

На підставі викладеного можна зробити висновок, що законодавством розроблено певний адміністративно-правовий механізм позасудового, адміністративного розгляду спорів, разом з тим загальним правилом визначено обов'язкову судову форму вирішення спорів, що виникають в сфері захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування.

Право на судовий захист є безпосереднім конституційним правом кожного. У статті 55 Конституція України зазначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Останнє положення Конституції України дублює й норма ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016р. [195], відповідно до якої кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом.

На думку О.Рябченко, серед усіх видів захисту прав, свобод громадян, прав та законних інтересів юридичних осіб судовий захист є найбільш ефективним, і не тільки з огляду на особливу роль органів судової гілки влади у механізмі держави, а й зважаючи на передбачені чинним законодавством державні гарантії здійснення такого захисту та правові наслідки набуття судовим рішенням законної сили [196, с.72]. Рівень судового захисту вважається яскравим показником правового характеру

держави. За даними соціально-правових та статистичних досліджень, судовій системі належить кращий рейтинг серед інших інститутів (засобів масової інформації, державних адміністрацій, прокуратури) [197, с. 20].

Особлива роль судової форми захисту прав неодноразово була підкреслена в правовій літературі. Як слушно зазначав В. Б. Вершинін: «Будучи різновидом як державного, так і правового захисту, судовий захист є найбільш ефективним з усіх вироблених світовою практикою способів захисту прав і законних інтересів суб'єктів соціальних зав'язків» [198, с.24]. Москвич Л. М. стверджує, що судова форма є найбільш дієвою серед існуючих форм захисту законних інтересів громадян [199, с.80]. До переваг судового захисту С. В. Васильєв відносив: поширення на необмежене коло осіб; здійснення спеціальним органом, який створений тільки для розгляду спорів; застосування норм різних галузей права; неупередженість суддів; участь сторін спору та інші заінтересованих осіб [200, с.237].

Є.В. Краснов цілком справедливо стверджує, що право на судовий захист в сфері соціального забезпечення – це самостійне суб'єктивне право фізичної особи, яке гарантує можливість у випадку не надання пенсій, допомогу та інших видів забезпечення при настанні несприятливих наслідків соціальних ризиків або наданні соціального забезпечення не належної якості або обсягу звернутися до суду з вимогою про повне відновлення порушеного права на соціальне забезпечення, включаючи компенсацію моральної шкоди [190].

Відповідно до норм Цивільного процесуального кодексу України [201] розгляд спорів в суді здійснюється у таких видах провадження: позовному, окремому та наказному. Відповідно до п. 3 статті 19 Цивільного процесуального кодексу України наказне провадження призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. Серед вимог, за якими може бути видано судовий наказ, які передбачені статтею

161 того ж Кодексу, не передбачені вимоги про стягнення сум допомоги застрахованим особам в сфері державного соціального страхування.

Позовне провадження згідно п. 4 статті 19 Цивільного процесуального кодексу України може здійснюватися у двох видах: загальне та спрощене. Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні.

Спрощене позовне провадження призначене для розгляду малозначних справ (справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб), справ, що виникають з трудових відносин, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.

Окреме провадження відповідно до п. 7 статті 19 Цивільного процесуального кодексу України призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Окреме провадження має особливе значення для захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування, оскільки в цьому порядку судочинства здійснюється встановлення фактів, що мають юридичне значення, у тому числі для страхових випадків та страхових ризиків.

Суб'єктами спорів в сфері захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування виступають, як правило, застраховані особи та відповідні уповноважені органи, що здійснюють соціальне страхування того чи іншого виду.

Як підкреслює Є.В. Краснов, час від часу в літературі з'являється обґрунтування необхідності створення соціальних судів, через велику кількість як соціальних справ у судах, так і самих нормативних актів, що врегульовують ці питання, розібратися в яких дуже важко [190].

Цілком доцільною з цього приводу є думка Н.М. Стаховської про те, що в ході проведення судової реформи, слід запроваджувати більш вузьку спеціалізацію самих суддів за різними правовими галузями, зокрема з права соціального забезпечення. Оскільки для кваліфікованого розгляду і винесення правильного та об'єктивного рішення по суті спорів, що виникають з соціально-забезпечувальних матеріальних і процедурних правовідносин, суддя повинен бути не лише кваліфікованим спеціалістом у галузі права соціального забезпечення, а й повинен мати чітке уявлення і практичні навички стосовно економіко-фінансового механізму призначення (обчислення) і надання громадянам окремих видів матеріального забезпечення та соціального обслуговування, щоб мати змогу самостійно оцінити правильність і відповідність законодавству будь-яких рішень, дій відповідних органів у галузі соціального забезпечення, які оскаржуються громадянами до суду [202, с. 13].

Також щодо вдосконалення здійснення судочинства з питань соціального захисту населення, у тому числі й в сфері захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування в літературі неодноразово висловлювалася позиція стосовно необхідності прийняття спеціалізованого нормативно-правового акту з питань вирішення спорів у сфері соціального забезпечення [190]. Також на думку В.В. Венікової, в такому законі необхідно чітко визначити категорії спорів, які доцільно було б вирішувати в адміністративному порядку (наприклад, про строки призначення соціальних виплат, надання соціальних послуг; про затримку і припинення виплати чи надання окремих видів соціального забезпечення тощо), тобто нескладні спори, які не пов'язані з проблемами

колізії і порядку застосування правових норм. З урахуванням специфіки і характеру соціально-забезпечувальних правовідносин, потрібно в законі визначити (конкретизувати) різні процесуальні питання стосовно строків і порядку зібрання доказів у справі, залучення свідків і необхідних спеціалістів, підготовки і безпосередньо процесу судового розгляду справи та інші [203, с. 129-129].

Викладене свідчить про нагальні потреби вирішення існуючих проблем в сфері судової форми захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування.

Представляється за доцільне окрім адміністративно-правовій та судовій формах захисту розглянути й інші.

В літературі виділяють нотаріальну форму захисту прав [204, с. 67]. Статтею 18 Цивільного кодексу України передбачено захист цивільних прав нотаріусом. Нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом. Також відповідно до статті 5 Закону України «Про нотаріат» [205] нотаріус зобов'язаний сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Як зазначає Т.М. Підлубна, специфіка розгляду справи нотаріальним органом полягає в тому, що нотаріус не перебуває в особливих відносинах з особами, котрі звертаються за здійсненням нотаріальної дії, і не має ніякої зацікавленості в результаті [206, с. 45].

У зв'язку з викладеним виникає питання про можливість реалізації нотаріальної форми захисту в сфері захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування. Відповідно до статті 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [125] відрахування з пенсії провадяться в установленому законом порядку на

підставі судових рішень, ухвал, постанов і вироків (щодо майнових стягнень), виконавчих написів нотаріусів та інших рішень і постанов, виконання яких відповідно до закону провадиться в порядку, встановленому для виконання судових рішень. Таким чином виконавчий напис нотаріуса виступає в якості однієї з підстав для відрахування з пенсії. Аналіз чинного законодавства в сфері державного соціального страхування дає змогу зробити висновок про відсутність норм, що прямо вказували на забезпечення нотаріусом прав застрахованих осіб. Роль нотаріуса у вказаних відносинах практично не регулюється спеціальним законодавством.

Розглянемо неюрисдикційні форми захисту, що мають безпосередній характер, оскільки їх застосування не опосередковується владним суб'єктом. Стосовно громадської форми захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування, то доцільно погодитися з думкою Т.Ю. Возгірної, яка слушно зазначає у вітчизняних законах відсутні норми, які передбачають громадський контроль за здійсненням прав та законних інтересів застрахованих осіб, такий контроль міг найти своє місце в медичному страхуванні та інших видах обов'язкового соціального страхування [207].

Проте слід вказати на принципову можливість організації такого громадського контролю. у тому числі й на підставі норм Конституції України, яка в статті 36 передбачає право громадян на об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Мова може йти не лише про професійні спілки, які є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності, хоча профспілки є найбільш масовими громадськими

організаціями, що покликані опікуватися правами та законними інтересами всіх своїх членів, у тому числі й у сфері державного соціального страхування. Збільшення ролі громадського захисту прав може мати певні перспективи розвитку лише у разі зростання громадської відповідальності та правової свідомості суспільства.

Безпосередньою формою захисту прав можна вважати самозахист. Загальні положення щодо її застосування містяться у нормах Цивільного кодексу України. Відповідно до статті 19 Цивільного кодексу України [189] особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства. Використання цієї форми захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування представляється доволі спірним. Застрахована особа у відстоюванні своїх прав протистоїть наділеним владними повноваженнями суб'єктам, примус до яких можливо застосувати в основному через дії відповідного владного механізму.

Таким чином можна зробити висновки про те, що для захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування основними формами, які встановлені спеціальним законодавством в сфері соціального забезпечення, є адміністративно-правова форма та судова. Такі форми захисту, як нотаріальна та безпосередні (неюрисдикційні): громадська й самозахисна – щодо захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування відіграють значно меншу роль. Адміністративно-правова форма захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування являє собою діяльність уповноважених суб'єктів

(державних органів нагляду та контролю в сфері державного соціального страхування) щодо попередження та припинення порушення прав застрахованих осіб, усунення протиправних перешкод в реалізації ними своїх прав в сфері державного соціального страхування та притягнення винних у порушенні прав застрахованих осіб до відповідальності.

Під судовою формою захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування можна розуміти реалізацію Конституційного права на судовий захист, що проявляється в діяльності органів суду, що в межах належних їм за законом повноважень здійснюють встановлення фактичних обставин справи, застосування відповідних правових норм та винесення рішення, спрямованого на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для захисту прав застрахованих осіб, визнання, поновлення цих прав, усунення протиправних перешкод в реалізації особами своїх прав в сфері державного соціального страхування, у тому числі шляхом оскарження рішень, дій чи бездіяльності владних суб'єктів в сфері державного соціального страхування та притягнення винних в порушенні прав застрахованих осіб до відповідальності.

Висновки до розділу 2.

Фінансово-правовий механізм адміністрування державного соціального страхування в Україні представлений як сукупність правових елементів, які з одного боку, є в розпорядженні суб'єктів владних повноважень у сфері публічного страхування, а з іншого - визначають фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування і реалізуються з метою забезпечення захисту прав застрахованих осіб, а також впорядкування та регулювання цих відносин. Проведений аналіз названого механізму дає підстави зробити низку висновків.

1. Створення Фонду соціального страхування можна вважати одним з етапів реформи соціального страхування в Україні, метою якої є підвищення рівня ефективності функціонування системи соціального страхування, проте серед повноважень цього фонду відсутні повноваження, що були властиві Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. Питання щодо суб'єкта виконання зазначених функцій після остаточного реформування фондів, зважаючи на їх відсутність у статуті новоствореного Фонду соціального страхування постають гостро і потребують законодавчого врегулювання. Оскільки Фонд соціального страхування є правонаступником цих Фондів доцільно у ст.10 п.2. «Права, обов'язки та відповідальність Фонду соціального страхування України» закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» ввести п.п.12 – «фонд зобов'язаний проводити диференціацію страхових випадків, які стосуються тимчасової втрати працездатності, вагітності та пологів, відновлення працездатності, фінансування санаторних інституцій». Доцільно також провести відповідно диференціацію страхових виплат з вказаних страхових випадків відповідно до страхових внесків застрахованої особи. На сей час ставка Єдиного соціального внеску має консолідований характер (22%) і не диференціюється в залежності від виду платника а також в залежності від класів професійного ризику виду діяльності.

2. Фонд соціального страхування України має специфічний правовий статус, адже він поєднує функції державного органу, який виконує адміністративні функції на ринку страхових послуг та самоврядної юридичної особи, що діє на підставі затвердженого ним статуту. Потребує уточнення у чинному законодавстві повноваження Фонду соціального

страхування стосовно видів страхування, оскільки у чинному законодавстві види державного соціального страхування встановлюються з розбіжностями.

3. Фонд соціального страхування України, як суб'єкт фінансово-правового регулювання публічних страхових відносин виконує основну та обслуговуючу функції. Основна функція - це організоване державою суспільне забезпечення економічної допомоги громадянам, що її потребують, внаслідок певних, зазначених законом обставин, зокрема: внаслідок нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, хворобою, а також вагітністю та пологами. Зміст основної функції Фонду соціального страхування розкривається через низку функцій, що спрямовані на обслуговування основної, які можна поділити на декілька груп, зокрема: організаційно-виконавчу, управлінська-розпорядчу, контролюючу, превентивно-профілактичну, аналітично-прогностичну. Аналіз чинного законодавства доводить про превалювання управлінська-розпорядчої функції та контрольної функції Фонду соціального страхування над організаційно-виробничою, а також про недостатність повноважень по виконанню інформаційно-аналітичної роботи та профілактичної у діяльності фонду.

4. Фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування в Україні - це встановлений нормами фінансового права механізм формування страхових коштів, напрямки їх розподілення та використання. Фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування може містити як фінансові, так і адміністративні елементи, тобто як суто організаційно-регулятивного, так і контролюючого характеру стосовно таких видів обов'язкового державного страхування, як соціальне, пенсійне та страхування на випадок безробіття.

5. Фінансово-правовий режим пенсійного страхування визначає залежність пенсійного страхування від додаткових бюджетних коштів і потребує впровадження нової моделі пенсійної системи і розвиток нових форм пенсійного забезпечення, зокрема накопичувальної системи

загальнообов'язкового державного страхування та недержавного пенсійного забезпечення, збільшення доходів населення за рахунок виведення з тіні заробітної плати, створення нових робочих місць, що допоможе підвищити розмір доходів пенсійного фонду і відповідно зменшити його дефіцит.

6. Не сприяє розвитку видів державного соціального страхування стягнення Єдиного соціального внеску, що здійснюється на підставі ст. 1 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р., оскільки на сей час ставка Єдиного соціального внеску має консолідований характер (22%) і не диференціюється в залежності від виду платника, а також в залежності від класів професійного ризику виду діяльності. Це має негативні наслідки для формування страхових виплат за різними видами страхування. Оскільки розмір страхових внесків залежить від розміру мінімальної заробітної плати, то впровадження змін у фінансово-правовий режим видів державного соціального страхування з метою його удосконалення неможливо без комплексних змін у суспільстві щодо поліпшення матеріального стану громадян.

7. Джерела формування видів державного соціального страхування, як складовий елемент фінансово-правового режиму державного соціального страхування можна класифікувати за певними критеріями: за суб'єктами надходження, за формами походження та за видами формування страхових коштів. Так, за суб'єктами: кошти фондів, кошти страхувальників, кошти застрахованих осіб, кошти роботодавців. За видами формування: власні та бюджетні надходження. За формами походження: кошти від страхувальників та застрахованих осіб, від фінансових санкцій, від бюджетних коштів, від коштів, отриманих Фондами за рахунок розміщення тимчасово вільних коштів, та від добровільних внесків інших суб'єктів.

8. Напрямки розподілення коштів відповідних фондів, що здійснюють види державного соціального страхування, як складовий елемент фінансово-

правового режиму державного соціального страхування, відображають функціональну специфіку кожного з страхових фондів та спрямовані на реалізацію мети відповідних видів державного соціального страхування. Нажаль, на сьогодні українські реалії не можуть в достатньо повній мірі реалізувати завдання державного соціального страхування, тобто забезпечити достатній рівень соціального захисту.

9. До основних тенденцій формування фінансово-правового режиму соціального страхування в Україні у сучасний період можна віднести: по-перше, правове забезпечення відповідності страхової діяльності вимогам європейської інтеграції; по-друге, зменшити навантаження на Державний бюджет України щодо видатків на соціальне страхування; по-третє, підвищення розміру мінімальної заробітної плати, як фінансової бази нарахування ЄСВ; по-четверте, ввести диференціацію страхових виплат за напрямками страхових випадків; по-п'яте, зменшення витрат на адміністрування діяльності страхових фондів.

9. Підтримуємо позицію науковців щодо створення окремого Фонду медичного страхування, як одного з державно-владних суб'єктів в системі державного соціального страхування, на якого покладаються обов'язки по наданню медичних послуг та охорони здоров'я населення.

10. Захист прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування доцільно розуміти як сукупність дій, спрямованих на визнання, поновлення прав застрахованих осіб, усунення протиправних перешкод в реалізації ними своїх прав в сфері державного соціального страхування та притягнення винних у порушенні прав застрахованих осіб до відповідальності. Під формою захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування можна розуміти певний узгоджений механізм процесуально-правових та пов'язаних з ними матеріально-правових засобів захисту порушених чи оспорюваних прав застрахованих осіб.

11. Для захисту прав застрахованих осіб в системі державного

соціального страхування основними формами, які встановлені фінансовим та адміністративним законодавством є адміністративно-правова форма, фінансова (штрафи) та судова. Такі форми захисту, як нотаріальна та безпосередні (неюрисдикційні): громадська й самозахисна – щодо захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування відіграють значно меншу роль.

12. Важливу роль в забезпеченні захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування виконує фінансовий контроль, який має різні форми та види, покладається на уповноважених державою суб'єктів, забезпечує законність і правовий порядок страхової діяльності. Цей вид фінансово-правового регулювання державного соціального страхування буде розглянуто у наступному розділі.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Закордонний досвід фінансово-правового регулювання державного соціального страхування на його використання в Україні

Накопичений і збагачений досвід людства щодо організації системи страхового захисту широко використовується багатьма державами. У будь-якому суспільстві страхування, будучи соціальною закономірністю, вимагає правового закріплення та регулювання [208, с. 156]. Як справедливо було зазначено, процеси поступового розмивання кордонів між різними національними моделями державного регулювання страхової діяльності вимагають вироблення єдиних підходів до регулювання діяльності страхових компаній на міжнародному рівні [209, с. 319]. Розвиток світової економіки, міжнародних економічних та європейських відносин, неодмінно призводить до появи іноземного елемента в національній страховій системі в формі проникнення іноземного капіталу в страховий сектор економіки, розвитку міжнародного та регіонального співробітництва з формування спільних стандартів страхового регулювання, формування транскордонного ринку страхових послуг [210, с. 295]. Європейський вибір України передбачає необхідність створення умов для набуття членства в Європейському Союзі шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів до законодавства та системи державного управління. Стратегія соціальної політики держав членів Європейського Союзу спрямована на забезпечення сталого рівня життя населення, підвищення рівня зайнятості, зменшення нерівності у доходах, посилення соціального захисту населення і подолання бідності.

У формуванні фондів соціального страхування, як свідчить

міжнародний досвід правового регулювання страхових відносин, беруть участь три сторони: працівник, роботодавець та держава. Таке тристороннє фінансування втілено в міжнародних конвенціях, які визначають основні його принципи: «Вартість виплат соціального страхування має бути розподілена між застрахованими особами, роботодавцями та платниками податків так, щоб уникнути зубожіння застрахованих осіб з малими доходами і труднощів для виробництва» [211, с. 119].

Протягом останніх років поширення у світі набуває саме недержавне (добровільне, додаткове) соціальне страхування, яке дає змогу розширити свободу вибору громадян та підвищити рівень їх соціального захисту на основі індивідуальної та колективної відповідальності. Прослідковується тенденція поступової передачі деякої частини соціальних функцій, які виконувала держава, недержавним інститутам соціального захисту. Однією з головних причин такої тенденції є бажання держави убезпечити державний механізм від перенавантаження, насамперед фінансового. Формування недержавних соціальних фондів здійснюється переважно за рахунок добровільних та благодійних внесків. Однак фінансове забезпечення соціальних виплат в даному випадку має свої особливості. Якщо у соціальному страхуванні та соціальній допомозі формування фондів фінансових ресурсів здійснюється переважно за рахунок зовнішніх джерел фінансування, то в системі недержавного соціального страхування значна частина коштів для фінансового забезпечення соціальних виплат отримується в результаті інвестування фінансових ресурсів.

На сучасному етапі можна констатувати, що більшості країн із розвинутою ринковою економікою вдалося сформувати високоефективну інституціональну структуру соціального забезпечення, в якій соціальне страхування займає ключове місце. Так, можна виділити країни, чий успішний досвід у цій сфері, як очікується, може слугувати джерелом довідкового матеріалу при формуванні національної моделі соціального

страхування в Україні.

У Німеччині система захисту населення базуються на договірно-страхових принципах. Наймані працівники сплачують певну частину своїх доходів у страховий фонд, що дає їм право скористатися послугами фонду, коли їм потрібна допомога у розмірах, відповідних накопичень в страховому фонді. Одночасно роботодавці від імені своїх найманих робітників також відраховують певні суми у цей страховий фонд. У більшості випадків сума виплат зі страхового фонду залежить від заробітної плати і пов'язана з тією сумою, яка була накопичена за рахунок внесків та роботодавця. Виняток становлять витрати на медичне обслуговування та сімейні допомоги. Основна мета цієї системи – підтримати рівень життя людини у разі його хвороби, інвалідності і втрати роботи. Така система дозволяє перерозподілити доходи людини протягом його життя. У всіх європейських країнах страхові відрахування є основним джерелом фінансування соціального захисту. У деяких випадках фонд може бути розширений за рахунок більших або менших відрахувань із загальної видаткової статті національного бюджету, за рахунок податкових виплат. Однак у Німеччині держава бере на себе зобов'язання перед громадянами за те, щоб доходи будь-якого громадянина не опускалися нижче гарантованого мінімуму, незалежно від того, який дохід він одержував раніше і скільки внесок у страховий фонд. Цей вид виплат здійснюється із загальнонаціонального бюджету. Охорона здоров'я в основному фінансується також за рахунок страхових внесків, однак мінімум медичного обслуговування гарантований за рахунок бюджету. Медичне обслуговування в основному лягає на приватний сектор з подальшим відшкодуванням витрат громадян за рахунок держави [141, с. 6].

Великобританія, Данія, Ірландія відрізняються тим, що соціальний захист у меншій мірі пов'язаний зі страховими накопиченнями. У цих країнах більшу роль у фінансуванні соціальної сфери грає державний

бюджет. Особливостями сучасної системи соціального страхування Великобританії є відсутність спеціалізованих інститутів, що займаються страхуванням окремих видів соціальних ризиків. Натомість діє консолідована програма соціального захисту, що охоплює всі програми соціального страхування. Відповідно, страхові внески, що сплачують наймані працівники і роботодавці, не диференціюються за цільовим призначенням. Важливо, що англійська система медичного страхування має державний характер із високим ступенем централізації управління і фінансується практично повністю за рахунок бюджету. Система медичного страхування поділяється на дві частини: національну охорону здоров'я та національне соціальне страхування. Перша фінансується на 90 % з державного бюджету, а друга – за рахунок страхових внесків найманих працівників і підприємців [141, с. 11].

Інститут соціального страхування Швеції включає три основні складові: страхування здоров'я; страхування від безробіття; систему національних пенсій. Шведська система державного страхування здоров'я фінансується переважно із суспільних фондів, охоплює практично весь перелік стандартних медичних послуг і дозволяє компенсувати переважну частку витрат на лікування. Система національних пенсій включає основну (народну), додаткову (трудова) і часткову (неповну) види пенсій. Шведська пенсійна система поки що залишається солідарною, однак у майбутньому розмір пенсії залежатиме від суми внесків на умовному рахунку, що створить додаткові стимули для продовження трудового життя і перерахування відповідних внесків. Певну специфіку має шведська система страхування від безробіття, яка реалізується через каси, що організуються профспілками. Такі осередки діють на всій території країни та охоплюють певні професійні категорії [212, с. 253–258].

Система соціального забезпечення в США складна й різноманітна. Єдиної загальнонаціональної централізованої системи соціального забезпечення не існує. Вона утворюється з різного роду програм,

регламентованих або федеральним законодавством, або законодавством штату, або спільно федеральними органами та органами влади штатів. Окремі програми приймаються також місцевими органами. Державна система соціального забезпечення в США чітко поділяється на два напрямки: соціальне страхування та соціальну допомогу. Вони різняться між собою за джерелами фінансування. Виплати по соціальному страхуванню провадяться із страхових фондів, утворених за рахунок податку на соціальне страхування, що стягується з працюючих (в частці з роботодавцями). Державне соціальна виплата виплачується з бюджетних коштів: федерального бюджету, бюджетів штатів або місцевих органів влади. Пенсійні фонди відіграють важливу роль в інвестиційній сфері країни, виступаючи одночасно одним із найважливіших джерел інвестицій в економіку. Особливої уваги заслуговує система соціального страхування у сфері охорони здоров'я, яка побудована переважно на добровільних і приватних засадах. Добровільне страхування у США успішно доповнює державне фінансування охорони здоров'я, забезпечуючи додаткові сервісні медичні послуги, розширюючи фінансові можливості цієї сфери. Медікер – програма медичного обслуговування пенсіонерів. За її умовами страхування ділиться на основну та додаткову частини. Основна страховка фінансується за рахунок податку на соціальне страхування. Ці гроші йдуть на оплату лікування в стаціонарі. Додаткове страхування вважається добровільним і фінансується за рахунок федерального бюджету і внесків учасників. Воно оплачує амбулаторне лікування та консультативні послуги лікарів [212, с. 253–258].

Соціальне страхування є головною ланкою сучасної системи соціального забезпечення Японії. Основною його метою є забезпечення громадян у разі тимчасової або постійної непрацездатності. Страхові виплати здійснюються за рахунок створюваних в обов'язковому або добровільному порядку фондів, які акумулюються за рахунок страхових внесків населення, роботодавців, а також державних коштів. Японською пенсійною системою

передбачено дві складові. Перша включає страхування найманих працівників за місцем їхньої роботи, де страхові внески сплачують як працюючі, так і роботодавці. Пенсії надають після досягнення відповідного віку, у разі інвалідності, втрати годувальника. Друга складова формується за рахунок товариств взаємодопомоги, які забезпечують страхування за місцем роботи окремих категорій працюючих. Ще одна відмінна риса японської соціально-страхової сфери полягає в організації медичного страхування, яке фінансується переважно за рахунок спеціальних фондів. У Японії в цій сфері діють дві ефективні страхові системи: 1) система страхування осіб найманої праці (виробнича ознака); 2) національна система страхування життя (за місцем проживання), які дозволяють охопити переважну масу населення. Передбачені також грошові виплати, пов'язані з народженням дитини, для догляду за хворим, а також у зв'язку з похованням [213, с. 181–182].

Основним джерелом фінансування системи соціального захисту у Франції слугують страхові внески працівників і роботодавців. Виняток становить страхування від безробіття й сімейні виплати, частка державних дотацій в яких істотно вища, ніж в інших галузях соціального забезпечення, а також страхування від нещасних випадків, яке фінансується виключно за рахунок коштів роботодавця. Особливістю функціонування системи охорони здоров'я Франції є централізована форма обов'язкового медичного страхування, яка характеризується високою якістю медичних послуг у поєднанні з невисокою вартістю лікування, компенсацією більшої частини витрат на медикаменти та високим рівнем охоплення населення медичним страхуванням. Державна програма медичного страхування фінансується із страхових внесків найманих працівників та роботодавців на обов'язкове медичне страхування, з податку на доходи фізичних осіб, надходжень від акцизних зборів на алкогольні напої та тютюнові вироби, відрахувань коштів з інших підрозділів соціального забезпечення та державних субсидій [214, с. 71].

Враховуючи вище зазначене можна зробити висновок, що основними джерелами фінансування соціального захисту населення у більшості країн світу є: 1) внески, які сплачуються працівниками та роботодавцями в обов'язковому або добровільному порядку у державні чи приватні фонди соціального страхування; 2) податкові надходження, які складають частину загальних державних доходів; 3) приватні кошти, що посідають ключове місце в системі соціального захисту населення.

Проведене дослідження дозволило виділити типові концептуальні засади, на яких повинна будуватись цивілізована система соціального страхування:

1) обов'язковий характер основних видів соціального страхування. Норми Конституції України передбачають гарантії права на соціальний захист у вигляді легітимного формування матеріальної основи такого права – за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення. Світовий досвід засвідчує, що до основних видів соціального страхування, що забезпечують прийнятний рівень соціального захисту, належать: а) страхування пенсій; б) страхування від нещасних випадків на виробництві (виробничий травматизм і професійні захворювання), що передбачає страхування на випадок тимчасової та постійної втрати працездатності; в) страхування на випадок тимчасової втрати працездатності; г) страхування на випадок безробіття; д) медичне страхування[113];

2) принцип часткової участі працівників і роботодавців у фінансуванні соціального страхування за додаткової участі держави. Накопичувальна система орієнтована насамперед на радикальне посилення зв'язку між обсягом сплачених внесків до цієї системи та пенсійними правами людини. Відтак обмежується роль державної солідарної системи, з одного боку, та зростає зацікавленість роботодавців і кожного працівника у створенні особистих пенсійних накопичень, які є їхньою власністю із правом

успадкування, створюючи додаткову мотивацію до офіційного працевлаштування та легалізації доходів.

Перевагою введення накопичувальної системи є те, що цей крок може стати одним із ключових заходів, який здатен не лише підвищити рівень соціального захисту громадян, а й оздоровити фінансову ситуацію у вітчизняній пенсійній системі та вивести економіку на висхідну траєкторію сталого розвитку.

Однак, поряд з накопичувальною складовою пенсійної системи повинно залишатися державне фінансування, як гарант соціального захисту населення. Так, яскравим прикладом повного переходу до обов'язкової накопичувальної складової пенсійної системи може слугувати радикальна пенсійна реформа в Чилі, яка характеризувалась фактично повною відмовою від солідарної системи на користь особистих накопичувальних вкладів. Однак, повний перехід до накопичувальної пенсійної системи потребує достатнього обсягу фінансування [215, с. 125–130]. Якщо держава не візьме на себе додаткові витрати щодо фінансування цього переходу, то у такому разі вона перекладе свої фінансові зобов'язання на працююче населення і роботодавців, підвищуючи ставку страхового внеску на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування або використовуючи додаткові податки. Крім цього, уряд Чилі не врахував повною мірою чинники впливу на стійке функціонування накопичувальної пенсійної системи (висока залежність вартості інвестованого капіталу від коливань кон'юнктури фінансового ринку, значний рівень бідності населення, великий відсоток населення, що знаходилося поза пенсійною системою) і як результат поряд з накопичувальною пенсією впровадилась система державних солідарних пенсій, що й надалі фінансується за рахунок загальних податків [215, с. 125–131].

Чилійський досвід реформування пенсійної системи взяли за основу деякі країни Центрально-Східної Європи (Польща, Угорщина, Словаччина).

Однак, як показує досвід цих країн, головними проблемами функціонування накопичувальної складової пенсійної системи є недостатній рівень прибутковості інвестування активів та відсутність дієвих інструментів для упередження їхнього знецінення під впливом інфляційних процесів. Зокрема, парламент Угорщини ліквідував другий рівень пенсійної системи, призупинивши сплату внесків на індивідуальні рахунки працівників та оголосивши практично націоналізацію обов'язкових пенсійних накопичень. Подібний досвід також довелося пережити Польщі, де обов'язковий другий рівень індивідуальних рахунків став добровільним для всіх нових учасників трудової діяльності, а накопичені кошти були перераховані на рахунки державного першого рівня – програм з номінально фіксованими внесками. У Словаччині впровадження накопичувальної складової системи й спрямування до неї частини страхових внесків із солідарної складової призвело до виникнення значного дефіциту коштів на виплату пенсій нинішнім пенсіонерам. На перших етапах джерелами покриття цього дефіциту виступали ресурси резервного фонду солідарності (внески від зарплати працівників) та кошти від приватизації газотранспортної системи країни. Однак сьогодні уряд змушений покривати дефіцит коштів солідарної системи коштами державного бюджету [215, с. 88–95].

Таким чином, світова практика побудови систем соціального забезпечення показує, що найбільш ефективними є системи, коли держава присутня в системі відносин соціального страхування населення в якості особи, яка забезпечує певний рівень соціальних гарантій, контроль та регулювання відповідних відносин. Формування такої системи повинне пройти декілька етапів: – зменшення обов'язкових відрахувань до державних позабюджетних фондів з одночасним формуванням недержавних соціальних фондів, які будуть акумулювати накопичення; – створення фонду гарантій соціального страхування; – використання податкового механізму, що забезпечить функціонування недержавних соціальних фондів [216, с. 60–61];

3) акумулювання страхових внесків у спеціальних фондах, які здійснюють страхові виплати. Як свідчить світовий досвід, захист від конкретних видів соціального ризику найбільш ефективно може бути організований у рамках окремих напрямів соціального страхування: пенсійне страхування; страхування від нещасних випадків на виробництві; страхування у зв'язку з безробіттям. Це пов'язано з різною природою соціальних ризиків, від яких вони покликані захищати, схожістю потреб застрахованих, що задовольняються, а також специфікою правового регулювання різних видів страхування [212, с. 77].

Однак, як засвідчив досвід інших країн, існування великої кількості страхових фондів у рамках окремих напрямів (секторів) соціального страхування не завжди має позитивний характер. Зокрема велика кількість медичних страхових фондів у Німеччині, що конкурують між собою шляхом встановлення різних тарифів страхових внесків, ускладнює систему охорони здоров'я та позбавляє її прозорості. Підтримуємо позицію науковців щодо створення єдиного Фонду з регіональними філіями і встановлення єдиного для всієї країни страхового внеску за принципом солідарності. Так, І. Астахова та Є. Касьян переконані, що тільки страхова медицина вирішить питання гарантованості та доступності медичних послуг для широких верств населення й залучить додаткові ресурси у сферу охорони здоров'я [217, с. 47]. При цьому науковці пропонують створити єдиний медичний фонд загальнообов'язкового державного медико-соціального страхування. Подібної думки дотримується О. Молдован, який вважає, що завдяки створенню Державного медичного фонду держава отримає можливість ефективніше витратити бюджетні кошти, виділені на охорону здоров'я. При цьому фінансовий ресурс спрямовуватиметься на співфінансування внесків до медичного фонду для соціально незахищених верств населення, надання якісних і безкоштовних послуг первинної та екстреної медичної допомоги, функціонування спеціалізованих медичних закладів [218, с. 362];

4) інвестування надлишкових коштів, що надходять від страхових внесків, з метою отримання додаткових доходів. На сучасному етапі в Україні розроблений законопроект «Про створення приватних пенсійних фондів». Передбачається, що вони будуть створені у вигляді некомерційних структур дворівневого типу, тобто накопичуватимуть кошти від пенсійних внесків, але не матимуть можливості розміщувати залучений капітал. Таким чином, приватні пенсійні фонди мало чим відрізнятимуться від бюджетних (не фондкових) систем, яким заборонено акумулювати кошти (з бюджетів держави, профспілок, інших надходжень) і розподіляти їх для поточних виплат пенсій. Вони не інвестують вільні кошти, щоб отримати додаткове джерело грошових надходжень. Тому фінансові результати пенсійного забезпечення в бюджетних системах не визначені і залежать від того, чи вдасться акумулювати необхідні кошти. За допомогою страхування, як вказується у дослідженнях можна забезпечити стимулювання інвестиційної активності власників капіталу шляхом здійснення страхових операцій за видами страхування, що гарантують інвесторам повернення вкладених коштів, а в багатьох випадках і відшкодування неотриманого доходу при настанні різних несприятливих подій, що призвели до втрати всіх чи частини вкладених сум [219, с. 68].

Можливість здійснення страховиками інвестиційної діяльності, як вказує Вовчак О.Д., з думкою якої ми погоджуємося, впливає із особливостей перерозподілу коштів методом страхування. Специфіка договору страхування дає можливість страховику протягом певного періоду розпоряджатися коштами, отриманими від страхувальників, інвестуючи їх у різні сфери[262]. Наприклад, у Чилі страхувальники мають можливість направляти свої внески до приватних страхових товариств – адміністрації пенсійних фондів. Ці фонди не мають права використовувати кошти вкладників для покриття своїх витрат, з цією метою можна використовувати лише комісійні збори. Три рази на рік адміністрації пенсійних фондів

надсилають вкладникам дані про акумульовані кошти та розмір комісійних. Кожен страхувальник отримує право вибору та заміни адміністрації пенсійного фонду. Якщо ж страхувальник змінює страховика, то останній отримує накопичення, з яких повинна виплачуватися пенсія. Внески кожного страхувальника нараховуються на індивідуальні рахунки. Накопичені капітали не лише задовольняють потреби пенсійного забезпечення, а й дають змогу спрямовувати надлишки на одержання додаткового прибутку. Реєстрацію адміністрацій пенсійних фондів на перевірку їхньої фінансової діяльності здійснює спеціально створене управління такими фондами. Можливості використання капіталів пенсійних фондів для накопичення мають певні обмеження. Перелік об'єктів вкладення регулюється спеціальними законодавчими актами та містить сім категорій: державні цінні папери, термінові банківські депозити, кредитні зобов'язання фінансових установ, акції держаних і приватних компаній, акції акціонерних товариств відкритого типу. Усі вони, за винятком державних цінних паперів, проходять процедуру визначення ступеня ризику. Для забезпечення реального захисту пенсійних накопичень громадян створено спеціальну комісію з ризику, яка зобов'язана оцінювати ризик вкладень у ту чи іншу сферу економіки й розробляти рекомендації з інвестиційної політики. До складу комісії входять представники адміністрацій пенсійних фондів, банків, фінансових організацій, бірж і страхових компаній. Комісія щомісяця публікує результати своєї роботи. Об'єкти вкладень класифікуються у п'яти категоріях залежно від ступеня ризику. Максимальна частка інвестицій у різного роду об'єкти визначається Центральним банком Чилі. Так, частка коштів, що вкладені в державні цінні папери, не може бути більшою, ніж 50 % обсягу усіх вкладень, а в строкові депозитні вклади й акції, що мають гарантії фінансових організацій, 30–40 % відповідно [215, с. 126–127]. Таким чином, накопичувальна пенсійна система дає можливість акумулювати внутрішні довгострокові інвестиційні ресурси, які можна розумно

використати на розвиток економічної та соціальної інфраструктури.

Отже, досвід оглянутих країн по організації соціального страхування свідчить, що кінцевим результатом змін державного соціального страхування в Україні повинно стати створення трирівневої системи соціального захисту населення, де перший рівень покликаний забезпечувати мінімальний рівень соціального захисту та бути доступним для усіх верств населення. Другий рівень повинен базуватися на основних принципах, що нині закладені у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Третій рівень повинен базуватися виключно на принципах накопичувального страхування та, окрім соціальної функції, виконувати і економічну – сприяти розвитку економіки держави шляхом інвестиційної діяльності.

В науковій літературі вказується, що організацію та функціонування першого рівня трирівневої системи соціального захисту потрібно здійснювати на основі наступних принципів:

1) перерозподіл соціальних витрат на користь осіб, що дійсно потребують допомоги. Щоб вивільнити необхідні бюджетні ресурси, необхідно скоротити бюджетні субсидії, а також пільги і виплати, які надаються за категоріальною ознакою;

2) адресності. Соціальна допомога повинна надаватися переважно в адресній формі і тільки тим особам, фактичне споживання яких нижче законодавчо визначеного мінімуму. Для цього органи соціального захисту на місцевому рівні повинні будуть ширше використовувати процедури обов'язкової перевірки доходів (у тому числі використовуючи методи непрямой оцінки доходів) отримувачів соціальної допомоги та об'єктивної потреби у ній. Перехід до адресного порядку надання допомоги може значно поліпшити становище малозабезпечених домогосподарств;

3) монетизація. Слід максимально перевести у грошову форму усі соціальні допомоги та пільги. Це дасть змогу зменшити кількість зловживань з соціальними коштами, підвищити адресність допомоги та ефективність

використання виділених коштів;

4) чіткий перерозподіл повноважень між центральним урядом та місцевими громадами. Стратегія реформування соціального сектору передбачає зміну діючого порядку взаємодії органів влади центрального та місцевого рівня в галузі соціального захисту шляхом передачі більшого обсягу повноважень щодо визначення розмірів і форм надання допомоги на місцеві громади;

5) диверсифікація обслуговування. Розширення можливостей громадян, які користуються безкоштовними або субсидованими послугами, щодо вибору виробників послуг, а також диверсифікація форм надання послуг на основі активного залучення недержавного сектору [220, с.57–58].

Однак, незважаючи на активний процес інтеграції нашої держави до правової системи Європи, реформування обов'язкового державного соціального страхування та передбачення чинним законодавством України усіх видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, які розповсюджені в розвинутих країнах світу і досі спостерігається низка проблем в цій сфері, що перешкоджає, враховуючи досвід інших держав, сформувати надійну систему державного соціального страхування. Крім того, економіка України має свої специфічні особливості, тому неможливо повністю використовувати модель соціального розвитку тієї чи іншої держави. Зокрема:

1) при досить високому страховому навантаженні на роботодавців рівень більшості соціальних виплат недостатній і не ув'язаний з обсягом внесених страхових засобів. Спочатку необхідно забезпечити мінімальний набір базових виплат соціального страхування для всіх категорій населення, тобто мінімальний пакет соціального забезпечення. Пріоритетами при цьому є надання базового захисту доходів і доступного медичного страхування [221, с. 184]. Базовим державним соціальним стандартом у сфері доходів населення визначено прожитковий мінімум, який затверджується законом і

на основі якого визначаються розміри мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, розміри інших видів соціальних виплат. Прожитковий мінімум застосовується також для загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення державних соціальних програм [222, с. 288];

2) у пенсійному забезпеченні принцип страхування реалізується не повною мірою, воно носить адміністративно-розподільчий характер, не забезпечує залежності розміру пенсії від розміру сплачених внесків. За рахунок страхових внесків проводяться окремі види виплат, які не пов'язані з трудовим вкладом, не залежать від участі у фінансуванні пенсійного забезпечення. Закон України «Про загальнообов'язкове державне страхування (ст. 73) передбачає, що кошти Пенсійного фонду повинні використовуватися виключно на цілі, визначені законом, зокрема, на: виплату пенсій, надання соціальних послуг, фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду, оплату послуг з виплати та доставки пенсій, формування резерву коштів Пенсійного фонду. Забороняється використання коштів Пенсійного фонду на цілі, не передбачені законом [114]. Отже, розмір сплачених внесків не забезпечує належний розмір пенсії, оскільки за рахунок цих внесків проводяться різні виплати непов'язані з трудовою діяльністю;

3) державна соціальна допомога повинна в першу чергу стосуватися вразливих верств населення. Значною проблемою у фінансовому забезпеченні соціального захисту населення в Україні є те, що держава значну частину фінансових ресурсів спрямовує на підтримку населення, яке не потребує такої допомоги, що негативним чином позначається на рівні життя найменш захищених верств населення. Європейська комісія визначає такі основні цілі соціального захисту: а) підтримка бідних верств населення;

б) збільшення доступу до державних послуг, охорони здоров'я, освіти та харчування працюючих та їх дітей; в) підвищення продуктивності праці; г) зменшення нерівності у доходах різних верств населення; д) зменшення впливу різного роду соціальних ризиків через створення відповідних компенсаційних механізмів; є) забезпечення справедливості між поколіннями [222].

Таким чином, значні державні кошти не дають очікуваних результатів, не впливають на зниження масштабів бідності в країні і не захищають вразливі категорії від ризику бідності. В науковій літературі відмічається, що протягом останніх років розгалужена мережа категорійних видів допомоги почала замінюватися на адресні виплати, але діюча система адресної допомоги практично не підвищує ефективність витрачання бюджетних коштів. В умовах дефіциту бюджетних коштів саме від ефективності роботи інституту адресної допомоги залежить функціонування всієї системи соціального захисту. Для підвищення ефективності системи надання адресної соціальної допомоги необхідно: розробити та впровадити критерії оцінки реального добробуту сімей, що претендують на адресну соціальну допомогу; впровадити у практику роботи систему громадських робіт для працездатних осіб, що повторно звертаються за соціальною допомогою; впровадити більш гнучку систему надання допомоги, яка б враховувала дійсні потреби сім'ї у кожному конкретному випадку; покращити поінформованість населення щодо надання адресної соціальної допомоги. У більшості розвинених країн соціальна допомога є адресною та покликана допомогти найуразливішим верствам населення. Механізм забезпечення адресності переконливо довів свою ефективність як засіб боротьби з бідністю [222;223];

4) несвоєчасна сплата внесків до фондів соціального страхування. В дослідженні В. Гуменюка вказується, що не своєчасна сплата страхових внесків - це порушення прав застрахованих осіб. Унаслідок фінансової кризи, що нині триває в Україні, в умовах тотальної нестачі обігових коштів

спостерігаються процеси падіння платоспроможності громадян та підприємств, що веде до несвоєчасної сплати податків та загальнообов'язкових платежів і зборів у бюджети [224, с. 103–104]. Водночас, фінансовий механізм участі застрахованих осіб у державному соціальному страхуванні на сей час в Україні не враховує прожитковий мінімум громадян, який на початок 2018 року складає 1762 грн. і на розмір якого встановлення 22% ЄСВ є досить вагомим.

З метою забезпечення збільшення числа осіб, які беруть участь у обов'язковому державному соціальному страхуванні на добровільних засадах, необхідно значно зменшити необґрунтовано великі розміри страхових внесків. Серед основних завдань процесу удосконалення законодавства про соціальне страхування, як вказує Г.Г. Козоріз є формування достатньої кількості страхових коштів для фінансування видатків Фондів соціального страхування. На сей час законодавство залишає без уваги інші можливі джерела формування страхових коштів. Бездіяльність законодавця в такому напрямку є економічно неприйнятною. Таким чином, ігнорується можливість для зменшення розмірів страхових внесків, яке є суттєвим стимулом для виведення сфери оплати праці з тіньового сектору. З цього приводу є доцільною активізація податкової та інвестиційної політики: привабливість податкових пільг або звільнення від оподаткування, реальність особливих інвестиційних гарантій, компенсацій з боку уряду [225, с. 68–71];

5) важливим напрямом удосконалення роботи органів соціального страхування є забезпечення постійного інформаційного зв'язку з населенням, підприємствами, органами місцевого самоврядування стосовно асортименту соціальних послуг, рівня виплат, розміру пенсій тощо [225, с. 123].

Варто погодитися з О. П. Коваль про доцільність закріплення на законодавчому рівні вимоги щодо: оприлюднення інформації про доходи та витрати Фондів у обсязі більшому, ніж консолідований звіт у розрізі доходів та видатків; перелік такої інформації має бути визначений додатково;

запровадження практики проведення періодичних актуарних прогнозних розрахунків фінансового стану Фондів; оприлюднення інформації про видатки на адміністративно-господарські витрати Фондів, у тому числі про розміри винагород посадових осіб; оприлюднення інформації про результати перевірок діяльності Фондів; оприлюднення інформації на офіційних веб-сайтах Фондів [226 , с. 53–54].

На підставі проведеного аналізу закордонного досвіду фінансово-правового регулювання державного соціального страхування можна дійти висновків про необхідність удосконалення відповідної соціальної політики в Україні. Закордонний досвід та особливості економічного розвитку нашої держави слід підтримати позицію науковців щодо введення трирівневої систему соціального захисту населення, де перший рівень покликаний забезпечувати мінімальний рівень соціального захисту, другий рівень повинен базуватися на основних принципах, що нині закладені у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, а третій рівень повинен базуватися виключно на принципах накопичувального страхування.

3.2. Державний фінансовий контроль, як засіб удосконалення державного соціального страхування в Україні

Останнім часом не тільки для України, а й для всіх країн світу характерною стала негативна практика у використанні бюджетних коштів, що виражається в широкому розповсюдженні фактів нецільового використання і розкрадання. Масштаби розповсюдження цієї практики такі, що вона постає серйозною загрозою національній безпеці та системі державної влади в різних країнах світу. Наявною є проблема недостатності фінансових ресурсів для реалізації завдань і функцій держави по задоволенню соціальних потреб населення, що пов'язано, як з обмеженим обсягом бюджетних коштів, так і з організацією страхової діяльності, що

потребує пошуку, ефективних, систематичних, та стабільних засобів страхування.

Засобом розв'язання зазначених проблем є контроль, який здійснюється задля забезпечення дотримання бюджетного законодавства усіма учасниками бюджетного процесу на кожній його стадії, а також запобігання виникненню та припинення бюджетних правопорушень.

Завданнями фінансового контролю є: запобігання прийняттю рішень, які можуть призвести до вчинення бюджетних правопорушень; запобігання вчиненню бюджетних правопорушень; виявлення бюджетних правопорушень, вжиття заходів для їх припинення, накладення стягнень і застосування заходів до порушників бюджетного законодавства [227, с. 83; 261, с.125]. Зазначене зумовлює необхідність проведення наукового дослідження публічного фінансового контролю, як засобу удосконалення державного соціального страхування.

Говорячи про державний фінансовий контроль в системі соціального страхування відправне значення має визначення поняття, мети та функцій фінансового контролю.

В науковій літературі відсутнє чітке трактування фінансового контролю, в тому числі фінансового контролю в системі соціального страхування, що ускладнює розуміння його значення як засобу удосконалення державного соціального страхування. Так, Л. А. Савченко фінансовим контролем називає діяльність державних органів і недержавних організацій, наділених відповідними повноваженнями, що спрямована на забезпечення законності, фінансової дисципліни, раціональності в ході мобілізації, розподілу і використання фінансових ресурсів держави [228, с. 218]. Як діяльність законодавчих і виконавчих органів публічної влади і недержавних організацій, спрямовану на забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності у ході мобілізації, розподілу і використання коштів централізованих і децентралізованих грошових фондів держави з

метою найефективнішого соціально-економічного розвитку усіх суб'єктів фінансових правовідносин визначає фінансовий контроль С. Т. Кадькаленко [229, с. 81]. Близьку до наведеної думку висловлює Є. О. Алісов, додаючи, що сутність фінансового контролю можна звести до перевірки співвідношення фактичного стану тому, який визначений, тобто законності й доцільності формування, розподілу й використання грошових, трудових, матеріальних й інших ресурсів [230, с. 46]. Деякі науковці трактують фінансовий контроль саме як контроль, вказуючи, що це сфера загальнодержавного контролю, якій властиві всі риси державного контролю, та водночас може бути однією з функцій управління, його стадією, елементом управління і засобом забезпечення законності [231, с. 14–15].

У Бюджетного кодексу України (ст. 20) визначено, що на всіх стадіях бюджетного процесу здійснюється фінансовий контроль, аудит та оцінка ефективності використання бюджетних коштів. Такої ж думки дотримуються і вчені-правники, зокрема О. П. Гетманець, яка зазначає, що управління бюджетним процесом можна розглядати як функцію бюджетної діяльності уповноважених суб'єктів, як цілеспрямовану взаємодію між учасниками бюджетної діяльності з приводу складання, затвердження, виконання бюджетів, звітності про їх виконання та контролю з метою досягнення запланованих результатів. Контроль є одним із складових бюджетної діяльності і обов'язковим елементом управління бюджетним процесом. Без організації та здійснення контролю не можливо забезпечити законність та дисципліну у бюджетній діяльності [232, с. 113]. Контроль як функція управління перебуває у тісному зв'язку з іншими функціями, забезпечує якість управління і здійснюється відповідно до прийнятих рішень. За допомогою контролю суб'єкт управління отримує інформацію про результати діяльності, а також про ті помилки та зміни ситуації, що можуть призвести до невиконання поставлених завдань чи отримання небажаних результатів. Маючи таку інформацію, держава може оперативного втрутитися,

привести важелі управління у відповідність до умови, що виникли, та запобігати небажаним наслідкам. Контроль дає можливість коригувати управлінську діяльність і допомагає передбачити перспективи подальшого розвитку та досягнення конкретного результату [233, с. 222].

У законопроекті з організації державного фінансового контролю, що знаходиться на розгляді Верховної Ради України, визначається, що державний фінансовий контроль - це комплекс цілеспрямованих заходів органів, їх підрозділів чи службових осіб, які здійснюють державний фінансовий контроль у межах повноважень, встановлених законодавством України, з метою упередження, виявлення та припинення фінансових правопорушень на підконтрольному об'єкті щодо його фінансово-господарської діяльності, а також забезпечення законності, фінансової дисципліни та ефективності формування і витрачання коштів, у тому числі бюджетних, та інших активів у процесі володіння, розпорядження, використання і відчуження державного майна, відшкодування збитків та встановлення міри відповідальності у разі порушення фінансового, у тому числі бюджетного законодавства [234].

Серед економістів присутньої думка, що фінансовий контроль у сфері соціального страхування – це специфічна діяльність, що реалізується через систему спостереження і перевірки законності та ефективності процесів формування і використання грошових доходів і грошових фондів з метою оцінки обґрунтованості прийнятих управлінських рішень і результатів їх виконання для досягнення ефективного функціонування системи соціального захисту населення. Виняткову особливість державного фінансового контролю в сфері соціального страхування насамперед визначає необхідність формування та функціонування її як цілісної структурної системи, що посилюється з огляду на євроінтеграційні орієнтири України [235, с. 75].

Підкреслює особливість фінансового контролю в усіх сферах фінансової діяльності держави Л.А. Савченко зазначає, що він пронизує всі

ланки господарства, охоплює як виробничу, так і невиробничу сфери, тому що свою контрольну функцію фінанси виконують на всіх стадіях відтворення [236, с. 30–31]. М. Т. Білуха визначає державний фінансовий контроль як забезпечення дотримання чинного законодавства в галузі оподаткування, використання бюджетних ресурсів і коштів позабюджетних фондів, державної і муніципальної власності, тощо [237, с. 15–16]. Як функція управління фінансами фінансовий контроль – це специфічна діяльність, що реалізується через систему спостереження і перевірки законності і ефективності процесів створення і використання грошових доходів і грошових фондів з метою оцінки обґрунтованості прийняття управлінських рішень [238, с. 534].

Згідно вищевикладеного, ми робимо висновок, що вчені ототожнюють контроль з забезпеченням законності, фінансової дисципліни, раціональності розподілу і використання фінансових ресурсів, упередженням, виявленням та припиненням фінансових правопорушень. Таким чином, підсумовуючи можна зазначити, що за допомогою контролю розробляються відповідні заходи, спрямовані на збереження грошових коштів та фінансових ресурсів, запобігання втратам, на попередження можливостей відхилень від законодавчих, нормативно-правових актів. Отже в соціальному страхуванні фінансовий контроль виконує функцію держави по перевірці законності страхової діяльності і ефективності управління страховими коштами.

При цьому важливо зазначити, що органи фінансового контролю при здійсненні своїх повноважень не наділені правом втручання в оперативну діяльність суб'єкта, який перевіряється. Це означає, що фінансовий контроль не можна відносити до такого поняття, як управління фінансами [239, с. 344].

Ентін Л.М. зазначає, що держава здійснює вплив на сферу фінансових відносин через встановлення податків, зборів, інших обов'язкових платежів (тобто податкову політику), регулювання фінансового ринку, регламентацію кредитних відносин, відносин у сфері страхування та через систему

фінансування. Отже, держава фактично здійснює не управління фінансами, а вплив через фінанси – реалізуючи фінансову політику, відповідно до якої визначається обсяг розподілу і перерозподілу національного доходу, на фінансову систему [240, с. 70].

А. В. Базилюк зазначає, що в при добровільному соціальному страхуванні недержавні соціальні страхові фонди мають функціонувати на підставі принципів соціального партнерства. Це зумовлено, перш за все, тим, що участь держави у добровільному соціальному страхуванні докорінно відрізнятиметься від такої участі у обов'язковому соціальному страхуванні. Так, держава не братиме участі у формуванні страхових коштів безпосередньо, а реалізуватиме відповідну соціальну, інвестиційну, податкову політику: ліцензування діяльності недержавних соціальних страхових фондів, контроль за їх діяльністю, стимулювання роботодавців щодо участі у добровільному соціальному страхуванні за рахунок податкових пільг, звільненні цих коштів від оподаткування або зарахування їх до валових витрат [241, с. 22–23].

Таким чином, говорячи про державний фінансовий контроль, варто зазначити, що він повинен здійснюватися в усіх видах соціального страхування та стосуватися до будь-якого фонду. Особливість державного фінансового контролю полягає в тому, що він є позавідомчим, проводиться стосовно будь-якого фонду соціального страхування незалежно від його відомчої належності і підпорядкування.

Фінансовий контроль у сфері соціального страхування, як визначають О. П. Кириленко та В. С. Толуб'яка є не лише перевіркою правильності фінансової документації і дотримання законодавства, виявлення порушень фінансової дисципліни суб'єктами соціального страхування. Це діяльність, орієнтована на перевірку законності та ефективності управлінських рішень щодо використання коштів та майна фондів соціального страхування [242, с. 109].

Появу страхових фондів, А.А. Нечай визначає як публічні фінанси, що поширюють систему публічних фінансів ресурсів країни, і обумовлюють поширення функції держави в сфері фінансового права. Зазначається, що неможливо декларувати і здійснювати вплив суспільства на процеси, пов'язані з фінансовою політикою держави й органів місцевого самоврядування, не забезпечуючи зворотний зв'язок між ними. Таким зворотним зв'язком має стати механізм фінансового контролю [243, с. 242]. При цьому вчена вказує, що фонди приватних юридичних осіб, які забезпечують фінансування програм соціального страхування, а саме: накопичувальні пенсійні фонди третього рівня пенсійних систем держав, фонди страхових організацій, що надають добровільне медичне страхування та інші, що перебувають у приватній власності юридичних осіб (ознака приватних фондів), які створюються для задоволення приватних інтересів фізичних осіб (ознака приватних фондів) задовольняють загальні соціальні інтереси держави (ознака публічних фондів). Їх формування, розподіл, управління та використання частково регулюються імперативними нормами фінансового права, а частково – нормами цивільного та господарського права [243, с. 238].

Процеси децентралізації державного управління паралельно мають супроводжуватися удосконаленням централізованого контролю. Передача відповідальності за прийняття рішень від верхів до низів, делегування все більших повноважень нижчим органам управління об'єктивно вимагають посилення контролю в державному управлінні фінансами [244, с. 137]. Зазначимо, що, зокрема страховими коштами, як складовою публічних фінансів.

В більшості випадків і законодавство, і юристи-вчені говорять про систему державного фінансового контролю, незважаючи на те, що сьогодні потрібно контролювати процес формування, розподілу, управління та використання коштів не тільки державних, а й усіх інших публічних, а також

квазіпублічних грошових фондів. Визначається, що в Україні донині немає єдиної процедури фінансового контролю на рівні місцевих фінансів і публічних фондів соціального призначення, які не є державною власністю. Також законодавчо не встановлено єдиного підходу здійснення публічного фінансового контролю на стадіях формування, розподілу, управління та використання публічних фондів соціального призначення, що перебувають у приватній власності юридичних осіб (страхових компаній, недержавних пенсійних фондах тощо). У результаті періодично виникають проблеми, пов'язані з нецільовим або неефективним використанням відповідних грошових коштів [243, с. 242].

Отже, держава з метою виконання своїх завдань і функцій здійснює відповідний вплив не лише на державний, а й на недержавний сектор економіки. У самому визначенні фінансової діяльності держави закладено розуміння того факту, що у фінансовій сфері держава здійснює свою діяльність не лише на рівні централізованого фонду коштів, яким є Державний бюджет, і не лише на рівні централізованих фондів коштів. Так, фінансова діяльність держави визначається як діяльність у сфері мобілізації, розподілу й використання централізованих та децентралізованих фондів коштів з метою виконання завдань і функцій держави [239, с. 343]. Отже, йдеться про необхідність виконання завдань і функцій держави шляхом застосування відповідних важелів у фінансовій сфері, Чільне місце у здійсненні такого впливу надано фінансовому контролю з боку держави.

Аналізуючи державний фінансовий контроль як засіб державного соціального страхування вважаємо за необхідне звернути увагу на мету і функції державного фінансового контролю, оскільки сутність категорії проявляється в її функціях, або по-іншому, функція є формою прояву сутності. Шляхом виконання функцій відбувається об'єднання абстрактної сутності категорії з практичними формами її реалізації [245, с. 39].

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне

соціальне страхування» (ст. 53) метою державного контролю у сфері соціального страхування є:

- додержання страхувальниками та Фондом законодавства про соціальне страхування;
- забезпечення ведення і достовірності обліку та звітності щодо надходження та використання коштів Фонду;
- перевірка застосування в установленому законодавством порядку фінансових санкцій та накладення адміністративних штрафів;
- забезпечення виконання Фондом його статутних завдань. Для цього Закон передбачає відповідний інструментарій реалізації повноважень органів державного контролю. До них, зокрема, належать видання цими органами рішень, обов'язкових для виконання суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, встановлення термінів для усунення порушень, повноваження на скасування незаконних рішень, скликання засідання правління Пенсійного фонду або Ради Накопичувального фонду, призначення додаткової аудиторської перевірки діяльності суб'єктів солідарної та накопичувальної систем пенсійного страхування[114].

У наукових роботах підкреслюється, що державний контроль у сфері соціального страхування за дотриманням законодавства здійснюється на засадах гласності, відкритості та прозорості органами державної влади та органами місцевого самоврядування із залученням громадських організацій і незалежних експертів. Державний контроль у сфері соціального страхування дає змогу слідкувати за законністю використання коштів фондів соціального страхування та розробляти за результатами перевірок заходи щодо покращення надходження, обліку та використання коштів фондів соціального страхування. Державний контроль є дієвим інструментом перевірки ефективності державного регулювання у сфері соціального страхування. Він дає оцінку діяльності фондам соціального страхування та державним органам

влади, які безпосередньо несуть відповідальність за управління та нагляд в цій сфері [233, с. 108–119].

На сьогодні існує декілька підходів до вивчення мети фінансового контролю. Зокрема, Д. А. Баранова визначає її як виявлення відхилень від прийнятих стандартів і порушень принципів законності, ефективності та економії витрачання матеріальних ресурсів на максимально можливій ранній стадії, що дозволило б прийняти коригувальні заходи, а в окремих випадках, притягнути винних до відповідальності, отримати компенсацію за заподіяну шкоду або здійснити заходи щодо запобігання або скорочення таких порушень в майбутньому [246, с. 182]. І. К. Дрозд і В. О. Шевчук наголошують, що головною метою фінансового контролю, включаючи і державний, є сприяння зростанню секторів і галузей національної економіки шляхом спостереження за досягненням цільових орієнтирів і перевірки дотримання обмежувальних параметрів їх розвитку на мікро- і макроекономічному рівнях [247, с. 23]. Як вважає В. І. Невідомий, мета державного фінансового контролю полягає у виявленні відхилень від прийнятих законів, стандартів, визначеної ефективності, доцільності й економності управління фінансовими ресурсами [248, с. 247]. С. М. Клімова стверджує, що метою державного фінансового контролю є встановлення реального стану фінансової системи та дієвий вплив на управління фінансами [249, с. 10]. Н. В. Шевченко обґрунтовує триалістичність мети державного фінансового контролю, що полягає у: 1) виявленні порушень; 2) визначенні винних осіб і установ, притягненні їх до відповідальності; 3) розробці заходів з усунення даних порушень та попередження їх у майбутньому [250, с. 6]. Окремі дослідники ведуть мову і про місію державного фінансового контролю, під якою вони розуміють не здійснення нагляду за дотриманням норм використання державних фінансів, а сприяння економному, ефективному, результативному, законному й прозорому використанню фінансових ресурсів держави [251, с. 12]. Фінансовий контроль

обумовлюється функціями фінансів, основними з яких є розподільча та контрольна [252, с. 42].

Отже, фахівці виокремлюють такі функції фінансового контролю: профілактичну, інформаційну, мобілізуючу. В результаті реалізації цих функцій сформувався спеціальний метод фінансового контролю, який є вираженням засад загального підходу до об'єкта контролю. В основі цих засад лежить поєднання загальнонаукових і методичних прийомів пізнання, що дають можливість комплексно вивчити законність, достовірність, доцільність і економічну ефективність господарських і фінансових операцій та процесів на основі використання облікової, звітної, нормативної та іншої інформації в поєднанні з дослідженням фактичного стану об'єкта контролю [253, с. 187]. В. Ф. Максимова у своїй роботі серед функцій контролю визначає: перевірочну, інформаційну, комунікаційну, діагностичну, орієнтуючу та захисну [254, с. 73]. В. М. Гарашук серед функцій фінансового контролю виокремлює інформаційну, профілактичну, мобілізуючу, аналітичну, стабілізуючу, попереджувальну, виховну, правопоновлюючу [255, с. 88–89]. Т. О. Пожар до перерахованих функцій додає ще перевірочну, діагностичну, прогностичну, комунікаційну, орієнтаційну, стимулюючу, коригувальну, захисну [256].

З огляду на позиції науковців слід виокремити наступні функції фінансового контролю в сфері державного соціального страхування: інформаційна, аналітична, діагностична, координаційна, стимулююча, превентивна.

Інформаційна функція складається із забезпечення, збору, обробки достовірної інформації для суб'єктів контролю про дійсний стан об'єкта для вироблення та реалізації ефективних управлінських рішень [257, с. 111–113]. Зміст зазначеної функції полягає в тому, що інформація, отримана в результаті здійснення фінансового контролю, є підставою для прийняття відповідного управлінського рішення та проведення певних дій, які

забезпечать нормальне функціонування об'єкта контролю При здійсненні контролю виявляють не тільки недоліки, а й позитивні явища, що як передовий досвід може використовувати і іншими). Контроль є засобом організації зворотних зв'язків. Завдяки йому суб'єкт управління отримує інформацію про стан керованого об'єкта та про хід виконання ухвалених рішень. Усе це дає змогу швидко зреагувати на відхилення, що відбулися, та провести відповідні коректуючі заходи [258, с. 15].

Наступна аналітична функція, суть якої бачать у тому, що відомості, отримані під час проведення контрольних дій, необхідно не просто опрацювати і виявляти порушення, а й визначати причини, котрі призвели до цих порушень, прогалини чинного законодавства [255, с. 90–93]. В. М. Орел зазначає, що мета системи не може бути досягнута тільки в результаті виконання інформаційної функції. Необхідно не просто обробляти облікові дані і відхилення від планованого стану, а й обґрунтовувати причинно-наслідкові зв'язки в економічних явищах. Задача цієї функції є важливою та спрямована на підвищення ефективності виробництва, і як наслідок усунення факторів, що стримують розвиток [259].

Діагностична функція полягає у вивченні і оцінці цільового та ефективного використання бюджетних коштів, дотримання порядку ведення бухгалтерського обліку, складанні фінансової і бюджетної звітності та ін. [256, с. 241–242] Вона спрямована на вивчення, оцінку та систематизацію реального стану діяльності, виявлення прихованих резервів для розвитку, передчасне виявлення негативних явищ. Необхідно визначити спочатку причини виникнення проблеми та прийняти правильні управлінські рішення» [254, с. 114].

Не менше значення для здійснення фінансового контролю має координаційна функція. Координація фінансового контролю - це процес розподілу й узгодження діяльності суб'єктів державного фінансового контролю у часі та просторі й забезпечення їхньої взаємодії з метою

виконання поставлених завдань. Координація забезпечує цілісність, стійкість і функціональну повноту контролю, посилює профілактичну спрямованість, дає змогу перейти від контролю, за результатами якого застосовуються певні заходи впливу до правопорушників, до контролю, спрямованого на попередження правопорушень і відповідно завдання шкоди фінансовим інтересам держави. У результаті координації фінансового контролю зміцнюється фінансова дисципліна, вимоги якої поширюються як на органи державного управління й місцевого самоврядування, так і на всіх суб'єктів відповідного процесу [260, с. 46–47].

Стимулююча функція контролю може проявлятися, навіть, в очікуванні контрольних заходів, що є додатковим мотивом (стимулом) запобігання порушень у бюджетній сфері. Ця функція також нерозривно пов'язана з оцінкою діяльності підконтрольної установи (позитивною або негативною), загрозою застосування штрафних санкцій до винних осіб, притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності [256, с. 241–242]

Остання, превентивна функція допомагає виявити небажані відхилення та запобігти негативним наслідкам. Оцінка законності та доцільності операції ще на стадії її виникнення дозволить попередити негативні наслідки ще до моменту їх появи. Науковці як вияв превентивної функції вбачають: – контроль повноважень, який забезпечує виконання операцій, у яких є сенс (тобто, операції, які не впливають на розвиток підприємства, контроль повинен відхилити та відстежити зміни в облікових записах щодо прийняття відповідного рішення); – контроль збереження забезпечує раціональність використання майна підприємства, запобігає незаконному присвоєнню та крадіжці майна; – документальний контроль забезпечує відображення в облікових регістрах усіх законних операцій, правильність оформлення операцій та записів та попередження видалення операції без відповідного дозволу [257, с. 114–115].

Отже метою здійснення фінансового контролю у сфері державного

соціального страхування є виявлення відхилень від прийнятих стандартів і порушень принципів законності, ефективності та економії витрачання матеріальних ресурсів у публічній страховій діяльності; визначення винних осіб; притягнення їх до відповідальності; розробка заходів з усунення даних порушень та попередження їх у майбутньому.

Аналіз сутності загальних вчень про фінансовий контроль та його функції дозволяє дійти висновків, що державний фінансовий контроль як засіб удосконалення державного соціального страхування покликаний забезпечувати нормальні умови його функціонування. Його роль полягає у створенні належних умов розподілу державою централізованих і децентралізованих фондів, з метою забезпечення фінансових потреб як держави в цілому, так і окремих фізичних та юридичних осіб.

Державний фінансовий контроль у сфері соціального страхування дає змогу спостерігати за законністю формування і використання коштів фондів соціального страхування та за результатами перевірок визначати заходи щодо покращення надходження, обліку та використання коштів фондів соціального страхування, отримувати інформацію про всі зміни та результати, що відбуваються в окресленій системі. Необхідність державного фінансового контролю в системі державного соціального страхування є очевидною та впливає з того, що суб'єкти відповідних послуг не володіють достатньою інформацією у цій сфері, тому мають бути захищені державою.

Висновки за розділом 3

Розгляд міжнародного досвіду стану фінансово-правового регулювання державного соціального страхування та механізму, принципів, завдань та функцій державного фінансового контролю в сфері соціального страхування дав можливість зробити певні висновки.

1. У більшості країн із розвинутою ринковою економікою вдалося сформувати високоефективну інституціональну структуру соціального

забезпечення, в якій соціальне страхування займає ключове місце, шляхом поступової передачі деякої частини соціальних функцій, які виконувала держава, недержавним інститутам соціального захисту. Однією з головних причин такої тенденції є бажання держави убезпечити державний механізм від перенавантаження, насамперед фінансового.

2. Враховуючи фінансово-правовий механізм соціального страхування у Німеччині, Швеції, Великобританії, Данії, Ірландії, Франції, Японії можна зробити висновок, що основними джерелами фінансування соціального захисту населення у більшості країн світу є: 1) внески, які сплачуються працівниками та роботодавцями в обов'язковому або добровільному порядку у державні чи приватні фонди соціального страхування; 2) податкові надходження, які складають частину загальних державних доходів; 3) приватні кошти, що посідають ключове місце в системі соціального захисту населення.

3. Досвід організації системи державного соціального забезпечення в США свідчить, що сучасних умовах розвитку господарських відносин не можливо обмежуватися організацією збору страхових внесків за рахунок податків, зборів та інших обов'язкових платежів, які стягуються з застрахованих осіб в примусовому порядку і акумулюються в бюджетах, що складають бюджетну систему країни (соціальна допомога). Доцільно використовувати альтернативні джерела формування страхових фондів, зокрема за рахунок формування страхових фондів роботодавців (так зване «соціальне страхування»).

4. Визначені типові концептуальні засади, на яких повинна будуватись цивілізована система соціального страхування: обов'язковий характер основних видів соціального страхування; частковий принцип участі працівників і роботодавців у фінансуванні соціального страхування за додаткової участі держави; акумулювання страхових внесків у спеціальних фондах, які здійснюють страхові виплати; інвестування надлишкових коштів,

що надходять від страхових внесків, з метою отримання додаткових доходів

5. Приклад Чилі і країн східної Європи, які взяли за основу реформування пенсійного страхування, свідчить, що перехід до обов'язкової накопичувальної пенсійної системи з відмовою від солідарної системи на користь особистих накопичувальних вкладів є найбільш ефективними, коли держава присутня в системі відносин соціального страхування населення в якості особи, яка забезпечує певний рівень соціальних гарантій, контроль та регулювання відповідних відносин.

6. Доведено, що законодавчо необхідно встановити можливості використання капіталів пенсійних фондів для накопичення. Для забезпечення реального захисту пенсійних накопичень громадян потрібно створити спеціальну комісію з ризику, яка зобов'язана оцінювати ризик вкладень у ту чи іншу сферу економіки й розробляти рекомендації з інвестиційної політики. На сучасному етапі в Україні розроблений законопроект «Про створення приватних пенсійних фондів», в якому передбачається, формування нової пенсійної системи страхування за рахунок утворення недержавних, приватних накопичувальних пенсійних фондів, що створюються на власний розсуд застрахованими особами. Проте, така система потребує економічного обґрунтування, оскільки інфляція знецінює накопичення, які не інвестуються у розвиток суспільного виробництва.

7. Враховуючи досвід інших країн та особливості економічного розвитку нашої держави законодавчо варто передбачити трирівневу систему соціального захисту населення: 1) соціальний захист, доступний для усіх верств населення, 2) загальнообов'язкове державне соціальне страхування, 3) накопичувальне страхування.

8. З'ясовано, що формування надійної системи державного соціального страхування передбачає правове забезпечення наступного: мінімального набору базових виплат соціального страхування для всіх категорій населення з диференціацією страхових виплат по видим страхових

випадків; залежність розміру пенсій від розміру сплачених внесків; гарантування адресної соціальної допомоги, яка покликана допомогти найуразливішим верствам населення; стимулювання своєчасної сплати внесків до фондів соціального страхування; забезпечення інформаційного зв'язку між суб'єктами страхування і оприлюднення інформації про страхові випадки і річні звіти на офіційних веб-сайтах Фондів.

9. Встановлено, що зацікавленість держави в стабільному і безперебійному грошовому обігу зумовлює наявність державного регулювання процесу переміщення грошових коштів, що обумовлює необхідність фінансового контролю за дотриманням законодавства, зокрема в сфері державного соціального страхування.

10. Сутності фінансового контролю дозволяє дійти висновку, що його роль полягає у створенні умов належного розподілу державою централізованих і децентралізованих фондів, з метою забезпечення фінансових потреб всіх суб'єктів соціального страхування. Особливість державного фінансового контролю полягає в тому, що він є позавідомчим, проводиться стосовно будь-якого фонду соціального страхування незалежно від його відомчої належності і підпорядкування. З огляду на це слід виокремити наступні функції фінансового контролю в сфері соціального страхування: інформаційна, аналітична, діагностична, координаційна, стимулююча, превентивна.

11. Державний фінансовий контроль, як засіб удосконалення державного соціального страхування в Україні забезпечує: отримання інформації про дійсний стан об'єкта контролю; попередження правопорушень; виявлення порушень норм законодавства; притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні, а також у формулюванні конкретних практичних рекомендацій щодо його подальшого вдосконалення. На підставі проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Констатовано, що правова природа державного соціального страхування обумовлена публічним характером страхових відносин, які підлягають фінансово-правовому регулюванню на ринку страхових послуг, і характеризуються наступним : по-перше, складаються в процесі організації і контролю страхової діяльності; по друге, мають публічно-правовий характер і імперативний метод правового регулювання; по-третє, регламентується нормами фінансового права і здійснюється за участю державних установ; по четвертих, реалізуються у діяльності з приводу формування, розподілу, витрачання та контролю коштів публічних фондів соціального страхування, що акумулюють в собі велику кількість грошової маси, і за економічною природою складають частину публічних фінансових ресурсів країни, а за правовою природою є власністю Державних фондів соціального страхування; по-п'ятих, цілю - задоволення публічних фінансових інтересів

2. Встановлено що під фінансово-правовим регулюванням державного соціального страхування необхідно розуміти сукупність інструментів, які встановлені нормами фінансового права, та спрямовані на організацію і упорядкування суспільних відносин, що виникають у сфері державного соціального страхування України

3. Визначено, що державне соціальне страхування, як складний інститут фінансового права об'єднує матеріальні і процесуальні фінансово-

правові норми, що визначають правовий порядок організації видів державного соціального страхування і особливий правовий статус уповноважених органів державної влади, що мають і реалізують повноваження з акумулювання та накопичення грошових коштів, тобто страхових внесків, для подальшого їх використання з метою матеріального та грошового забезпечення громадян, які через ті чи інші життєві обставини потребують відповідної допомоги з боку держави. Сутність та значення державного соціального страхування в системі фінансового права визначають його мета, завдання, принципи, функції та повноваження суб'єктів публічних страхових правовідносин.

4. Доведено, що ключовою метою фінансово-правового регулювання державного соціального страхування є акумулювання необхідної кількості грошових коштів, за допомогою яких було б можливо послабити соціальні ризики для населення України та забезпечити соціальний захист громадян шляхом фінансування страхових випадків, а основні завдання – аналіз, прогнозування та формування державних страхових фондів, використання соціальних фондів з метою відшкодування матеріальних і моральних збитків застрахованим особам, профілактика страхових ризиків та контроль страхової діяльності.

5. Аналіз наукових праць та положень норм чинного законодавства України, дозволив визначити принципи фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні, які складаються з загальних принципів, що відображають ключові засади такого регулювання, тобто верховенство права, законність, гласність та ефективність та спеціальних принципів, які характеризують специфіку такої діяльності - пріоритетності публічних інтересів у правовому регулюванні страхової діяльності, соціального захисту, плановості, цільового використання грошових коштів фондів соціального страхування, принцип соціальної спрямованості фінансово-правового регулювання суб'єктів державного соціального

страхування від діяльності яких залежить якість та ефективність реалізації державної страхової політики.

6. Обґрунтовано, що правовий статус суб'єктів державного соціального страхування в Україні це сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків в системі державного соціального страхування задіяних суб'єктів, тобто, застрахованих осіб і іноді членів їх сімей, інших осіб, страхувальників та страховиків.

7. Наголошено, що правовий статус застрахованих осіб характеризується широким колом прав у порівнянні із обов'язками які на них покладено, що пов'язано з тим, що вся система загальнообов'язкового державного соціального страхування спрямована саме на захист прав застрахованої особи, державну гарантію соціальних послуг і є своєрідною «компенсацією» того, що саме застрахована особа (як правило, це працівник) є найбільш вразливою, з точки зору економіки, стороною трудових правовідносин, що на сей час має декларативний правовий характер, оскільки потребує фінансового забезпечення страхові права застрахованих осіб.

8. Аргументовано, що Фонд соціального страхування в Україні займає особливе місце в системі соціального страхування, оскільки має досить широкий та вичерпний перелік адміністративних прав та обов'язків, що визначає монопольне становище Фонду соціального страхування на ринку страхових послуг, що є позитивним моментом, адже: по-перше, дозволяє уникнути порушення фінансової стабільності системи обов'язкового соціального страхування; по-друге, сприяє підвищенню ефективності використання фінансових та людських ресурсів.

9. Підкреслено що особливий правовий статус Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, який є позабюджетним, цільовим, централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією, на відміну від інших фондів соціального страхування, визначається більшою кількістю прав, аніж

обов'язків, і фінансова спроможність цього фонду цілком залежить від організації його господарської діяльності..

10. Зазначено, що особливий правовий статус Пенсійного фонду України (ПФУ) характеризується тим, що його наділено певним перелік владних повноважень в системі пенсійного страхування, а також правом перекриття дефіциту бюджету ПФУ за рахунок Державного Бюджету України, тобто фінансова діяльність фонду гарантується державними коштами.

11. З'ясовано, що повноваження Фонду соціального страхування України, як суб'єкта фінансово-правового регулювання публічних страхових відносин, розкриваються через основну функцію, яка спрямовує діяльність фонду на організацію суспільного забезпечення економічної допомоги громадянам, що її потребують, внаслідок певних, зазначених законом обставин, зокрема: внаслідок нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, хворобою, а також вагітністю та пологами, і реалізується шляхом виконання низки функцій, що спрямовані на обслуговування основної, які можна поділити на декілька груп, зокрема: організаційно-виконавчу, управлінська-розпорядчу, контролюючу, превентивно-профілактичну та аналітично-прогностичну, розгляд яких доводить про перевалювання адміністративних повноважень по забезпеченню діяльності установ фонду над завданням по забезпеченню профілактичної та аналітичної діяльності сфері соціального страхування.

12. Доказано, що незважаючи на те, що Фонд соціального страхування України є правонаступником Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, його функції та повноваження стосовно обсягу та видів матеріального забезпечення застрахованих осіб є значно вужчим ніж в його попередників, що пояснюється прагненням законодавця скоротити можливості поза

цільового використання коштів фонду, уникнути корупційних схем, а також неможливістю внаслідок економічної кризи, що склалася в державі, в повній мірі задовольнити потреби застрахованих осіб, зокрема, у фінансуванні відновлювальних страхових заходів.

13. Визначено, що під фінансово-правовим режимом видів державного соціального страхування в Україні розуміється встановлений нормами фінансового права механізм формування (джерела та порядок накопичення страхових коштів), розподілення та використання страхових коштів, що призначені на досягнення завдань встановлених законом видів державного соціального страхування, який в сучасних умовах потребує удосконалення шляхом використання як обов'язкових так і добровільних умов формування страхових фондів, їх розподілу на умовах господарської діяльності Фондів соціального страхування і використання на принципах диференціації за видами та підвидами страхових випадків та пропорційності страхових виплат накопиченим страховим внесків.

14. Запропоновано усунення розбіжностей що склалися щодо видів державного соціального страхування в законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 03.10.2017 (ст. 1) та законі України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 20.01.2018 р. (ст. 4) шляхом доповнення видів обов'язкового соціального страхування - у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, страхування від нещасного випадку і медичного, наступними видами – пенсійне страхування та страхування на випадок безробіття, що потребує доповнення ст.1 закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 03.10.2017 р. та встановлення фінансово-правового механізму забезпечення всіх видів обов'язкового державного страхування.

15. Аргументовано, що джерела формування (джерела надходжень страхових коштів) видів державного соціального страхування, як складовий

елемент фінансово-правового режиму державного соціального страхування можна класифікувати за певними критеріями: за суб'єктами надходження, за формами надходжень за правовими підставами формування, розгляд і впровадження яких забезпечить стабільність та ефективність в акумуляції фінансових ресурсів публічних страхових фондів.

16. Констатовано, що на сьогодні українські реалії не можуть в достатньо повній мірі реалізувати завдання державного соціального страхування, тобто забезпечити достатній рівень соціального захисту в випадках, передбачених законом, що обумовлено наступними недосконаlostями механізму фінансово-правового регулювання видів державного соціального страхування: недостатністю бюджетних коштів, як засобу підтримки фінансування видів державного соціального страхування; обмеженістю прав страховиків щодо розпорядження страховими коштами з метою їх фінансового нарощування (право на інвестування); недовіри суспільства до пенсійної реформи і її гальмування; відсутністю законодавчої і фінансової бази медичного страхування; розподілом Єдиного соціального внеску (ЄСВ), що стягується на консолідованій основі (22%) і потребує пропорційного поділу по видам державного соціального страхування і диференціації по застрахованим особам і по страховим випадкам; відсутністю залежності обсягів страхових виплат від страхових платежів застрахованих осіб.

17. Узгоджено, що до основних тенденцій формування фінансово-правового режиму соціального страхування в Україні у сучасний період можна віднести: по-перше, забезпечення правових засад соціального страхування відповідності вимогам європейської інтеграції; по-друге, зменшення навантаження на Державний бюджет України щодо видатків на соціальне страхування; по-третє, одночасне посиленням суспільної відповідальності, що покладається на Фонди соціального страхування як суб'єктів фінансування страхових випадків, в напрямку збільшення їх

інвестиційної участі у забезпеченні соціального страхування; по четвертих, поліпшення матеріального стану громадян.

18. Визначено, що під захистом прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування доцільно розуміти сукупність дій, спрямованих на визнання, поновлення прав застрахованих осіб, усунення протиправних перешкод в реалізації ними своїх прав в сфері державного соціального страхування та притягнення винних у порушенні прав застрахованих осіб до відповідальності.

19. Під основними формами захисту прав застрахованих осіб, які встановлені спеціальним законодавством розуміється фінансово-правова, адміністративно-правова форма та судова, впровадження яких сприяє відновленню прав застрахованих осіб. Такі форми захисту, як нотаріальна та безпосередні (неюрисдикційні): громадська й самозахисна – щодо захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування відіграють значно меншу роль.

20. Розгляд зарубіжного досвіду організації державного соціального страхування країн Західної Європи, Сполучених штатів Америки, Великої Британії, Чилі та Японії доводить наступні обов'язкові фінансово-правові елементи ефективної системи державного соціального страхування: обов'язковий характер державної фінансової підтримки основних видів соціального страхування; частковий принцип участі працівників і роботодавців у фінансуванні соціального страхування за додаткової участі держави; акумулювання страхових внесків у спеціальних фондах, які мають публічний фінансовий характер, здійснюють страхові виплати і знаходяться в розпорядженні страховиків; інвестування надлишкових коштів, що надходять від страхових внесків, з метою отримання додаткових доходів. Світова практика побудови систем соціального забезпечення показує, що найбільш ефективними є системи, коли держава присутня в системі відносин

соціального страхування населення в якості особи, яка забезпечує певний рівень соціальних гарантій, контроль та регулювання відповідних відносин.

21. Досвід оглянутих країн по організації соціального страхування свідчить, що кінцевим результатом змін державного соціального страхування в Україні повинно стати створення трирівневої системи соціального захисту населення, де перший рівень покликаний забезпечувати мінімальний рівень соціального захисту та бути доступним для усіх верств населення. Другий рівень повинен базуватися на основних принципах, що нині закладені у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Третій рівень повинен базуватися виключно на принципах накопичувального страхування та, окрім соціальної функції, виконувати і економічну – сприяти розвитку економіки держави шляхом інвестиційної діяльності.

22. Констатовано, що дієвий державний фінансовий контроль повинен здійснюватися в усіх видах соціального страхування та стосуватися до будь-якого фонду. Особливість державного фінансового контролю полягає в тому, що він є позавідомчим і виконує наступні функції в сфері соціального страхування: інформаційну, аналітичну, діагностичну, координаційну, стимулюючу, превентивна.

23. Пропонується впровадити в механізм фінансово-правового забезпечення державного соціального страхування наступне: право на становлення мінімального набору базових виплат соціального страхування для всіх категорій населення; право на налагодження ефективної роботи інституту адресної соціальної допомоги; обов'язок встановлювати залежність розміру пенсії від розміру сплачених внесків; обов'язок щодо оприлюднення інформації фонду на офіційних веб-сайтах, що потребує внесення відповідних змін в ст.10 «Права, обов'язки та відповідальність Фонду соціального страхування України» та закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нечипоренко С. Д. Сутність та значення соціального страхування в системі соціального захисту населення / С. Д. Нечипоренко // Агросвіт. - 2017. - № 6. - С. 55-60
2. Петягіна І.Б. Сутність загальнообов'язкового державного пенсійного страхування як підінституту фінансового права України // Держава та регіони : науково-виробничий журнал / Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя, 2015. – С. 29-34.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
4. Лучковська С. І. Фінансове право: навч. посібник/для студ. економ, спец. вищих навч. закладів}. - К.: КНТ. 2010. - 296с.
5. Комаров С. А. Общая теория государства и права: Учебник. — 6-е изд. доп. — СПб.: Изд. Юрид. ин-та, 2001. — 348 с.
6. Общая теория права и государства / Под ред. В.В.Лазарева. – М.: Юрист, 2001. – 520 с.
7. Нагребельний В.П., Чернадчук В.Д., Сухонос В.В. Фінансове право України. Загальна частина: Навчальний посібник / За заг. ред. члена-кор. АПрН України В.П. Нагребельного. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. - 320 с.
8. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv>
9. Мотылев Л. А. Государственное страхование в СССР и проблемы его развития / Мотылев Л. А. — М. : Финансы, 1972. — 264 с.
10. Осадець С.С., Артюх Т.М., Бабко В.Л., Бабко Т.В., Бушанський А.В. Страхування: Підручник. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

11. Крохина Ю. А. Финансовое право России : [учебник] / Ю. А. Крохина ; [2-е изд., перераб. и доп]. – М. : Норма, 2008. – 688 с.
12. Лівак П. Є. Правове забезпечення фінансування охорони здоров'я в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / П. Є. Лівак. – Ірпінь, 2010. – 242 с
12. David Gary and Gulia Gary. The Harper. Collins Dictionary of Sociology. Copyright 1991 by Harper Collins Publishers, p. 444.
13. Воловик В.І. Соціальне: сутність і зміст поняття (стаття) - Збірник тез студентів, аспірантів та викладачів ЗНУ – Запоріжжя: ЗНУ. – С.339-340.
14. Петрушенко В. Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції. – Львів : “Магнолія 2006”, 2011. – 352 с.
15. Гносеологія, епістемологія і методологія науки (навчально-методичний посібник для аспірантів та здобувачів) / В.І. Додонова, Р.О. Додонов. – Вінниця: ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2015. – 140 с.
16. Батыгин К.С. Советское социальное страхование: Учебн. пособие. – М.: Профиздат, 1985. – 367 с.
17. Карамишев Д. В. Соціальне страхування як механізм реалізації соціальної політики держави / Д. В. Карамишев, Л. Є. Карамишева // Публічне управління: теорія та практика. -2011.-№1(5).-С. 128-132
18. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії / Ш. Бланкарт. – К. : Вид-во "Ли- бідь", 2000. – 654 с
19. Юровська В. В. Правове регулювання відносин в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.05 / В. В. Юровська. – Х., 2005. – 196 с.
20. Роик В. Д. Основы социального страхования / В. Д. Роик. - М.: Анкил, 2005. - 256 с.

21. Кудряшов В.П. Курс фінансів: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 431с.
22. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії // Соціальний захист. – 2003. - № 3. – С. 20-24.
23. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
24. Философская энциклопедия/ Гл. ред. Ф.В. Константинов. – М.: Сов. энцикл., 1970. – Т.5. – 740с.
25. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 205.
26. Краткий психологический словарь / сост. Л.А.Карпенко. – М.: Политиздат, 1985. – 245 с.
27. Жеребко О. І. Судово - експертна діяльність:сутність, принципи, організаційні основи: дис ... канд. юрид. наук / О. І. Жеребко . – Запоріжжя : Б. в., 2010 . – 236 с.
28. Протасов В.Н. Что и как регулирует право. – М., 1995. – 96 с.
29. Коротков Є.М. Концепция менеджмента: Учебное пособие. - М., 1996. – 135 с.
30. Новий Тлумачний словник української мови у чотирьох томах : 42 000 слів / Укладачі: проф. В. В. Яременко, кандидат філологічних наук О. С. Сліпушко. — К. : Аконіт, 2000. — 3690 с.
31. Великий сучасний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
32. Кунц Г., О’Доннел С. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций: Пер. с англ./ Общ. Ред. и предисловие Д.М.Гвишиани. – М.: Прогресс, 1982. – Т. 1. – 493с.

33. Литвинов О. М. Соціально–правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08. / Литвинов Олександр Миколайович. – Х., 2010. – 432 с.
34. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко. – Х.: Фоліо, 2002. – 540 с.
35. Философский энциклопедический словарь / Редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989 – 815 с.
36. Фінанси: вишкіл студії: навч. посіб. / [С. І. Юрій, Й. М. Бескид, М. М. Тріпак та ін.]; за ред. д.е.н., проф. Юрія С. І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 357 с
37. Сидорчук А.А. Механізм формування та використання фінансових ресурсів державного -соціального страхування / «Молодий вчений» • № 7 (47) • липень, 2017 р. с.470-476
38. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Шарль Бланкарт. Пер. з нім. С. І. Терещико та О. О. Терещенка; Передмова та наук, редагування В. М. Федосова. - К.: Либідь, 2000. — С. 97—98
39. Онищенко В.О. Фінанси (державні, корпоративні, міжнародні) [підручник] / За ред. В.О. Онищенка / В. О. Онищенко, А. Ю. Бережна, Л. О. Птащенко, І. Б. Чичкало-Кондрацька – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 600 с.
40. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
41. Круглов О. М. Функції соціального страхування України в умовах подолання негативних наслідків світової фінансової кризи: теоретичний аспект / О. М. Круглов // Форум права. - 2011. - № 2. - С. 463-467
42. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом. М.: Политиздат, 1977. С. 125

43. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом. — М., 1973. - 125 с.
44. Малиновський В. Я. Державне управління / Малиновський В. Я. — К. : Атіка, 2003. — 573 с.
45. Научная организация управления органами внутренних дел /Под ред. Г.Г. Зуйкова. //Академия МВД СССР, 1984. — 317с.
46. Поверляк Т.І. Визначення понять «економічна стабільність» та «економічна стійкість» / Т.І. Поверляк // Соціум. Наука. Культура. Економіка : матеріали наукової Інтернет-конференції [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://intkonf.org>
47. Шпак М.М. Економічна та стратегічна стійкість аграрних підприємств: теоретичний аспект // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 12 (90). — С. 113-117.
48. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія: наука про політику: підручник [для Г 69 студ. вищ. навч. закл.] / М. І. Грибан, В. Г . Кремень - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 840 с.
49. Авдийский В. И. Экономический анализ права / В. И. Авдийский // Безопасность бизнеса. — 2009. — № 1. — С.14—17
50. Краткий словарь по социологии /Под общ. ред. Д.В. Гвишиани, Н.И. Лапина; Сост. Э.М. Коржева, Н.Ф. Наумова. — М.: Политиздат, 1989. — 479 с.
51. Ануфрієв М.І., Венедиктов В.С. Соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ України /Нав. посібник для курсантів та слухачів вищих закладів освіти МВС України. - Харків: Університет внутрішніх справ, 1999. - .с.
52. Селіванов В. Методологічні проблеми запровадження конституційних принципів "Верховенство права" і "Верховенство закону" / В. Селіванов // Право України. — 1997. — №6. — С. 13 — 19

53. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О. Лучина, Б.С.Эбзеева. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, Закон и право, 2001. 640 с.
54. Тихомиров Ю.А. Право и социальное управление в развитом социалистическом обществе. – М.: Юрид.лит., 1978. – 477с.
55. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права: Підручник / М.В. Цвік. – Х.: Право, 2002. – 428 с.
56. Гальченко О. С. Удосконалення правового регулювання оплати праці в умовах ринкової економіки: дис ... канд. юрид. наук / О. С. Гальченко . – Луганськ : Б. в., 2010 . – 188 с.
57. Комаров С. А. Общая теория государства и права : учебник / С. А. Комаров. – М. : Юрайт, 1998. – 416 с.
58. Шопіна І.М. Щодо концептуальних підходів до визначення поняття правового регулювання // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 1055-1061.
59. Марченко В. В. Електронне урядування в органах виконавчої влади: адміністративно-правові засади [Текст] : монографія / В. В. Марченко. - Харків : Панов, 2016. - 443 с.
60. Зоріна О. І. Фінансово-правове (податкове) регулювання використання офшорів у господарській діяльності юридичних осіб : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О. І. Зоріна. – К., 2009. – 183 с.
61. Бекерская Д.А. Управление финансовой деятельностью бюджетных учреждений: Учеб. пособ. /Одесский ун-т. – Одесса: ОГУ, 1986. – 80 с.
62. Ровинский Е. А. Основные вопросы теории советского финансового права. – М.: Госюридлитиздат, 1960. – С. 112
63. Кучерявенко Н.П. Основы налогового права. Учебное пособие. – Харьков: “Легас”, 2003. – 384 с.

64. Філософський словник. – К.: Голов. ред. Укр. рад. енцикл., 1986. – 525 с.
65. Прийма С. В. Поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями / С. В. Прийма // Державне будівництво та місцеве самоврядування. - 2014. - Вип. 28. - С. 46-55.
66. Аскин Я. Ф. Принципы в системе философского знания / Я. Ф. Аскин // Принцип развития / Под ред. Я. Ф. Аскина. – Саратов, 1972. – 295 с.
67. Клименко К.О. Правозастосування в судовому адміністративному процесі України [Текст] : дис. . канд. юрид. наук : 12.00.07 / К. О. Клименко ; Національний університет державної податкової служби України. - Ірпінь, 2008. - 198 с.
68. Малиновський В.Я. Державне управління: Навчальний посібник. - Луцьк: Ред.-вид. відд. "Вежа " Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. -558 с.
69. Сторожук І. Основи місцевого управління / І. Сторожук // Вісник Хмельницького інституту регіон. управління та права. – 2002. – № 1. – С. 50–55
70. Уголовное право на современном этапе: Проблемы преступления и наказания / Под ред. Н.А. Беляева, В.И. Гмитина, В.В. Орехова. – С.Пб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1992. –604 с.
71. Колодій А.М. Принципи права України: Монографія / Анатолій Миколайович Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
72. Бервено С.М. Проблеми договірного права України: Монографія /. С.М. Бервено. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.
73. Теорія держави і права: [навчальний посібник] / [В. В. Галунько, О. Г. Мурашин, Д. Г. Севрюков]. - К.: вид-во Університету «Україна», 2012. - 218 с.
74. Правознавство [Текст] : підручник для студ. вищих навч. закладів / ред.: В. В. Копейчиков, А. М. Колодій. - К. : Юрінком Інтер, 2006. - 752 с.

75. Копняк М. А. Організаційно-правові засади забезпечення незалежності суддів апеляційних судів в Україні дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / М. А. Копняк ; кер. роботи В. В. Городовенко ; Львів. ун-т бізнесу та права. – Львів, 2017. – 201 с.

76. Теория государства и права: учебник / под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. – [2-е изд., изм. и доп.] – М. : Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА • М), 2002. – 616 с.

77. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект : дис ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Наталія Анатоліївна Гураленко . – Львів : Б.в., 2009 . – 223 с.

78. Хропанюк В.Н. Теория государства и права / Под ред. В.Г. Стрекозова. – М.: Интерстиль, 2000. – 377 с.

79. Сторожук І. П. Організаційно - правове забезпечення принципів місцевого управління: автореф. дис ... канд. юрид. наук / І. П. Сторожук . – Київ : Б. в., 2010 . – 201 с.

80. Петришин О. В. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. - Х.: Право, 2014. - 368 с.

81. Олійник О. О. Адміністративно-правове регулювання судовоекспертної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.О. Олійник – Київ, 2014. – 16 с.

82. Галуцько В.В., Тополя Р.В., Єщук О.М., Саунін Р.Д. Адміністративно-правове регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів : монографія / [Галуцько В.В., Тополя Р.В., Єщук О.М., Саунін Р.Д.] – Херсон: Грінь Д.С., 2015. – 180 с.

83. Самбор М. А. Окремі питання правового регулювання участі експерта у справах про адміністративні правопорушення / М.А. Самбор, Н.О. Смілик // Юридична наука. – 2014. – № 1. – С. 53 - 62

84. Рабінович П. М. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України: мат. міжнар. конф. «Верховенство права: питання теорії і практики» [Текст] / П. М. Рабінович // Українське право. – 2006. – № 1 (19). – С. 210 – 220

85. Клименко П. І. Судова експертологія: Курс лекцій: Павч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. —К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 528 с.

86. Неврозов І. Л. Принцип законності в правозастосувальній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень” / І. Л. Невзоров. – Х., 2003. – 19 с.

87. Король В. В. Засада гласності кримінального судочинства України: поняття, зміст, підстави обмеження [Текст] : [монографія] / В. В. Король ; Прикарпат. ун-т ім. Василя Стефаника. - Івано-Франківськ : Плай, 2003. - 221 с.

88. Джафарова, М. В. Зміст та процесуальне значення принципу гласності та відкритості адміністративного судочинства України // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. - № 1. – С. 57-64.

89. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник / За ред. канд. юрид. наук Ю.Ф. Кравченка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. - 702 с.

90. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. - 3-те видання. - К.: Алерта; ЦУП, 2011.-524 с.

91. Долішній М.І. Розвиток регіонів України / М.І. Долішній // Вісник НАН України. – 2001. – № 3. – С. 33-40.

92. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.04 «господарське право, господарсько-процесуальне право» / О.М. Вінник. – К., 2004.– 32 с.

93. Осовська Г.В., Осовський О.А. Основи менеджменту Навчальний посібник / К.: "Кондор", 2006.- 664 с.

94. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] : 170 000 слів / автор, кер. проекту, гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун.- 2002. – 1428 с.

95. Хомич І. Ю. Принцип цільового використання коштів в соціальному забезпеченні населення України: поняття та значення / І. Ю. Хомич // Наше право. - 2013. - № 10. - С. 131-136.

96. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.-К; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005, с.1728

97. Философский энциклопедический словарь / Сост. С.С.Аверинцев, Э.А.Арабоглы, Л.Ф. Ильичов, С.М.Ковалев, Н.М.Ланда. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 1055с.

98. Соціологія : навч. посіб. / В. В Вербець, О. А Субот, Т. А. Христюк. – К. : КОНДОР, – 2009. – 550 с. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/16330826/sotsiologiya/sotsialni_statusi_rol_i_sotsialniy_strukturi_suspilstva.

99. Ануфриев Е. А. Социальный статус и активность личности (Личность как объект и субъект общественных отношений) / Е. А. Ануфриев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 288 с.

100. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – 820 с.

101. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус» // Журнал «Часопис КУП», № 2, 2010,-с.97

102. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Под общ. ред. академика РАН, д. ю. и., проф. В. С. Нерсисянца. — М.: Норма, 2004.- с.832

103. Політичний енциклопедичний словник: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упорядники В.П. Горбатенко, А.Г.Саприкін / За ред. Ю.С.Шемчушенка, В.Д.Бабкіна. - К.: Генеза, 1997. – 400 с.

104. Ромашов Р.А. Некоторые проблемные аспекты понимания правосубъектности индивидуального и коллективного лица // Правовой статус и правосубъектность лица: теория, история, компаративистика: Материалы VIII Между нар. научно-теоретич конф. Санкт-Петербург, 14-15 декабря 2007 г.: В 2 ч. Ч. 1. СПб., 2007. с. 3.

105. Виконавча влада і адміністративне право /За заг. ред. В.Б. Авер'янова. — К.: Видавничий Дім "Ін-Юре", 2002. — 668 с.

106. Матузов Н.И. Правовая система и личность. — Саратов, 1987. — С. 244—283.

107. Костенко Ю.О. Фінансове право України: Навчальний посібник.— Донецьк: 2008. – 306 с

108. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Ц58 Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. - К.: Юрінком Інтер, 1999. - 864 с.

109. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник /За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997. -320с.

110. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – 240 с.

111. Мандрик СІ. Адміністративно-правовий статус вищих навчальних закладів МВС України : дис.... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Мандрик Сергій Іванович. - Х., 2010. - 207 с.

112. Право соціального забезпечення Ярошенко І.С. Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 232 с.

113. Соціальне страхування у системі соціального захисту населення // [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: <http://institute.com.ua/moreinfo.php?diplomID=33229>

114. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування / Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/conv>

115. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття / Закон від 02.03.2000 № 1533-III [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14/conv>

116. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 № 16/98-ВР [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>

117. Про професійний розвиток працівників : Закон України : від 12 січ. 2012 р. № 4312-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 24. — Ст. 243.

118. Могілевський Л. В. Система трудового права України [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Могілевський Леонід Володимирович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2016. - 442 с.

119. Плиса В. Й. Страхування: Навч. посібн. — К.: Каравела, 2005. — 392 с.

120. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. /Сташків Б.І. — К.: Знання, 2005. — 405 с.

121. Юровська В.В. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття як суб'єкт системи соціального страхування / В. Юровська // Актуальні проблеми права: теорія і практика : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. — Луганськ, 2012. — № 24. — С. 559–568.

122. Фінансове право; підручник / М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, Ф59 О. О. Дмитрик та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. П. Кучерявенка. Х. ; Право, 2013. - 400 с.

123. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України / Постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2014 № 280 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-п>

124. Кречотень І.М. Проблеми розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні / І.М. Кречотень // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2015. - № 4(1). - С. 80-84. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_4\(1\)__16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_4(1)__16).

125. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування:: закон України: від 09 липня 2003 р. - Відомості Верховної Ради України.- 2003. - №№ 49-51. - Ст. 376.

126. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : закон України : від 23 вересня 1999р. - Відомості Верховної Ради Україн. – 1999.- № 46-47. - Ст.403.

127. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : закон України : від 02 березня 2000 р.- Відомості Верховної Ради України. – 2000. - № 22. - Ст.171.

128. Березіна С. Сучасні тенденції в реформуванні системи соціального страхування України / С. Березіна. - Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. - № 3 (168). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/v/suchasni-tendentsiyi-v-reformuvanni-sistemi-sotsialnogo-strahuvannya-ukrayini>

129. Модернізація системи соціального страхування в Україні. Аналіт. доп. / О.П. Коваль. – К.: НІСД, 2014. - 38с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/socstrah_Ukr-0b6f2.pdf

130. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці : закон України №77-19. - Відомості Верховної Ради. - 2015. - № 11. - Ст.75.

131. Сирота И. М. Все о пенсиях, пособиях, социальной защите граждан Украины: Научно-практический комментарий и сборник нормативных актов / Изд. пятое, перераб. и доп. // И. М. Сирота. – Харьков : Одиссей, 2004. – 704 с.

132. Кульчицька О. І. Суб'єкти права соціального забезпечення України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / О. І. Кульчицька ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2007. – 188 с.

133. Андрійв В. В. Правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування: теоретичний аспект : монографія / В. В. Андрійв, О. В. Москаленко, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко. – Х. : ФІНН, 2011. – 280 с.

134. Словник української мови : в 11 т. / За ред. І.К. Білодіда, А.А. Бурячок та ін. – Т. 10. – К. : Наукова думка, 1979. – 657 с.

135. Керимов Д. А. Философские проблемы права / Д. А. Керимов. – М. : Юрид. лит., 1972. – 352 с.

136. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Гол. ред.: Ю.С. Шемшученко, М.П. Зяблюк, В.Д. Горбатенко та ін. ; Нац. акад. Наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ. – Т. 6: Т–Я. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004. – 768 с.

137. Боднарук М. І. Функції соціального страхування в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2014. - Серія ПРАВО вип. 24. - Т. 2. - С.161-164. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7187/1/%D0%A4%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1>

138. Прилипко С. М. Право на пенсійне забезпечення та його реалізація в умовах ринкової економіки / С.М. Прилипко // Право України. – 2003. – № 2. – С. 45–48.

139. Тюття Л.Т. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посібник / Л.Т. Тюття, І.Б. Іванова ; Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини «Україна». – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2008. – 574 с.

140. Внукова Н.М. Соціальне страхування. Конспект лекцій для студентів спеціальностей 7.050104, 7.050105 усіх форм навчання / Н.М. Внукова, Н.В. Кузьминчук. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2004. – 216 с.

141. Безугла В.О., Нагірняк Д.М., Шаповал Л.П. Соціальне страхування : навч. посібник / В.О. Безугла, Д.М. Нагірняк, Л.П. Шаповал. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 208 с.

142. Статут Фонду соціального страхування України: Постанова правління Фонду соціального страхування України : від 08 лютого 2017 р. - № 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://komspir.rada.gov.ua/uploads/documents/30443.pdf>.

143. Соловійов О. В. Фонд соціального страхування України як суб'єкт загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання / О. В. Соловійов. - Право та інновації. - 2016. - № 1 (13). - С. 179-184. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Soloviov13.pdf>

144. Аналіз стану реформування фондів соціального страхування в Україні. Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. - 2017. - 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/2017-09-11_%D0%A4%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%

145. Кропельницька С.О. Соціальне страхування : [навч. посіб.] / С.О. Кропельницька, Т.В. Солоджук. – 2-ге вид., перер. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 336 с.

146. Бондарук М.В. Загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні: правові аспекти становлення та розвитку / М.В. Бондарук // Науковий вісник Чернівецького університету. – Випуск 154. Правознавство. – 2002. – С. 70–74.

147. Тищенко О.В. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: теоретично-правові проблеми / О.В. Тищенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Вип. 24. Т.2. – 2014. - С. 198-200.

148. Тулянцева В.А. Правовий режим державних позабюджетних цільових фондів в Україні / В.А. Тулянцева // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. - 2012. - № 1. - С. 80-87. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2012_1\(8\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2012_1(8)_14).

149. Ковальчук А.Т. Фінансове право України в ринкових умовах: проблеми формування, розвмику, застосування. / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 // А.Т. Ковальчук. Київ, 2009. 40 с.

150. Мирошник С.В. Финансово-правовой режим социальных внебюджетных фондов. Проблемы в российском законодательстве / С.В. Мирошник. - 2012. - № 2. - С. 273-276.

151. Кучерявенко М.П. Курс налогового права в 6 т. Т. 2: Введение в теорію налогового права / М.П. Кучерявченко. – Харьков: Легас, 2004. - 600с.

152. Бондаренко І.М. Структурування фінансово-правової галузі: проблеми системи податкового права / І. М. Бондаренко. - Форум права. - 2011. - № 3. - С. 71-75.

153. Податковий кодекс України : від 02 лютого 2010 р. - Відомості Верховної Ради України. – 2011. - № 13-14, № 15-16, № 17. - Ст.112.

154. Вдовічен В.А. Поняття фінансово-правового режиму казначейської системи виконання бюджетів за доходами / В.А. Вдовічен. - Митна справа. Частина 2. – 2015. - № 5. С. 336-341.

155. Серватинська І.М. Ефективність функціонування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань / І.М. Серватинська. -Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 8 .Ч. 3. - 2014. - С. 182-185. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_08/152.pdf

156. Павлюк Є.О. Реформування системи пенсійного забезпечення України: передумови та основні засади / Є.О. Павлюк. - Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. - № 2. - С. 88-94.

157. Про схвалення Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 р. : Розпорядження Кабінету міністрів України : від 14 вересня 2016 р. -Офіційний вісник України. – 2016. - № 75. - Ст. 2523.

158. Сідельникова Л.П. Асиметрії формування ресурсів Пенсійного фонду України / Л.П. Сідельникова. - Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 18. Ч. 2. - 2016. С. 162-165. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_18/2/43.pdf

159. Адамик О.В. Класифікація власних коштів Пенсійного фонду України: проблеми застосування та шляхи реформування / О.В. Адамик / Збірник наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки [Текст]: Випуск 23: у трьох частинах; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технолог. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – Частина II. – 239 с. – С. 23-29.

160. Адамик О.В. Проблеми формування та обліку власних коштів пенсійного фонду України / О.В. Адамик // Вісник Національного

університету водного господарства та природокористування. Збірник наукових праць. Економіка. Випуск 4 (44). Частина 2. – Рівне: НУВГП, 2008.- С.145-150.

161. Толуб'як В. Удосконалення механізму формування фінансових ресурсів системи пенсійного забезпечення України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-3-19.pdf>

162. Ковалів І. Аналіз джерел формування коштів Пенсійного фонду України / І. Ковалів // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. - 2014. - № 21(1). - С. 137-142. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2014_21\(1\)_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2014_21(1)_29).

163. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: закон України : від 08.07.2010 р. - Відомості Верховної Ради України. – 2011. - № 2-3. - Ст.11.

164. Про зайнятість населення: закон України: від 01.03.1991р. - Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 14. - Ст.170. (Закон втратив чинність на підставі Закону № 5067-VI від 05.07.2012, ВВР, 2013, № 24, ст.243).

165. Про Концепцію дальшого реформування оплати праці в Україні: Указ Президента України: від 25.12.2000. - Офіційний Вісник України. – 2000. - № 52. - Ст. 2257.

166. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення. Міжнародна організація праці. Класифікація від 28.06.1952 р. № 102. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_011

167. Надрага В.І. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування як механізм компенсації соціальних ризиків / В.І. Надрага // Демографія та соціальна економіка. – 2014. – №1(21). – С. 145–155.

168. Чугунов І. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету / І. Чугунов, І. Запатріна // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 3–14.
169. Шундіна О.А. Соціальне страхування в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/shundina-o-a-sotsialne-strahuvannya-v-ukrayini/>
170. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: Перун, 2003. – 1440 с.
171. Алексеев С.С. Общая теория права. В 2 томах. – Т. 1. / С.С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1981. – 361 с.
172. Назаров В.В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні / В.В. Назаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 385–391.
173. Кравченко Ю.Ф. Актуальні проблеми реформування ОВС України (організаційно-правові питання): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Кравченко Ю.Ф. – Х., 1998. – 19 с.
174. Обущак О.О., Обущак С.А. Адміністративне регулювання у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_36_7.pdf
175. Галуцько В.В. Адміністративне право України: [навчальний посібник] : [у 2-х томах] / [В.В. Галуцько, В.І. Олефір, М.П. Пихтін та ін.]; за заг. ред. В.В. Галуцька. – Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. – Т. 1: Загальне адміністративне право. – 320 с.
176. Рожкова М.О. средства и способы правовой защиты сторон коммерческого спора / М.О. Рожкова. М.: Волтерс Клувер, 2006. - 406 с.
177. Бутнев В.В. Понятие механизма защиты субъективных гражданских прав. Механизм защиты субъективных гражданских прав: сборник научных трудов / В.В. Бутнев. Ярославль, 1990. - С.. 5-17.

178. Осетинська Г.А. Проблеми визначення елементів механізму захисту прав та законних інтересів споживачів у сфері надання послуг / Г.А. Осетинська. - Вісник господарського судочинства. - 2005. - № 1. - С. 256-269.

179. Ромащенко І.О. Порядок та форми захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів шляхом зміни та припинення правовідношення / І.О. Ромащенко. - Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки. Вип. 3. Т.1. - 2017. - С. 110-115. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/319911744_PORADOK_TA_FORMI_ZAHISTU_SUB%27EKTIVNIH_CIVILNIH_PRAV_TA_OHORONUVANIH_ZAKONOM

180. Панасюк О.О. Поняття та класифікація форм захисту авторських прав / О.О. Панасюк. - Форум права. - 2013. - № 1. - С. 758-762.

181. Курылев С.В. Формы защиты и принудительного осуществления субъективных прав и право на иск / С.В. Курылев // Труды Иркутского государственного университета. Серия юрид. Т. 22. Вып. 3. - Иркутск. - 1957. - 412с..

182. Добровольский А. А. Основные проблемы исковой формы защиты права / А. А. Добровольский, С. А. Иванова. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 159 с.

183. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. – К.: Істина, 2003. – 776 с.

184. Безсмертна Н.В. Сучасні проблеми цивільного права: збірник наукових праць / Н.В. Безсмертна. – К.: ВГЛ «Обрії», 2009. – 190 с.

185. Загнітко О.П. Захист прав та інтересів господарюючих суб'єктів у системі права України / О.П. Загнітко // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 4. – С. 159–166.

186. Венедіктова І.В. Форми захисту охоронюваних законом інтересів / І.В. Венедіктова // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 10. – С. 26–29.

187. Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; [відп. ред. Я.М. Шевченко]. – К.: Ін Юре, 2009. – 952 с.

188. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колективна монографія / В. Л. Яроцький, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва, І. В. Жилінкова та ін. / За наук. ред. проф. В. Л. Яроцького. – Х.: Юрайт, 2013. – 272 с.

189. Цивільний кодекс України: закон України: від 16 січня 2003 р. - Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № № 40-44. - Ст.356.

190. Краснов Є.В. Особливості судового захисту прав у сфері соціального забезпечення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5142/Krasnov%20%D0%84.%20V.%20%20%20Osoblivost%D1%96%20sudovogo%20zahistu%20prav.pdf?sequ>

191. Князька Л.А. Адміністративно-правове регулювання в галузі соціального захисту населення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. - Київ, 2010. - 17с.

192. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України: від 17.06.2015р. - Офіційний вісник України. - 2015. - № 51. - Ст. 1655.

193. Положення Про Державну службу України з питань праці: Постанова Кабінету Міністрів України: від 11 лютого 2015р. - Офіційний вісник України. - 2015. - № 21. - Ст. 584.

194. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України 07.12.1984р. - Відомості Верховної Ради. – 1984. - додаток до № 51. - Ст.1123.

195. Про судоустрій і статус суддів: закон України: від 02.06.2016р. - Відомості Верховної Ради. – 2016. - № 31. - Ст.545.

196. Рябченко О. Предмет судової адміністративної юрисдикції: проблеми реалізації та шляхи їх вирішення. Захист прав людини в

адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні: зб. матеріалів міжнародної наук.-практ. конференції, присвяченої 10-річчю процесуальної діяльності адміністративних судів України (м. Київ, 1 – 2 жовтня 2015 р.) / За заг. ред. О.М. Нечитайла. - Київ: Ваіте, 2015. - 448 с.

197. Стефанюк В. С. Правозахисна діяльність судів України / В.С. Стефанюк. - Право України. - 1999. - № 5. - С. 18-22.

198. Вершинин В. Б. Судебная защита как комплексный институт российского права: автореф. дисс....канд. юрид. наук: 12.00.01 / В.Б. Вершинин. - Саратов, 2011. - 26 с.

199. Москвич Л. М. Становлення та розвиток судових систем. - Вісник Вищої ради юстиції. - 2010. - №3. - С. 73–81.

200. Васильєв С. В. Цивільний процес: навч. посібник / С.В. Васильєв. - Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. - 480 с.

201. Цивільний процесуальний кодекс: закон України: від 18 березня 2004 р. - Відомості Верховної Ради України. – 2004. - №№ 40-41, 42. - Ст. 492.

202. Стаховська Н.М. Відносини у праві соціального забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05. / Н.М. Стаховська. - К.,2000. - С.13.

203. Веннікова В.В. Проблеми розгляду та вирішення спорів у сфері соціального забезпечення / В.В. Веннікова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. - «Право». - 2012. - Вип.19. - С. 122-130.

204. Майкут Х.В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав / Х.В. Майкут // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - Сер.: Юриспруденція. – 2013. - № 6-1 том 2. - С.65-68.

205. Про нотаріат: закон України : від 2 вересня 1993 р. - Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 39. - Ст.383.

206. Підлубна Т. М. Нотаріальна форма захисту цивільних прав та інтересів / Т. М. Підлубна // Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство. – 2010. – Вип. 533. – С. 44–48.

207. Возгірна Т.Ю. Деякі особливості захисту прав та інтересів громадян у галузі права соціального забезпечення / Т.Ю. Возгірна. - Право і суспільство. - 2015. - № 3. Частина 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/3_2015/part_2/21.pdf

208. Кінашук Л. Л. Страхове право : підручник / Л. Л. Кінашук. – К. : Атіка, 2007. – 256 с.

209. Яворська Т. В. Страхові послуги : навч. посіб. / Т. В. Яворська. – К. : Знання, 2008. – 350 с.

210. Страхове право України : підруч. для вищ. навч. закл. / за ред. проф. П. Д. Біленчука і президента Ліги страхових організацій України О. Ф. Філонюка. – К. : Атіка, 1999. – 368 с.

211. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. – К. : МАУП, 2002. – 200 с.

212. Мальований М. І. Історія розвитку соціального захисту у світі // Інноваційна економіка. – 2011. – № 22. – С. 253–258.

213. Козоріз Г. Г. Зарубіжний досвід формування ефективних інститутів соціального страхування. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. // Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір. – 2013. – Вип. 1 (99). – С. 176–185.

214. Клименко О. В. Система охорони здоров'я та медичне страхування у Франції // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 10. – С. 69–71.

215. Григораш Г. В., Григораш Т. Ф., Олійник В. Я., Субачов І. Т. Системи соціального страхування зарубіжних країн. Навч. пос. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 144 с.

216. Баранова В. Г. Страхова система як фактор фінансової стабільності держави // Економіст. – 2008. – № 11. – С. 60–63.

217. Астахова І. Е., Касьян Є. О. Перспективи загальнообов'язкового медичного страхування в Україні // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. Харків. – 2009. – № 1 (6). – С. 45–49.

218. Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. – 380 с.

219. Міжнародні фінанси [текст]: навч. посіб. / [І.І. Д'яконова, М. І. Макаренко, Ф. О. Журавка та ін.]; за ред. М. І. Макаренка та І.І. Д'яконової. - К.: "Центр учбової літератури", 2013. - 548 с.

220. Івашова Л. М. Фінансові механізми реалізації соціальної політики держави: пільги та субсидії для населення // Вісник АМСУ – 2012. – № 4. – С. 56–61.

221. Загреба І. Л. Напрями реформування системи соціального страхування в Україні // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2009. – Вип. 16. – С. 284–290.

222. Фінансове забезпечення соціального захисту в Україні у контексті євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.knteu.kiev.ua/file/NjY4NQ==/d36be6e1b37286eb2be9f625e38700b5.pdf>.

223. Атаманчук Н. І. Щодо застосування фінансових санкцій за несвоєчасну сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні // Право і суспільство. – 2015. – № 2. – С. 103–109.

224. Гуменюк І. Страхові внески та єдиний соціальний внесок: соціально-правові аспекти порівняння // Юридичний журнал. – 2007. – № 3 (57). – С. 66–71.

225. Козоріз Г. Г. Напрями підвищення ефективного функціонування системи соціального страхування в Україні // Регіональна економіка. – 2014. – № 4. – С. 117–126.

226. Коваль О. П. Удосконалення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3. – С. 51–58
227. Риков М. Г. Сучасні моделі організації бюджетного контролю в Європейських країнах // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2 (43). – С. 82–91.
228. Савченко Л. А. Законодавче закріплення поняття фінансового контролю, завдань органів фінансового контролю та принципів їх діяльності // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2000. – № 3. – С. 215–225.
229. Фінансове право: Підручник / Алісов Є. О., Воронова Л. К., Кадькаленко С. Т. та ін. – Харків: Консум, 1998. – 496 с.
230. Алисов Е. А. Финансовое право Украины: Учебное пособие. – Харьков: Эспада, 2000. – 288 с.
231. Фінансове право України: Навчальний посібник / За заг. ред В. К. Шкарупи, Т. О. Коломоєць. – К. : Істина, 2007. – 256 с.
232. Гетманець О. П.. Місце та завдання фінансового контролю в управлінні бюджетним процесом в Україні // Право і безпека. – 2005. – № 4 □1. – С. 112–115.
233. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. д-ра. юрид. наук, проф. В. Б. Авер'янова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
234. Проект Закону України «Про державний фінансовий контроль» №2020 від 08.02.2008 [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF1K400A.html.
235. Симоненко В. К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в Україні (макроекономічний аспект) / В. К. Симоненко, О. І. Барановський, П. С. Петренко. – К. : Знання України, 2006. – 280 с.
236. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні. – Дис... д-ра юрид. наук. – Ірпінь, 2002. – С. 30–40.

237. Білуха М. Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту. – К. : Вища шк., 1994. – 364 с.
238. Василик О. Д. Державні фінанси України : підруч. / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 608 с.
239. Роговнко Д. С. Система державного фінансового контролю – гарантія стабільної фінансової діяльності держави // Держава і право. – 2006. – Вип. 31. – С. 343–349.
240. Ентін Л. М. Право Європейського Союзу: основні категорії та поняття: Навч. посібник. К. : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 98 с.
241. Базиліук А. В. Соціальне партнерство як засіб вирішування соціальноекономічних проблем // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 1. – С. 22–25.
242. Соціальне страхування : підруч. / за ред. О. П. Кириленко та В. С. Толуб'яка. – Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2016. – 516 с.
243. Нечай А. Правові питання визначення, класифікації та регулювання квазіпублічних грошових фондів // Право України. – 2016. – № 3. – С. 236–243.
244. Державне управління: Навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко / За ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання-Прес, 2003. – 343 с.
245. Шевченко Н. Оцінка ефективності державного фінансового контролю в системі фінансових відносин // Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2011. – Вип. 7. – С. 38–44.
246. Баранова Д. А. Генезис фінансового контролю в системі державного управління Наукові розвідки з державного та муніципального управління. – 2014. – № 2. – С. 178–185.
247. Дрозд І. К., Шевчук В. О. Державний фінансовий контроль: Навч. посібник. – К. : ІмексЛТД, 2007. – 304 с.

248. Невідомий В. І. Перспективи розвитку незалежного фінансового контролю в системі органів державного управління // Збірник праць всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку державного контролю та аудиту в Україні» / За заг. ред. проф. В. Д. Базилевича. – К., 2009. – С. 244–249.

249. Клімова С. М. Інституціональна організація фінансового контролю на центральному рівні державного управління: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 – теорія та історія державного управління. – Х., 2003. – 19 с.

250. Шевченко Н. В. Механізм оцінки ефективності державного фінансового контролю в Україні: Автореф. дис... канд. екон. наук: спец.: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Суми, 2011. – 21 с.

251. Стефанюк І. Б. Державний фінансовий контроль: проблеми ідентифікації й визначення системи // Фінанси України.– 2009.– № 11. – С. 12–19.

252. Германчук П. К., Стефанюк І. Б., Рубан Н. І., Александров В. Т., Назарчук О. І. Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит. – Київ: НВП «АВТ», 2004. – 424 с.

253. Толуб'як В. С. Теоретико-організаційні аспекти формування і розвитку системи пенсійного забезпечення населення // Збірник наукових праць Академії муніципального управління. – 2011. – № 1. – С. 187–196.

254. Максимова В. Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку. – К. : АВРІО. – 2005. – 264 с.

255. Гаращук В. М. Ознаки, функції та система фінансового контролю в Україні // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2002. – Вип. 4 – С. 87–93.

256. Пожар Т. О. Сутність, функції і види державного фінансового контролю // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України:

збірник наукових праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2011. – Вип. 31.–С. 237–242.

257. Новікова Х. К. Внутрішній контроль як основна складова управління діяльністю підприємства // Економічний аналіз. – 2015. – Том 19. № 2. – С. 109–116.

258. Белік В. Д. Контроль в системі управління підприємством // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки. – 2010. – № 1 (51). – С. 15–22.

259. Орел В. М. Сутність і роль контролю як функцій управління // Ефективна економіка. – 2013. – №6. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_83.

260. Коломийчук Н. М. Координація та формування ефективної системи державного внутрішнього фінансового контролю в бюджетному процесі // Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 10. С. 45–47.

261. Кунев Ю. Д. Принципи побудови та вдосконалення організаційної структури органів внутрішніх справ України: загальнотеоретичні аспекти державного управління: Дис... к.ю.н.: 12.00.07 / Запорізький юр. ін-т. - Запоріжжя, 2001. – 227с/

262. Вовчак О.Д. Страхова справа: підручник / О.Д. Вовчак. - К.: Знання, 2011. – 391с.

ДОДАТКИ

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Старосельцева О. В. Принцип плановості у фінансово-правовому регулюванні державного соціального страхування в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 6. С. 7–11.

2. Старосельцева О. В. Інституційна природа загальнообов'язкового державного соціального страхування. *Форум права*: електронне наукове фахове видання. 2017. № 5. С. 375–381. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/-FP_index.htm_2017_5_59.

3. Старосельцева О. В. Правовий статус Фонду соціального страхування України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т/ 1. С. 117–120.

4. Старосельцева О. В. Функції Фонду соціального страхування України у фінансово-правовому механізмі державного соціального страхування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. Вип. 31. С. 80–83.

Стаття в зарубіжному виданні

5. Старосельцева О. В. Фінансово-правові засади соціального страхування в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 1. С. 185–189.

Матеріали конференцій

6. Старосельцева О. В. Соціальне страхування як фінансово-правова категорія. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього*: тези Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 12–13 січня 2018 р.) / ГО «Правовий світ». Дніпро, 2018. С. 82–84.

7. Старосельцева О. В. Завдання фінансово-правового регулювання державного соціального страхування в Україні. *Сучасна юриспруденція*

Європейського Союзу: взаємодія права, нормотворчості та практики : тези Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Люблін, Республіка Польща, 17 квітня 2018 р.). Publishing house : Izdevniecība «Baltija Publishing», 2018. С. 73–76.

8. Старосельцева О. В. Адміністративно-правова форма захисту прав застрахованих осіб в системі державного соціального страхування в Україні. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики* : тези Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 1–2 червня 2018 р.) / ГО «Правовий світ». Дніпро, 2018. С. 45–46.